

ISSN 1331 - 5439

процбјета

136

МАРТ 2017

INTERVJU, GORAN DEVIĆ
HISTORIJA, PAVLE BASTAJIĆ (1)
ČUVAR BAŠTINE NA BANIJI
FILMOVI NA FEST-U
INTERVJU, VUK ĆOSIĆ

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net, www.casopis.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Чедомир Вишњић, Сања Шакић

РЕДАКЦИЈА:

Горан Борковић, Ненад Јовановић, Љиљана Вукашиновић
Милорад Новаковић, Чедомир Вишњић, Сања Шакић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Кадар из филма “Не гледај
ми у пијат” Хане Јусић, победник ФЕСТ-а 2017.

ШТАМПА: Tiskara Zelina d.d.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем
644. Часопис је суфинанциран од Савјета за националне мањине
Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике
Хрватске и Министарства културе и информисања Републике
Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

итпресут

Земља

Жалопојка над пуним аутобусима који одлазе у свијет из Славоније или Србије, кукњава због демографских трендова, изузевши вјероватно Косово и дио Македоније, постали су опште мјесто у јавном животу бивших југославенских република. А опште је мјесто и брига за националну и вјерску чистоћу и пучанстава и држава, и то како снажно опште мјесто да нико не успијева збројити два и два и уочити оно што боде очи, међусобну снажну повезаност тих двију чињеница. Та проста математика нарочиту тешкоћу представља хрватском јавном мнијењу, које увијек пажљиво његује своје болести. Што смо већи чистунци то нас је мање и то нас је мање нормалних, неоторива је једнацба из срца ових процеса.

Осим тога, има ту још нешто. Недавно смо могли и у српској штампи прочитати пренесене тужне, самоироничне коментаре украјинске ситуације и њихове вјере како ће им са Запада синутти сунце слободе и благодања. Сва су украјинска сунца помало зубата и тиме се не бисмо бавили, да нам они сами нису понудили један занимљив коментар и кроз њега битну чињеницу. Да, кажу они, модел који им се нуди за њихову пољопривреду, за њихов *чернозјом*, вјероватно јесте капиталистички рационалан, интензиван и продуктиван, али у случају његовог потпуног увођења и прилагођавања цијелог друштва тој чињеници и оном што западни свијет од Украјине очекује и може примити, тамо је довољно свега десетак милиона становника. И од хуманистичких наука оно што их одваја од Руса. Граничаре се увијек плаћало, о томе и сами нешто знамо. Па коме је до аналогија, нека их сам повлачи. У сваком случају, битка за ресурсе, а плодна земља је и даље један од најважнијих, ресурсе који немају великог и моћног газду, немилосрдна је и кметове са рубних подручја нико ништа неће питати. Дио тих сложених процеса се одвија и ових дана око нас.

Остаје старо питање, које смо провукли кроз цијели 20. вијек; да ли је и како је могућа модернизација рубних подручја и њихово укључење у западни *"heartland"*? Пропашћу комунизма пропали су и они његови остварени циљеви, који су му и поред Црвене армије давали смисао у овом дијелу источне – средње – југоисточне Европе. Пропао је већи дио, овим релативно заосталим друштвима, наметнутих модернизацијских планова, а од национално-интеграцијских сачувани су само они који се могу уклопити у тзв. НАТО-стандарде и њима намијењену идеологију. Рубни простори су здробљени, жестоко се реагира на појаву самосталних политичара, и све је функционализирано у сврху очувања односа моћи у Европи и свијету, очувања старог господства и повратка у ред слугу оних који су то раније вијековима били. Није, дакле, могућа никаква цјеловита модернизација ових друштава и држава, капитализам је прошао крај њих и отишао много даље, модернизирати се може само оно и утолико, што буде у цјелини провучено кроз централне одборе и односе моћи, тамо искориштено, прилагођено и онда, – испљунуто натраг на терен.

Времена су тешка и неизвјесна. Више нико нема ни времена ни снаге за широку стратегију, *"мека моћ"* иде само уз ону најтврђу, једино јој се тако вјерује. Нико не зна шта ће бити, једино се зна да се наши људи сами нуде на све стране страним господарима, на дуге стазе и за малу плаћу.

То је права мјера и дубина нашег заједничког пораза у прошлом вијеку.

(В.)

“Noćni marš”, 8. mart 2017. / Zagreb

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI
SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb
FAX: + 385 1 4845 364
TEL: + 385 1 48 72 480
skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom “za časopis Prosvjeta” radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZABHR2X s naznakom “za časopis Prosvjeta”.

Pretplata za zemlje Evropske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

pretplata

04	U ZNAKU SVETOG SAVE Nenad Jovanović HRONIKA	49	LJUBAV ZA PEJSAŽ Ljiljana Vukašinović SLIKARICA ZORA PL. PRERADOVIĆ
07	UCJENOM DO ŠPIJUNA Goran Borković POLITIKA, SLUČAJ ČEDE ČOLOVIĆA	51	PUNINA PRAZNINE Bojan Munjin FILM, 45. FEST
09	IZ LOŠEG U GORE Ines Lovrić-Jović POLITIKA, MAKEDONIJA	55	DRAMATURGIJA OSLOBOĐENJA Igor Ružić KAZALIŠTE, <i>LJUDI OD VOSKA</i>
12	NEMA VIŠE BUFFETA ŽELJEZARA Srđan Sandić INTERVJU, GORAN DEVIĆ, FILMSKI REDATELJ	59	LUKA RAZLIČITOSTI Anja Kožul INTERVJU, VUK ĆOSIĆ
17	KIRILOV GROB Goran Babić RASPRAVE O NOTORNOM (12)	63	GRUMEN GORČINE Čedomir Višnjić KNJIGE, <i>GRUMEN ZEMLJE OČINJE</i>
20	ČUVAR NEKADAŠNJEG ŽIVOTA Paulina Arbutina BAŠTINA, BANIJA	65	ROMAN ZA RAVNOTEŽU, SA ŠLJIVAMA Sanja Šakić KNJIGE, <i>RAVNOTEŽA</i>
24	SKIDANJE HISTORIJE Đorđe Matić ESEJ	67	U VODI DO GRLA Srđan Gagić KNJIGE, <i>SAM U VODI</i>
28	OD CRNE RUKE DO KOMUNISTIČKE PARTIJE Dušan T. Rkman HISTORIJA, PAVLE BASTAJIĆ (1)	70	ISKUŠENJA MANJINSKIH JEZIKA Virna Karlić KNJIGE, <i>JEZICI U POTKROVLJU</i>
32	ŠAVOVI I KONFEDERACIJE Mladen Blažević POEZIJA	72	ZA ODJEKOM Marija Dragnić POEZIJA
36	ZAŠTO SU NEKI KNJIŽEVNICI OSPORAVALI SPORT Danilo Lučić DRUŠTVO	78	PANOPTIKUM Goran Borković
39	DVIJE PRIČE Željko Kresojević PROZA	80	IN MEMORIAM PREDRAG MATVEJEVIĆ Đorđe Matić
42	ORGANIZATOR ISTREBLJENJA Igor Mrkalj HISTORIJA, DR. MIRKO PUK (2)		

U ZNAKU SVETOG SAVE

Nenad Jovanović

ZIMSKA ŠKOLA JEZIKA – U okviru projekta "Učimo srpski jezik i kulturu u našim školama", koji je organiziralo Vijeće srpske nacionalne manjine Bjelovarsko-bilogorske županije, učenici viših razreda osnovnih škola za vrijeme zimskih praznika od 2. do 5. januara pohađali su Zimsku školu srpskog jezika u Sportsko-rekreacijskom centru Kukavica, kod Velikog Grđevca. U igri, druženju i praktičnom radu pridružili su im se i roditelji.

KARLOVAC U BOJI – Izložba slika karlovačkog pododbora "Prosvjete" pod nazivom "Karlovac kistom i bojom" otvorena je 4. januara u izložbenom salonu karlovačke gradske knjižnice. Ukupno 25 radova članova likovne sekcije nastalih na likovnim kolonijama moglo se razgledati do 20. januara. Do sada je likovna sekcija organizirala oko 130 kolonija u Hrvatskoj, Sloveniji, Srbiji te Bosni i Hercegovini.

GUČA NA SRPSKOJ VEČERI – Ovogodišnje Srpsko veče, u već tradicionalnoj organizaciji Srpskog narodnog vijeća i VSNM-a Zagreba, održano 14. januara pred 600 gostiju, prošlo je u znaku trubačkog orkestra Ivana Jovanovića iz Guče. Izvedbama su oduševili i ostali učesnici, među kojima

i ZborXop, pjevačka sekcija zagrebačkog pododbora "Prosvjete" pod vodstvom Jovane Lukić, SKUD "Jovan Lazić" iz Belog Manastira i grupa Orkus iz Novog Sada.

SVETI SAVA U HRVATSKOJ – Praznik Svetog Save, prvog srpskog arhiepiskopa i zaštitnika školstva koga su za svoju krsnu slavu uzeli "Prosvjete" i pojedina srpska manjinska vijeća, proslavljen je brojnim liturgijama, akademijama i prigodnim recitalima po Hrvatskoj.

Među njima svakako je najzanimljivija bila proslava u Srpskoj pravoslavnoj opštoj gimnaziji "Kantakuzina Katarina Branković" u Zagrebu. Nakon liturgije u kapelici Sv. Save u gimnazijskom objektu, slijedila je priredba koju su u velikoj, dupke punoj dvorani, izveli učenici škole. Ovogodišnja tema bila je "Ruskaja (ruska) duša", odnosno duhovna i historijska povezanost srpskog i ruskog naroda, još od vremena kad je Sv. Sava, došavši na Svetu goru, otišao u ruski manastir Sv. Pantelejmona.

Akademija je održana i u dvorani karlovačkog Gradskog kazališta Zorin dom, a zajednički su je organizirali karlovačka Crkvena opština i pododbor „Prosvjete“, uz gradski i županijski VSNM, a splet kordunaških pjesama i igara izveli su članovi pododbora iz Krnjaka. Glavni gosti akademije bili su članovi hora i ansambl "Aliluia" iz Beograda, koji je dan kasnije nastupio i u Rijeci.

Svetosavske akademije u organizaciji pododbora i drugih srpskih organizacija održane su u Topuskom, Vrginmostu, Glini, Udbini, Vrhovinama, Donjem Lapcu, Voćinu, Pakracu i Daruvaru.

AKADEMIJA U ZAGREBU

U Hrvatskom glazbenom zavodu u Zagrebu 3. februara održana je svečana akademija SKD "Prosvjeta" na kojoj je, govoreći o postignućima društva, Siniša Ljubojević, predsjednik "Prosvjete", podsjetio da se nakon obnove rada SKD-a Svetosavska akademija u Zagrebu održava redovno od 2004. godine. Izrazio je nadu da će to prerasti u dugotrajnu tradiciju i naglasio dobru suradnju "Prosvjete" i Srpske pravoslavne crkve. Prisutne je pozdravio i generalni sekretar "Prosvjete" Srđan Tatić koji je podsjetio na bogat program rada SKD-a u protekloj godini.

Vladimir Božović, izaslanik srpskog premijera Aleksandra Vučića, iskoristio je priliku da sa prisutnima podijeli svoje viđenje svetosavlja i historije te da ukaže na potrebu čuvanja uspomene na stradanja srpskog i židovskog naroda. Pred brojnom publikom nastupio je beogradski KUD "Ivo Lola Ribar" pod vodstvom Milovana Pančića.

BJELOBRDSKI SVETI TRIFUN – Povodom Svetog Trifuna, zaštitnika vinograda, u Bijelom Brdu 14. februara u organizaciji tamošnjeg pododbora "Prosvjete" i SKUD-a "Jovan Jovanović Zmaj" održana je peta po redu manifestacija na kojoj je ocjenjivano više od 60 uzoraka vina.

Za umjetnički dojam pobrinuli su se gosti iz KUD-ova "Dvorovi" i "Janja" iz Republike Srpske, Srpskog kluba "Nikola Tesla" iz Linza u Austriji, Društva Crnogoraca iz Peroja u Istri i Saveza Srba iz Rumunjske.

BRŠADINSKI VINSKI BAL – Pododbor "Prosvjete" u Bršadinu i KUD "Vaso Đurđević" organizirali su 19. februara tradicionalni 16. po redu "Vinski bal". Nastupili su članovi dječje i omladinske folklorne grupe domaćina, bršadinska pjesnikinja Ljiljana Andrić, članovi "Prosvjetinog" pododbora u Bijelom Brdu i vokalno-instrumentalni duet Stefan i Rajić koji su izveli nekoliko izvornih pjesama iz Bosanske Posavine. Bal su uveličali i članovi Ansambla narodnih igara SKD "Prosvjeta" iz Vukovara.

„NEŽELJENA BAŠTINA“ NA ZAGREBDOXU – Ovogodišnje, 13. po redu, izdanje Međunarodnog festivala dokumentarnog filma ZagrebDox, održano od 26. februara do 5. marta proteklo je uz mnoštvo zapaženih filmova ne samo iz svijeta, nego i iz regije o suočavanju s različitim vidovima naše prošlosti. Tako je film srpskog autora Ognjena Glavonića "Dubina dva" o zataškavanju zločina nad Albancima 1999. godine dobio Veliki pečat u regionalnom takmičenju, kao i Mali pečat za najbolji film autora do 35 godina starosti.

Na festivalu je uz brojne gledaoce prikazan i film Irene Škorić "Neželjena baština" o lošem stanju i nebrizi za spomenike NOB-a među kojima ima i onih koji, po mišljenju eksperata, spadaju u sam vrh svjetske umjetnosti.

U realizaciji filma veliku pomoć pružile su srpske institucije SNV i "Prosvjeta", kao i Savez antifašističkih boraca i antifašista.

DESNICA U MONODRAMI – Povodom godišnjice smrti istaknutog književnika Vladana Desnice u karlovačkom kazalištu Zorin dom upriličena je izvedba monodrame nastale po najpoznatijem romanu velikog pisca. "Proljeća Ivana Galeba" izveo je zadarski glumac Juraja Aras. Predstava je odigrana 4. marta, na 50. obljetnicu Desničinu smrti.

PRAVA I RUŽE ZA DAN ŽENA – U mračnim godinama, kad se Hrvatska trudila zaboraviti Dan žena, SKD "Prosvjeta" i njeni pododbori bili su među rijetkima koji su taj praznik obilježavali. Tako je bilo i ove godine. „Danas se ovaj dan obilježava buketima cvijeća i drugim izrazima odanosti, a nekad je obilježavan štrajkovima i sindikalnim akcijama“, rekla je aktivistica Nina Čolović na proslavi u zagrebačkom pododboru koji je, istaknuto je, bio među rijetkima koji su održali tu praksu. Ženski dio publike muški članovi darivali

su cvijećem, a sve skupa zabavili su ih folklorasi zagrebačkog pododbora i pjevačka grupa ZborXop.

A da se u Zagrebu nije sve svelo na cvijeće i bombonijere pokazao je i ženski masovan noćni marš kao protest zbog pokušaja uskraćivanja prava na abortus i drugih vidova narušavanja ravnopravnosti žena.

Dan žena obilježili su i poddobi "Prosvjete" u Karlovcu, Markušici i Viškovu. Doprinos obilježavanju ovog dana dale su i članice aktiva žena SDSS-a u Zagrebu, Sisku i Voćinu.

MORAVIČKE SLIKE – U zgradi stare osnovne škole u Dokmanovićima kod Moravica 11. i 12. marta upriličena je likovna izložba "Moravice očima slikara".

Na izložbi su prikazani radovi učesnika likovne kolonije "Moravička jesen", održane prvog vikenda u oktobru. Riječ je o likovnom susretu koji traje punih dvadeset godina, rekao je Novica Vučinić, koji se, uz pedagoški rad u „Prosvjeti“; i sam često lati kista.

MALOGRAĐAČKI KOLAČI – U Malom Gradcu kod Gline 11. marta održana je 12. po redu tradicionalna martovska smotra banijskih domaćica na kojoj je publika pratila i takmičenje u pečenju kolača, kao i muzičke nastupe domaćina i gostiju iz svih krajeva Hrvatske.

Među brojnim konkurentima najbolja je bila Danijela Malić iz Viškova, drugo mjesto pripalo je domaćinima, a treće Vrginmostu. Više od dvjesto prisutnih u publici, među kojima su bili i zamjenik gradonačelnika Gline Đuro Stojić te dožupan Boro Rkman, nije imala muke oko odluka kao žiri: pojeli su sve u slast.

Po riječima predsjednice pododbora Milice Sanković, sve je počelo 2006. godine kada se željelo obilježiti pola vijeka od održavanja kurseva kuhanja, krojenja i pečenja kolača koje su pohađale tadašnje banijske domaćice.

PROSLAVA U VRBOVSKOM – Proslavu Dana Grada Vrbovskog 11. marta svojim su nastupom upotpunili i brojni učesnici, među kojima i folklorna sekcija pododbora "Prosvjete" iz Gomirja s koreografijom "Vrlo na daleko u tuđa zemlja", igrama i pjesmama iz Crne Trave, autora Nemanje Musulina. Manifestaciji je prisustvovao potpredsjednik "Prosvjete" Jovica Radmanović.

OBLJETNICA SABORNOG HRAMA – Ove godine obilježava se 150 godina od izgradnje sabornog hrama Sv. Preobraženja Gospodnjeg u Za-

grebu. Jedna od prvih manifestacija tim povodom je izložba starih radio aparata Dušana Cvetojevića Didija, otvorena 9. marta u eparhijskom muzeju SPC-a u kojem se nalaze umjetnine i dijelovi crkvenog inventara stari i do 400 godina.

Otvarajući izložbu, mitropolit zagrebačko-ljubljanski Porfirije najavio je tokom ove godine niz kulturnih i duhovnih manifestacija, dok će se centralna održati krajem godine.

HUMANO U KRNJAKU – U Krnjaku je 25. februara održan humanitarni koncert u organizaciji srpskih udruženja. Prikupljeno je 30.000 kuna za liječenje dvoje mladih članova krnjačkog pododbora.

Na koncertu su nastupili poddobi "Prosvjete" iz Vojnića, Zagreba i Krnjaka, pjevačke grupe iz Vojnića i Vrginmosta, KUD "Tono Hrovat" iz Velike Kladuše i KUD "Kordun" iz Krnjaka.

Učenici krnjačke osnovne škole, koji pohađaju dodatnu nastavu na srpskom jeziku pod vodstvom Nade Đurić Plečaš, održali su recital za tristotinjak prisutnih u sportskoj dvorani gdje je koncert održan.

GODIŠNJI KONCERT U JAGODNJAKU – Članovi pododbora u Jagodnjaku upriličili su 14. decembra u Domu kulture godišnji koncert uz nastupe recitatorske i folklorne sekcije te goste – SKUD "Jovan Lazić" iz Belog Manastira i muške pjevačke grupe SKUD-a "Jovan Jovanović Zmaj" iz Bijelog Brda. Uz brojne srpske lokalne i stranačke rukovodioce godišnjem koncertu prisustvovao je i predsjednik "Prosvjete" Siniša Ljubojević.

Ovogodišnji koncert bio je posvećen 140. godišnjici rođenja Borisava Stankovića, jednog od najznačajnijih srpskih književnika. Temom "žali za mladosti" pokušalo se, po riječima sekretara pododbora Nade Šalajić, oživjeti vrijeme starog Borinog Vranja.

KAKO JE HRVATSKA TAJNA SLUŽBA VRBOVALA ČEDU ČOLOVIĆA

UCJENOM DO ŠPIJUNA

PIŠE: **Goran Borković**

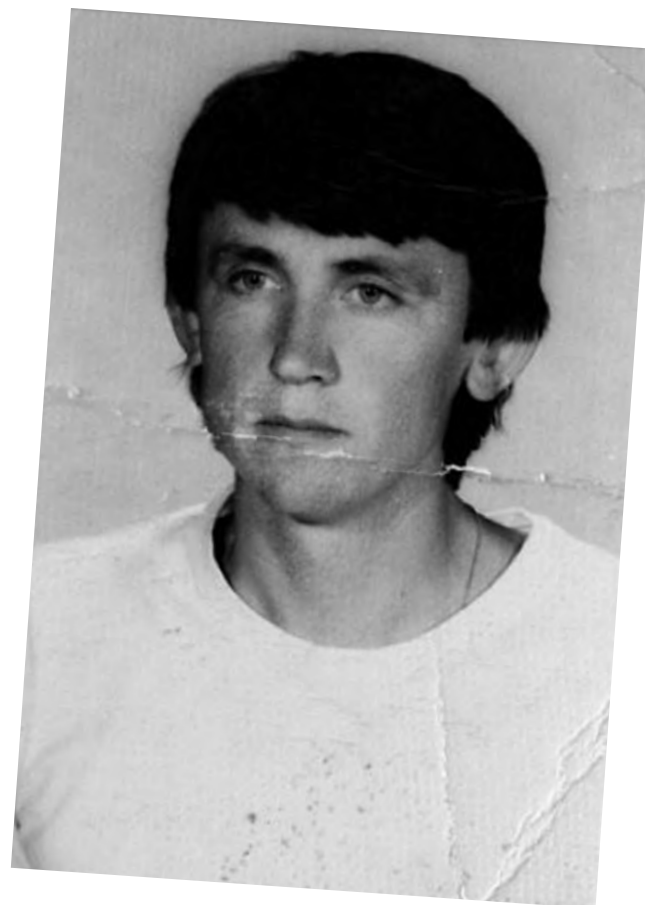
**Iz presude Čedi Čoloviću
iščitava se da se bivši pripadnici
vojnih jedinica angažiraju na
špijunskom poslu u zamjenu za
pozitivno rješavanje postupaka
koje Republika Hrvatska vodi
protiv njih**

Presuda koju je Viši sud u Beogradu donio 6. septembra prošle godine osudivši Čedu Čolovića zbog špijunaže za Republiku Hrvatsku na tri godine zatvora, otvorila je pitanje s čime se suočavaju nekadašnji pripadnici JNA ili srpskih snaga prilikom povratka u Hrvatsku.

Iz sadržaja presude, koju je na temelju prava na pristup informacijama od javnog značaja početkom januara od beogradskog suda dobila *Slobodna Dalmacija*, osim činjenice da je Čolović špijunirao za Hrvatsku, otkrivaju se i metode kojima se hrvatske tajne službe koriste prilikom „vrbovanja kadrova“. Iz presude, koju potpisuje sutkinja Darinka Šćepanović, iščitava se da se bivši pripadnici vojnih jedinica angažiraju na tom poslu u zamjenu za pozitivno rješavanje postupaka koje Republika Hrvatska vodi protiv njih.

Priznanje krivnje

Kako je poznato, Čolović je nakon što je uhapšen priznao krivnju i osuđen je da je za hrvatsku Sigurnosno-obavještajnu agenciju prikupljao informacije „o državljanima Republike Srbije koje obaveštajna služba Hrvatske sumnjiči za navodne ratne zločine i izvršena krivična dela u periodu oružanih sukoba na području Republike Hrvatske od 1991. do 1995. godine i to adrese stanovanja tih lica, njihove brojeve telefona i spremnosti da stupe u neposrednu saradnju s pripadnicima Sigurnosno-obavještajne agencije Republike Hrvatske, dostavljaju joj informacije u zamenu za protivuslugu pozitivnog rešavanja spornih ličnih prava tih lica u Republici Hrvatskoj i njihov povoljniji tretman u postupcima koji se u Republici Hrvatskoj vode protiv tih lica zbog krivičnih dela ratnih zločina“.

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ВИШИ СУД У БЕОГРАДУ
Број: СК.164/16
Дана: 06.09.2016. године
Београд

У ИМЕ НАРОДА

ВИШИ СУД У БЕОГРАДУ, судија за прелиминарни поступак Даринка Шћепановић, у кривичном поступку против опт. ЧОЛОВИЋ ЧЕДО због кривичног дела шпијунска из чл. 315 став 3 КЗ, одлучујући о споразуму и признању кривичног дела на рочишту одржаном без присуства јавности, у складу члана 315. ЗКП, у присуству заменика ВП у Београду Филиповић Мирослава, оптуженог Чоловић Чедо и његовог браниоца адв. Милановић Мирјане, дана 06.09.2016. године, донео је следећу

ПРЕСУДУ

Према:

Опт. ЧОЛОВИЋ ЧЕДИ, [REDACTED] од оца [REDACTED] и мајке [REDACTED] девојачко [REDACTED] рођеног [REDACTED] године у месту [REDACTED] са пребивалиштем у [REDACTED] ул. [REDACTED] по занимању [REDACTED]

ПРИХВАТА СЕ споразум о признању кривичног дела шпијунска из чл. 315 став 3 КЗ -а, које је опт Чоловић Чеди стављено на терет оптуженог ВП у Београду Кт.бр.301/16 од 05.09.2016.године, што представља саставни део споразума СК бр.175/16 од 04.09.2016.године закљученог између заменика ВП, опт. Чоловић Чедо са браниоцем - адвокатом Милановић Мирјаном.

КРИВ ЈЕ

Што је:

-У периоду од 2009. до 02.08.2016. године, ступио у степену обавештајну службу - Сигурносно-обавештајну агенцију Републике Хрватске, прикупљао за њу податке и помагав њен рад, при чему је могао да схвати значај свог дела и да управља својим поступцима, био свестан свог дела и његове кривичности и хтео његово извршење, тако што је ступио у контакт са припадником Сигурносно-обавештајне агенције Републике Хрватске који му се представио као [REDACTED] по чијим се налозима и упутствима ангажовао на прикупљању из ту организацију информација о држављанима Републике Србије које обавештајна служба Хрватске сумњичи за навodne ratne zločine и извршени кривична дела у периоду оружаных sukoba на подручју Републике Хрватске од 1991. до 1995. године, и то адреса становања тих лица, њихове бројеве телефона и спремности да ступе у

Čolović je priznao da je „u periodu od 2009. do 2. avgusta 2016. godine, stupio u stranu obaveštajnu službu – Sigurnosno-obaveštajnu agenciju Republike Hrvatske, prikupljao za nju podatke i pomagao njen rad, pri čemu je morao da shvati značaj svog dela i da upravlja svojim postupcima, bio svestan svog dela i njegove zabranjenosti i hteo njegovo izvršenje, tako što je stupio u kontakt sa pripadnikom Sigurnosno-obaveštajne agencije Republike Hrvatske koji mu se predstavio kao – **precrtano** – po čijim se nalogima i uputstvima angažovao na prikupljanju za tu organizaciju“.

Mada su nazivi jedinica i imena kontaktiranih, kao u spomenutom slučaju, precrtani flomasterom, utvrđeno je da se Čolović sastajao „sa neka- dašnjim zamenikom komandanta bataljona motorizovane brigade Srpske Vojske Krajine, nekadašnjim komandantom motorizovane brigade Srpske Vojske Krajine, penzionisanim pukovnikom Vojske Jugoslavije, nekadašnjim komandantom motorizovane brigade Srpske Vojske Krajine, penzionisanim pukovnikom Vojske Jugoslavije i bivšim komandantom bataljona u motorizovanoj brigadi Srpske Vojske Krajine“.

Čolović je osuđen da je „u dva navrata dao ponudu za uspostavljanje kontakata na području BiH i saradnje sa hrvatskom obaveštajnom službom u zamenu za povoljnije rešavanje procesnog položaja u postupku“

Čolović je osuđen da je „u dva navrata dao ponudu za uspostavljanje kontakata na području BiH i saradnje sa hrvatskom obaveštajnom službom u zamenu za povoljnije rešavanje procesnog položaja u postupku koji se protiv njega vodi zbog optužbi za nanošenje teških telesnih povreda izvesnom broju hrvatskih civila tokom oružanih sukoba“. Neimenovana osoba nije prihvatila takav Čolovićev prijedlog.

Također u presudi stoji da se u više navrata sastajao s troje osoba čija uloga u ratu nije navedena, „od kojih je prikupljao informacije o pojedinim licima, vojnim dejstvima i zločinima u tadašnjoj zoni odgovornosti motorizovane brigade Srpske vojske Krajine“. Za sve to vrijeme Čolović se u Republici Hrvatskoj „sastajao i putem telefona komunicirao sa SOA-inim agentom kojem je davao podatke o zbivanjima tokom oružanih sukoba na području Republike Hrvatske, pripadnicima, organizacijskoj strukturi, komandnom kadru i mehanizmima komandiranja, vojnim delovanjima, prirodi i nameni dokumenata Srpske vojske Krajine, koristeći svoja saznanja koja je imao kao bivši oficir bezbednosti motorizovane brigade Srpske Vojske Krajine“. Osim toga, jednom agentu SOA-e „prenosio je svoja saznanja o mestu boravka svedoka smrtnog slučaja tokom oružanih sukoba u Republici Hrvatskoj i njegovom eventualnom dolasku u Republiku Hrvatsku“.

Mreža agenata

U obrazloženju presude dalje stoji da je Čolović u prisutnosti od- vjetnice Mirjane Mladenović sklopio sporazum s kojim je „u potpunosti priznao izvršenje krivičnog dela špijunaže iz člana 315. stav 3. KZ“ te je pred sudom ponovio kako je priznanje potpisao „dobrovoljno, bez ikakve prisile i prinude“ zbog čega je osuđen na tri godine zatvora.

Prema pisanju srpskih medija, Čolović je imao samo jedan uvjet da prizna krivnju i otkrije mrežu agenata, a to je da mu nadležni organi zaštite obitelj. Agentima BIA-e navodno je rekao da se boji za obitelj i njihovu sigurnost. „Bojim se da netko ne naudi mojoj obitelji, koja do sada nije znala šta sam radio. Ukoliko priznam sve, to bi moglo nalju- titi nekoga u Hrvatskoj, ne daj Bože da ih zakolje, a bojim se da im ne naude i Srbi koje sam otkucavao Hrvatima“, navodno je rekao Čolović. Tek kada je dobio čvrste garancije da će obitelj dobiti zaštitu, priznao je krivnju i ne samo da je otkrio imena onih kojima je dostavljao podatke u Hrvatskoj, već i spisak svih svojih sunarodnjaka koje je cinkao.

Nadalje se navodi da je Čolović kao pripadnik 75. motorizovane brigade VSK bio ucijenjen podizanjem optužnice za ratne zločine. U zamjenu za suradnju, tvrdi se, dobio je hrvatsko državljanstvo i pasoš. Oni koje je uspio uvući u svoju mrežu, pisao je dnevni list *Blic*, dobili su oprost za ratna djela ili novčanu naknadu. Čolović je trebao vrbovati i svjedoke koji su u Haagu bili pozivani na suđenju hrvatskim generalima Mladenu Markaču, Anti Gotovini i Ivanu Čermaku. Njima je, preko Čo- lovića, ali i drugih špijuna, navodno nuđeno bogatstvo da odustanu od svjedočenja o zločinima nakon Oluje ili da drastično ublaže izjave.

Pomoću ucjena, po istom modelu koji je primijenjen na Čoloviću, SOA je napravila armiju špijuna, najviše u Beogradu i ima bogatu bazu podataka o svima koji su iz Hrvatske dolazili u Srbiju i obratno. „Oni koji su bili učesnici rata, posebno oni iz Vojske RSK ucenjivani su podiza- njem optužnice za ratne zločine. Ucenjivanje je bilo intenzivnije kad je krenuo povratnički talas i kada su Srbi ucenjivani da budu špijuni da bi dobili svoje kuće i pasoše“, ispričao je anonimni izvor za *Blic*. Hrvatska strana takve priče je demantirala, ustvrdivši da Čolović nije bio špijun SOA-e.

Čolović je uhapšen u Beogradu prilikom kupovine autobusne karte za Drniš, gdje je išao, kako je rekao, pobrati grožđe. Živio je u obitelj- skoj kući u Ugrinovcima, kraj Beograda, sa sestrom i njenom obitelji. „On je svake godine odlazio dole da obere lozu i da vodi malo računa o kući. Kada je ranjen u Žitnici, gde je bio rezervni oficir u artiljeriji, 1993. godine došao je u Beograd na VMA da se leči, i prvi put je u Hrvat- sku otišao tek 1999. na 2000. godinu jer nam je majka bila na samrti“, ispričala je Čedina sestra Anka. Po odlasku u Hrvatsku, šibenska policija privodila ga je nekoliko puta na informativni razgovor, ali poslije toga ga nisu zvali. Ona dodaje da je imao invalidsku penziju, te da se zbog bolesti slabo kretao.

Bilo kako bilo, bez obzira da li je Čolović neki balkanski James Bond koji je na vješt način uvezao pripadnike propale i ucijenjene vojske ili tek lutak u velikoj igri moćnih političara koji su ga iskoristili za svoje trenutne ciljeve, činjenica je da će tri godine onako bolestan provesti u zatvoru, bio je u pravu kad je kroz zube prilikom hapšenja promrsio: „Ovi moji su mi došli glave“!

MAKEDONIJA NA NOVOJ PREKRETNICI

IZ LOŠEG U GORE

PIŠE: Ines Lovrić-Jović

Prašinu je podigao dio Platforme kojim se traži usvajanje parlamentarne deklaracije kojom se osuđuju stradanja albanskog stanovništva u Makedoniji od 1912. do 1956. godine, zbog čega se osjetila prozvanom Srbija, koja drži da se tim zahtjevom sugerira njena umiješanost i krivnja za spomenuta stradanja Albanaca

Makedonija s neizvjesnošću čeka rasplet nove političke krize u kojoj se našla nakon prijevremenih parlamentarnih izbora održanih prije točno tri mjeseca.

Nažalost, u toj postjugoslavenskoj zemlji – koja je bila primjer beskonfliktnog stjecanja nezavisnosti početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, koja je uspješno prevladala međuetničke oružane sukobe početkom ovog stoljeća (Ohridskim sporazumom, 2001.) te nekoliko godina kasnije (2005.) dobila i zeleno svjetlo za početak pregovora s Europskom unijom – kriza ostaje jedina konstanta.

Novi politički zaplet, koji je prerastao u ozbiljnu institucionalnu krizu, uslijedio je nakon što je predsjednik Makedonije Gjorge Ivanov odbio dati mandat za sastav nove makedonske vlade lideru opozicije i čelniku Socijaldemokratskog saveza Makedonije (SDSM) Zoranu Zaevu. Neposredno nakon parlamentarnih izbora predsjednik Ivanov je javno isticao da će mandat za sastavljanje vlade ponuditi onome tko mu dokaže da uživa povjerenje većine novoizabranih zastupnika (najmanje 61-og, od ukupno 120 parlamentaraca).

Nikoli Gruevskom, dosadašnjem premijeru i predsjedniku stranke VMRO-DPMNE (Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija – Demokratska partija za makedonsko nacionalno jedinstvo) kao relativnom

pobjedniku na izborima (51 mandat) prvom je ponuđeno da pokuša sastaviti vladu. Kako ni nakon dva i pol mjeseca on i njegova stranka nisu uspjeli postići dogovor, prije svega sa svojim dosadašnjim koalicijskim partnerima iz najveće albanske stranke DUI (Demokratska unija za integraciju), prilika je pružena najvećoj opozicijskoj stranci SDSM, koja je osvojila 49 mandata u Saboru Makedonije.

Platforma iz Tirane

Zaev je, nakon postignutog dogovora s tri albanske političke stranke (DUI Alija Ahmetija; Pokret Besa Bilalla Kasamija i Alijansa za Albance Ziadina Selena) dao predsjedniku države na uvid 67 potpisa podrške, međutim Ivanov – koji je za predsjednika Makedonije prvi put izabran 2009. godine, uz veliku podršku VMRO-DPMNE – odbio mu je dati mandat uz obrazloženje da ne želi pružiti priliku za formiranje vlade onima koji ugrožavaju opstojnost makedonske države, te “imaju platformu za rušenje državotvornosti i unitarnosti Makedonije”.

Predsjednik Makedonije je pri tome mislio na tzv. Platformu iz Tirane. Radi se o – za mnoge Makedonce spornom – koalicijskom programu političkih stranaka makedonskih Albanaca, usklađenom početkom ove godine s albanskim premijerom Edijem Ramom u Tirani.

U tekstu Platforme, koja je oštro podijelila makedonsko društvo i narušila krhku međuetničku ravnotežu, traži se puna jezična ravnopravnost, korištenje albanskog jezika na svim razinama vlasti i ustavno jamstvo njegove primjene. Pri tome se ističe kako „ustavom treba utvrditi da su makedonski jezik i njegova cirilica i albanski jezik i pismo službeni jezici u cijeloj zemlji”. Dvojezičnost u Makedoniji zakonom je zajamčena i sada, ali se primjenjuje samo u onim općinama u kojima ima najmanje 20 posto manjinskog stanovništva. Taj zakonski uvjet ispunjava samo albanska manjina, te se dvo-

jezičnost za sada primjenjuje u 32 općine, iako postoje i izuzeci (npr. općina Kumanovo) gdje postoji trojezičnost jer je uz makedonski i albanski u službenoj upotrebi i srpski jezik.

U tekstu Platforme, koja je oštro podijelila makedonsko društvo i narušila krhku međuetničku ravnotežu, traži se puna jezična ravnopravnost, korištenje albanskog jezika na svim razinama vlasti i ustavno jamstvo njegove primjene

Platforma navodno predviđa i provođenje sveobuhvatne rasprave o zastavi, himni i grbu kako bi i državni simboli „odražavali multietičnost i etničku ravnopravnost“, kao i uključivanje albanskih predstavnika u izravne pregovore s Grčkom vezane za rješavanje spora oko službenog imena Republike Makedonije, koje susjedna Grčka ne priznaje. Dosta prašine podigao je i onaj dio u tekstu Platforme kojim se traži usvajanje parlamentarne deklaracije kojom se osuđuju stradanja albanskog stanovništva u Makedoniji u razdoblju od 1912. do 1956. godine. Time se osjetila prozvanom susjedna Srbija, koja drži da se tim zahtjevom sugerira njena umiješanost i krivnja za spomenuta stradanja Albanaca.

Ključni albanski glasovi

Politički analitičari u Makedoniji ističu kako tekst Platforme iz Tirane nije službeni dokument, već samo nacrt koalicijskog programa (non-paper) te da bi se o njegovom službenom karakteru eventualno moglo govoriti tek nakon predstavljanja u parlamentu. Za sada makedonska javnost ne zna što doista sadrži cjeloviti tekst Platforme ni kakav je koalicijski dogovor postignut između SDSM-a i tri albanske političke stranke čiji su predstavnici izabrani u Sobranje.

Predsjednik Ivanov, drže analitičari makedonskih političkih prilika, Platformu koristi samo kao izgovor jer su slične platforme potpisivane i ranije, kada je VMRO-DPMNE sklapao političke koalicije s albanskim strankama, zahvaljujući kojima je Gruevski uspio ostati na čelu vlade cijelo desetljeće.

Navode da je Gruevski, koji je prvi imao priliku pregovarati oko formiranja parlamentarne većine, i sada pristao na sve zahtjeve iz Platforme albanskih stranaka, osim onog kojim se traži formiranje specijalnog tužiteljstva i reformiranje pravosuđa.

Osim toga, nijedan od zahtjeva navedenih u Platformi ne bi bilo moguće provesti bez dvotrećinske većine u parlamentu, pa je i iz toga razvidno da se radi o svojevrsnoj političkoj manipulaciji.

Socijaldemokrat Zaev i zastupnici albanske manjine tvrde da nijedan dio „tiranske platforme“ ne izlazi iz ustavnih okvira niti ruši unitarni karakter Makedonije. Zaev je u više navrata ponovio da Platforma sadrži prijedlog tema o kojima je potrebno otvoreno razgovarati, ali da to ne znači da će svim zahtjevima iz programa biti udovoljeno, niti da je on pristao na njih. „Legitimno je raspravljati o problemima koje iznose predstavnici 25 posto građana Makedonije“ pojasnio je Zaev.

Pri tome treba naglasiti da je u predizbornoj kampanji lider SDMS-a ponudio mogućnost da albanski jezik dobije status službenog jezika u cijeloj zemlji, a ne samo ondje gdje živi više od 20 posto Albanaca. Procjenjuje se da je

njegovoj stranci takav stav donio između 50 i 60 tisuća albanskih glasova što je moguće razumjeti kao veliki pozitivni iskorak. Glasovi albanskog elektorata za vodeću makedonsku opozicijsku stranku su dobrim dijelom pridonijeli, s jedne strane lošijim izbornim rezultatima pojedinih albanskih stranaka, a s druge strane činjenici da se po prvi put glavna opozicijska stranka uspjela gotovo izjednačiti u mandatima s, do tada neprikosnovenim, vladajućim VMRO-DPMNE.

U novonastalim okolnostima, kada su vodeći ljudi stranke VMRO-DPMNE, koja neprekidno vlada Makedonijom od 2006. godine, shvatili da gube vlast započela je kampanja manipuliranja javnim mnijenjem, ističu makedonski analitičari i predstavnici nevladinih udruga, pojašnjavajući razloge zbog kojih se Makedonija trenutno suočava s najtežom krizom u posljednjih 15 godina. Oni drže da je desetljeće duga vladavina VMRO-DPMNE do neprepoznatljivosti srozala sve segmente društva i u velikoj mjeri uništila napore da Makedonija što prije krene putem reformi i euroatlantskih integracija.

Socijaldemokrat Zaev i zastupnici albanske manjine tvrde da nijedan dio „tirske platforme“ ne izlazi iz ustavnih okvira niti ruši unitarni karakter Makedonije

Poticanje međuetničke netrpeljivosti i potpirivanje straha među građanima najlakši je način da se prikriva nedjela dosadašnje vlasti, ističu socijaldemokrati. Kako su isticali prije ali i nakon izbora korupcija, krađe, nepotizam, visoka stopa nezaposlenosti, siromaštvo, zloupotrebljavanje tajnih službi, uzurpacija medija i druga nedjela vladajućih moraju biti sankcionirana. Uz pomoć svojih pristaša koji su klijentelistički prodrli u sve pore makedonskog društva, Nikola Gruevski nastoji pod svaku cijenu zadržati vlast kako ne bi odgovarao za vrlo ozbiljna kaznena djela, te je spreman žrtvovati mir i stabilnost države samo da bi se spasio od moguće osude, drže u SDSM-u i naglašavaju da je u tim okolnostima najjači adut koji imaju neosnovano optuživanje Zorana Zaeva da želi „federalizaciju Makedonije“, da „ruši državu“, da „prodaje Makedoniju prihvaćanjem platforme Albanaca“, da „ne poštuje Ustav“.

Različita tumačenja

Samo dan nakon što je njegov glavni politički oponent objavio da ima parlamentarnu većinu, Nikola Gruevski je pozvao građane da izađu na ulice i „obrane državu“. Tako je formirana građanska inicijativa „Za jedinstvenu Makedoniju“ koja svakodnevno demonstrira u više makedonskih gradova, noseći nacionalističku ikonografiju i izvikujući parole uvredljive za njihove albanske sugrađane. Iako proklamiraju da se zalažu za „jedinstvo i zajedništvo“, iz poruka koje upućuju je evidentno da sve one koji podržavaju multietničnost Makedonije smatraju izdajnicima.

Potpuno je jasno da dvije najveće makedonske političke stranke imaju u ovoj političkoj krizi potpuno različita tumačenja što je ustavno, a što nije. To se najbolje vidi u izjavama oba njihova lidera koji onu drugu stranu optužuju da je izvršila državni udar. Stoga se od predsjednika Makedonije Ivanova očekivalo da će u takvoj situaciji postupiti u skladu s dobrim običajima u parlamentarnim demokracijama i predati mandat za sastavljanje vlade onima koji su dokazali da imaju većinsku podršku građana.

Makedonski ustavni pravnici pojašnjavaju da se predsjednik Ivanov u ovom slučaju ponaša paternalistički prema parlamentu, te da sve svoje primjedbe, ukoliko ih ima, može iznijeti pred zastupnicima u Saboru. Međutim, prema ustavu prvu sjednicu novog saziva parlamenta vodi dosadašnji predsjednik Sabora, koji je iz stranke VMRO-DPMNE i koji je ne želi sazvati. To ipak ne bi trebalo spriječiti većinu od 67 zastupnika da se okupe u parlamentu i da se on konstituiraju, smatraju ustavni pravnici. Neki od njih idu i dalje, te kažu da je Ivanov blokiranjem uobičajenog demokratskog procesa i sprječavanjem promjene vlasti *de facto* prekršio Ustav, jer on nema ovlasti postavljati se iznad Sabora i uvjetovati davanje mandata bilo čime.

Predstavnici međunarodne zajednice – glavni tajnik NATO saveza Jens Stoltenberg, visoka povjerenica Europske unije (EU) za vanjsku i sigurnosnu politiku Federica Mogherini, povjerenik EU za pregovore o proširenju Johannes Hahn – zabrinuti razvojem događaja u Makedoniji i svjesni da bi politička kriza vrlo lako mogla prerasti u sigurnosnu, pozvali su predsjednika Ivanova da poštuje demokratsku proceduru i neodgodivo ponudi mandat Zoranu Zaevu. Međutim, unatoč pritiscima on je ostao pri svojoj ranijoj odluci i rekao da mu „ni savjest ni Ustav“ ne dopuštaju da mandatarom imenuje nekoga tko pregovara na osnovi platforme strane zemlje, a koja se koristi za ucjenjivanje Makedonije. Radi se, smatra Ivanov, o „postizbornom kršenju Ustava i okvirnih sporazuma iz Ohrida“.

Ohridski sporazum, na koji se poziva makedonski predsjednik, postignut je uz snažno posredovanje međunarodne zajednice u kolovozu 2001. godine. Njime su okončani šestomjesečni oružani sukobi koji su započeli kada je trebalo definirati državnu granicu između Kosova i Makedonije, kojom bi se razdvojila područja na kojima s obje strane granice žive etnički Albanci. Po okončanju sukoba otvoren je proces političkog reformiranja zemlje i postupnog usvajanja cijelog niza zakona koji su Albancima osiguravali veća prava. Tim sporazumom smirene su međuetničke napetosti i stvorene pretpostavke za funkcioniranje višenacionalne zajednice kakva je Makedonija. To je, nekoliko godina poslije, rezultiralo i kandidaturom za članstvo u EU. Međutim sve se ponovo počelo urušavati nakon NATO samita u Bukureštu 2006. godine kada, zbog veta kojeg je uložila Grčka, Makedonija nije primljena u NATO savez. Potaknuti tom frustracijom nacionalizmi su se ponovo počeli intenzivirati, pa su tako Albanci sve češće počeli postavljati zahtjeve za dodatnim proširenjima svojih prava, te zahtijevati novi popis stanovništva (kojim bi dokazali da ih ima više nego na prethodnom popisu), dok su Makedonci nesigurni u vlastiti identitet pokrenuli megalomanski, skupi i po mišljenju stručne javnosti nepotrební projekt „Skopje 2014.“, koji je u potpunosti izmijenio vizuru glavnog grada.

Hoće li i može li Makedonija i ovu krizu prevladati na zadovoljstvo svih svojih građana ili će se u godinama koje slijede nastaviti njeno zaostajanje, u sjeni stalnih latentnih konflikata koji prijete da postanu stvarni, ostaje da se vidi.

NEMA VIŠE „BUFFETA ŽELJEZARA“

**GORAN DEVIĆ, FILMSKI REDATELJ
I PROFESOR NA DRAMSKOJ AKADEMIJI**

Klasno pitanje je nešto što je Sisak odlikovalo takvim kakav jest. Zato je pričati o Sisku nekako uvijek povezano sa pitanjem rada, izgubljene industrije, socijalizma, tranzicije. Pitanje tko su bili ti radnici, otkud su dolazili, kako su živjeli, kako sada žive, ostaju li, odlaze li, meni je važna tema

RAZGOVARAO: Srđan Sandić

FOTOGRAFIJA: Barbara Blasin

Goran Dević je filmaš, dokumentarist i producent, a studirao je pravo i arheologiju. Diplomirao je filmsku i televizijsku režiju na zagrebačkoj Akademiji dramskih umjetnosti, gdje radi kao docent. Redatelj je i scenarist desetak dokumentarnih filmova, dva igrana, radio je na televiziji, i kao redatelj i kao producent, te osvojio cijeli niz relevantnih strukovnih nagrada. Nedavno prikazani dokumentarac „Buffet Željezara“ na ZagrebDoxu, koji je povod ovom razgovoru, bilježi kavanske razgovore vlasnika kafića, prije negoli ga zauvijek zatvore i otvore novo poglavlje u životu. Naime, protagonisti, Erna i Dževad, vlasnici su buffeta na autobusnoj stanici kod ulaza u nekoć jednu od većih željezara istočne Europe. Iz opservacijskom tehnikom snimljenih „birtijskih razgovora“ zadnjih tjedan dana buffeta pred zatvaranje, izbija nova utopija bivših socijalističkih trudbenika – kako se dočepati Njemačke, jedinog preostalog raja na zemlji.

Kakvi su bili uvjeti proizvodnje „Buffeta Željezara“?

Goran Dević: U tom trenutku snimao sam sasvim drugi film. Baš taj dan snimio sam jednu od sigurno najtežih scena u svom životu koja je uključivala filmsko evociranje nečije osobne traume. Bez obzira što smo snimili i etički i filmski ispravan materijal, osjećao sam se nekako prljavo. Kao da sam snimio nešto na što ipak nemam pravo... Raspustio sam ekipu da ode u Zagreb, vozio se po Sisku ukруг i slučajno naišao na taj birc. Shvatio sam da Erna, vlasnica i

konobarica ima poseban dar za komunikaciju sa svojim gostima, pa i sa mnom. Gostionica mi se jako svidjela pa sam iduće dane odlazio tamo na kavu. Rekao sam gazdarici da pišem scenarij za igrani film i da bih rado napisao scenu za koju bi njena gostiona bila scenografski idealna. Odgovorila je da nema ništa protiv, ali da zatvara prostor i odlazi u Njemačku. Rekla je: „Vidiš, ovu cestu nitko nije pomeo od rata, tamo će me barem netko platiti kao čistačicu“. Iako sam tada bio najmanje zagrijan za neko novo snimanje, bez sape, shvatio sam: „Ili sad il' nikad“. I ušao sam u priču bez budžeta. Podržali su me suradnici, za benzin i bureke čovjek sa stalnim poslom ipak ima. Svi su dali svoje vrijeme. Snimili smo božji materijal, vratilo nam se, ne?

Film je anamneza Siska, ali i cijelog hrvatskog društva. Ipak, što te zanimalo dobiti ovim filmom, od protagoniste?

Goran Dević: Gle, imao sam veliku sreću snimati ženu koja ne taji svoje emocije, osobu čija empatija izaziva tuđe emocije, koju voli kamera. Također nam je puno pomoglo da je buffet u tih zadnjih tjedan dana radio u dvije smjene. U jutarnjoj, „ženskoj“, Erninoj smjeni snimljeni su manje-više svi osobniji razgovori, dok je poslijepodnevna Dževadova smjena bila pogodnija da nam se pred kamerama dogode političniji razgovori od kojih ovaj film također živi. U kombinaciji ta dva različita načina suočavanja sa hororom u kojem živimo

krije se i naša dramaturška struktura, slažemo jedan red društveno relevantnog ili političnog, pa to nadogradimo sa istom stvari spuštenom na osobnu razinu. Jedno bez drugog bi bilo ili hladno ili nerelevantno. Stvarnost nam je sa tom strukturom zadnjih dana jednog prostora također olakšala. Jednostavno je napraviti film kad ne moraš izmišljati početak, sredinu i kraj.

Što si mislio da ćeš dobiti, a što si zapravo dobio?

Goran Dević: Razgovori kojima sam svjedočio kao gost Buffeta prije snimanja bili su tako neposredni, točni i živi da sam u trenutku kad su se odvijali zapravo žalio što ne snimam. U pravilu kad se u takvim situacijama naknadno pojaviš sa kamerom taj svijet i ta živost naprosto nestanu. Tvoja pojava toliko modificira tu stvarnost da ona prestane biti interesantna. Počne se tebi prilagođavati na neki čudan nefilmični način. Ovaj puta to nije bio slučaj. Od materijala koji nije ušao u film mogla bi se napraviti još dva-tri dobra filma.

Sisak je definitivno izgubio magnetsku moć da privuče druge da se dosele, a propustio je stvoriti okolnosti da u njemu ostanu oni koji su odrasli

Koja je temeljna poruka „Buffeta Željezara“?

Goran Dević: Izbjegavam filmovima slati poruke, ima jednostavnijih i jeftinijih načina za tako nešto. Film, vjerujem kad ga ja radim, ima priliku za nešto puno više. A to je da nešto pokaže i da u sinergiji toga što je pokazao pokuša dostignuti neku emotivnu razinu. Ne podcjenjujem film kao sredstvo socijalne borbe ili oružje aktivizma, ali meni to nije dovoljna motivacija da se budim u pola pet izjutra i radim do kasno na večer. I da to isto očekujem od suradnika, od onih bez kojih ne mogu napraviti film. Moja ljudska ambicija, ili čak grublje rečeno pohlepa je stvoriti nešto slično onim artefaktima – filmovima, knjigama ili muzici koje kad konzumiram imam osjećaj da sam živ. Koji me tjeraju da mislim i osjećam. Nekad u tome uspijem, a nekad ne. Čini mi se da sam se „Buffetom Željezara“ najviše približio tom cilju, ali nisam ja ovlašteno lice da o tome dajem objektivni iskaz. . .

Sisak je protagonist tvojih sigurno pet komada, i kažeš da u tome nema velike filozofije.

Goran Dević: Kad i zbilja nema. Meni se ideje što bi trebalo snimati pojavljuju na tjednoj razini. No većina tih ideja mi prestanu biti interesantne nakon nekoliko dana nakon što ih racionalno preispitujem. To preispitivanje je dio mog zanata i tu sam vrlo nemilosrdan. No, obrnutu odluku, što snimati, donosim instinktivno. Često kontra onog što bi zdrav razum nalagao. Moja želja da nešto snimim nerijetko je jedino pogonsko gorivo koje imam, novac ako ga bude, obično dođe kasnije. Zbog toga sam shvatio da se sa idejama u koje sam se upustio na racionalnoj razini često mučim i patim, a ove u koje uletim

instinktivno češće mi donesu užitek u radu. „Buffet Željezara“ je definitivno film tog tipa. E sad, ako instinktu pustiš da odlučuje što da radiš, on češće „proradi“ u prostoru u kome si postao to što jesi, u kojem je kondenzirano više tvojih emocija. U mom slučaju to je igrom slučaja grad Sisak. A mogao je biti bilo koji drugi. . . U svakom slučaju ne planiram svoju „sisačku“ filmografiju, ona je spontana.

Može se reći da je prikazana klasna slika Siska.

Goran Dević: Sisak je radnički grad. Klasno pitanje je nešto što ga je odlikovalo takvim kakav jest. Zato je pričati o Sisku nekako uvijek povezano sa pitanjem rada, izgubljene industrije, socijalizma, tranzicije. Pitanje tko su bili ti radnici, otkud su dolazili, kako su živjeli, kako sada žive, ostaju li, odlaze li, meni je važna tema. U filmskom smislu lokacija koju sam snimao nije mi bila bitna samo zbog tog socijalnog, klasnog elementa. Prostor u koji sam uperio kameru na sličan način doživljava transformaciju kao i ljudi koji se njime kreću. Kolodvor kao žarišno mjesto negdašnjeg transporta velikog broja radnika postao je gotovo prazna čekaonica iz koje oni malo sretniji odlaze za Njemačku. Oni malo manje sretni ostaju. Buffet Željezara je do jučer bila njihov drugi dnevni boravak, mjesto na kojem su se zabavljali ili kukali jedni drugima. Sad to mjesto moraju stvoriti negdje drugdje.

U sisačkoj Željezari prva rješavanja viška radnika pogađala su radnike srpske nacionalnosti. Njihovi kolege nisu im baš pružili podršku, a onda je i na njih došao red

Tvoji protagonisti odlaze iz poprilično stabilne životne situacije, a ipak odlaze.

Goran Dević: Ma može se reći da je ta situacija stabilna, ali ne bi bilo pogrešno reći i da ona nije danas stabilna. Uzmi da priča o Erni i Dževadu i svim protagonistima koji čine film, ima neko dugo trajanje. To su ljudi srednjih godina, imaju obitelji, oni nešto rade ili barem pokušavaju, njihova djeca nešto rade – u Sisku ili su otišli trbuhom za kruhom. Ta ideja stabilnosti je sada ključna. Ona se tiče očekivanja i mogućnosti da ljudi predvide svoj život linearno, da se nadaju da će raditi i dalje to što rade, da će imati posao, da će omogućiti svojoj djeci da se školuju, da će ići na godišnji, da mogu kupiti novi frižider, osigurati auto kad dođe novi ciklus za plaćanje osiguranja, da će imati za neki (ne)predviđeni liječnički trošak kojeg im ne pokriva zdravstveno osiguranje – ne znam što znači stabilnost osim da postoji neka ta razumna predvidljivost da čovjek svojim snagama može osigurati „normalan“ život.

Dakle, ljudi ne odlaze iz prilično stabilne situacije, oni odlaze iz prividno stabilne situacije. Ljudi napuštaju svoje poznate živote, prividnu sigurnost poznatog, odlaze iz „poznatog“ u nepoznato. Najstrašniji mi je možda bila činje-

nica da su na to – tu neku prisilnu mobilnost – ponukani ljudi čiji je radni vijek skoro pa gotov, koji i nisu u punoj radnoj snazi, koji nisu kapacitirani prilagodbi kakvu traži neoliberalno tržište rada i kojima „biti fleksibilan“ znači isto što i smak svijeta. Erna i Dževad su oplakali tu slavlenu fleksibilnost u filmu, no ipak im nije ostalo ništa nego da napuste poznato i odu...

mobitela češće propadnu od utjecaja atmosferilija, nego što ih netko makne jer je nekretnina prodana. Postoji i obrnuta migracija, ali na dnevnoj razini. Kad između 7 i 8 izjutra ideš za Zagreb susrećeš veliku kolonu auta sa ljudima koji rade u Sisku, a žive u Zagrebu. Ne pada im na pamet da se zbog posla presele u Sisak. Grad je definitivno izgubio magnetsku moć da privuče druge da se u njega dosele, a propustio je stvoriti okolnosti da u njemu ostanu oni koji su tamo odrasli. U svakom slučaju i da živimo u ponosno, prosperitetno vrijeme, ja bih se iz njega odselio jer se vrlo teško baviti filmom u malom gradu.

**Izmišljanje nekih
novih javnih oblika
solidarnosti između
prividno različitih je posao
neke buduće ljevice, one
koja nam sada nedostaje**

Kakva je ekonomska migracija u Sisku?

Goran Dević: Grad Sisak, kao i svaki drugi grad, nastao je iz pragmatičnih razloga: ljudi došli, bilo posla. Nema posla, ljudi idu negdje drugdje. Mislim da je iz grada otišlo više ljudi nego što statistika pokazuje. Dovoljno je prošetati gradom, u nekim ulicama svaka treća se kuća prodaje. Te ploče sa brojevima

Čak i u propasti, nejednakosti se ističu? Nedostatak solidarnosti koji nas na kraju sve iznivelira?

Goran Dević: Rat svih protiv svijeta je latentna tema ovog filma. Što je, uostalom, upisano u prostor koji snimam od 90-tih. Ako se prisjetimo, u sisačkoj Željezari prva rješavanja viška radnika bila su za vrijeme rata i većinom su pogadala radnike srpske nacionalnosti. Njihovi kolege radnici drugih nacionalnosti nisu im baš pružili radničku, sindikalnu ili običnu ljudsku solidarnost. A kad je na njih došao red u bezbrojnim krugovima restrukturiranja, nikakvu solidarnost nisu ni imali pravo očekivati. Radnik nije apstraktno bezgrešno biće kojim se šutaju bezdušne kapitalističke sile, ima tu i vlastite odgovornosti za doživljeno. Čak i kad svi imamo podjednako loše karte u rukama, naš subjektivni osjećaj da je netko prošao još gore čini nas manje nesretnima i sprječava da djelujemo. U trenutnoj situaciji u Sisku jednom dijelu te zajednice donekle i konvenira život na razvalinama nekad velike industrijske aglomeracije, onom dijelu koji se bavi prikupljanjem sekundarnih sirovina.

Imaš osjećaj da su Romi apsolutno bez ikakvih privilegija. Htio si snimiti film o njima?

Goran Dević: Jesam, ali do sada nisam ubo „onu“ priču koju bih volio snimiti. Većina filmova koji za protagoniste imaju Rome upada u njihovu patroniziranje i tretira ih onako kako su europski antropolozi tretirali Afrikance prije sto godina. Što rezultira filmskom ljigom. Takvi se filmovi nažalost „nose“ ne samo kod nas nego i po Europi koja tako kupuje dobar osjećaj o samoj sebi. Na sličan način se filmski tretiraju izbjeglice, migranti i pripadnici manjinskih seksualnih grupa. Ja ne bih želio snimati takav film. Moj film o Ciganu bi bio isti kao moj film o bilo kome drugome, koga pokazujem u svim svojim dimenzijama, ne samo bajnim. Tu se otvara problem što takav film otvara prostor da se na njega „zakači“ ekstremna desnica i u njemu prepozna argumente za svoju mržnju. No nema drugog načina da se o tim temama napravi dobar film, osim da se uđe u rizik. Za sada nisam našao priču za koju bih bio spreman ući u taj rizik.

Činjenica da su se Siščani obušili na vrane u parku istim rečenicama kojima su prije opisivali susjede druge nacionalnosti činila mi se kao solidan filmski kapital

Termin solidarnosti je nestao kao politički pojam?

Goran Dević: Izmišljanje nekih novih pojava oblika solidarnosti između prividno različitih je posao neke buduće ljevice, one koja nam sada nedostaje.

U jednom intervjuu si rekao da izlaz iz ovog svega vidiš u revoluciji? Kakvoj?

Goran Dević: Na žalost, radi se o samo naslovu koji nije imao veze sa onim što sam zapravo rekao. Pitalo me kako vidim izlazak iz krize, odgovor je bio ono što si stavio u pitanje. U revoluciji... No nakon zareza dodao sam da trenutno ne vidim oponenta globalnom kapitalizmu. Danas ga se možda i vidi, ali on više sliči na *fašizam 2.0*, nego na neku novu lijevu emancipatornu ideju. U međuvremenu kapitalizam definitivno ostaje „jedina igra u gradu“.

Kako ćeš naplatiti ovaj film koji si napravio bez budžeta?

Goran Dević: HAVC je donedavno imao navadu da sufinancira snimljene filmove u fazi postprodukcije. Prijavili smo „Buffet Željezaru“ na taj natječaj. U cijeloj gunguli oko HAVC-a još nemamo rezultate. Mi smo film spakirali, nadam se za neke ozbiljne festivale na kojima je moguće dobiti novčanu nagradu, koju će ako se to desi, podijeliti ekipa. Moguće je prodati film za osrednji novac nacionalnoj televiziji ili kanalu ARTE...

O HAVC-u se više nema što za reći? Ili? Jasno da je i njima teško vidjeti svoju poziciju, iz unutra. Ali, puno se taktiziralo, zar ne? U smislu, zašto nije odmah izašao van kada je Hasanbegović „prepoznao“ Srbe na listi autora hrvatskih filmova..

Goran Dević: Pošto živimo u miru, ekstremna desnica nema polja na kojima može djelovati, a znamo u kojim poljima su eksperti, pa su se zakačili na film. Evo, recimo, da su neka druga vremena, pitanje diferencijacije Hrvata i Srba u hrvatskoj kinematografiji ne bi se moralo razglabati u uredima Ministarstva kulture. Ta stvar bi se u vremenu „heroja, mučenika i šehida“ mogla mirno obaviti na nekom gradskom stadionu.

Kako vidiš ovu političku scenu kojoj mi svjedočimo, ali koju i biramo? Koja relativizira sve pozitivne tekovine: od ljudskih prava, prava žena na tijelo?

Goran Dević: Političku scenu vidim većim dijelom kao kompradorsko kolonijalnu. Kao onu koja za mali novac štiti interese nekog drugog, ili točnije rečeno koja prevodi na lokalnu razinu zahtjeve izvana i za to, kao i svaki lakej, biva nagrađena malim dijelom plijena. I to sa svojom desnom varijantom koja usput priča bajke o državnoj samostalnosti, hrvatskoj pušci na hrvatskom ramenu, hrvatskoj lisnici... I svojom tzv. lijevom varijantom koja bi to sve skupa umotala u neki manje kičasti celofan, ali se u svojoj srži ne može emancipirati od bedaste nacionalne bajke i čija je jedina funkcija da preuzme kormilo svakih deset godina kad se prva grupacija toliko nakrade da naprosto više ne ide dalje. Evo, i katolička crkva je osnovala svog političkog avatara, što mi se čini pohvalnim bez obzira što bi mi bilo draže da su se na izborima pojavili još direktnije. Našu političku istinu pokazat će pojava dviju novih lijevih inicijativa, imaju protiv koga, a to je već nešto.

Ljudi te jako vežu za tvoje vrane...

Goran Dević: „Uvozne vrane“ su moj prvi studentski film koji mi se posrećio, za koji mi se još dok sam ga snimao činilo da bi mogao biti „onaj“ film. Činjenica da su se moji sugrađani obušili na vrane u gradskom parku istim rečenicama kojima su koju godinu prije opisivali svoje dojučerašnje susjede druge nacionalnosti još za vrijeme snimanja činila mi se kao solidan filmski kapital. Kao prilika da govoriš o jednom a pričaš o drugom. Tu mi se po prvi puta pružila prilika da ne režiram kadrove nego ideju. Kako se film i danas vrti možda sam u tome i donekle uspio. No uspio sam nehotice u nečem drugome. Vrane se više ne ubija u Sisku. Crkva je nabavila zvučnik s kojeg je puštala zvukove afričkog sokola pa su vrane pobjegle iz gradskog parka, premjestile su se na drugu obalu rijeke gdje mirno obitavaju i množe se. Film je na neki način zaštitio te životinje. Nije puno ali čovjeka veseli.

Što je dokumentarni film? Nekada nemam osjećaj da sam gledao dokumentarni film, pogotovo u recentnoj suvremenoj produkciji...

Goran Dević: Dokumentarni film, pojednostavljeno gledajući, osobni je pogled autora na nešto što bi u stvarnosti postojalo mimo njega. Ili, još jednostavnije, film o ljudima koji igraju sami sebe. Ljudi često od dokumentarca očekuju tzv. objektivnost, da pokazuje stvari „onako kako su se dogodile“, ali to je naravno nemoguće. Recimo, propast Agrokora, tu propast možemo „objektivno“ ispričati iz pozicije apstraktnog kolektiviteta kojeg možemo nazvati Narod, ali takav film bi naravno bio bajka. Naša nacionalna televizija se gotovo specijalizirala za taj žanr filmova. U kojima autor trbuhozbori iz pozicije naroda... Istu propast možemo ispričati iz pozicije neke tete koja će ostati bez posla ili iz pozicije velikog gazde... Uostalom iz materijala koji sam ja snimio za „Buffet Željezaru“ potpuno drugi film bi izmontirao neki stranac, a nešto potpuno treće Zlatko Hasanbegović a nešto potpuno petnaesto recimo ti...

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (12)

КИРИЛОВ ГРОБ

пише: Горан Бабић

Има пословица у нас да каже – човјек снује, Господ одређује. И заиста само је Господ одредио да на најугледнијем мјесту у најпознатијем мостарском харему, тамо гдје се сахрањују само највећа и најзначајнија имена овдашњег муслиманског свијета, сад почива један дошљо и побјегар, сиромашак и никоговић, пристиг'о додуше давно али право из Нетођије, директно с бугарске границе, а још к томе и православне вјере. Али, то је Мостар и у њему је, таквом и једином, Кирилов гроб

Негдје крајем четрдесетдевете или почетком педесете (а можда и у јесен 1950) стиже у Мостар млад Македонац, Кирило Гелев, родом из Штипа, да служи Армију. Врло је млад, тек је напунио осамнаест година, врло је низак и неугледан и, као и већина Македонаца у то вријеме, врло је сиромашан. Касније ће се показати да је, осим споменутих, имао и неке друге негативне особине, али је, поред њих, имао и читав низ lijepих и добрих тако да је, све у свему, Кирило Гелев, ма како скроман и неважан, своје мјесто у овој сторији поштено заслужио.

Будући да наш живот има с нама друкчије планове или – како би народ рекао – није како је писано него је како је суђено, догодило се тако да је, можда на неком плесу или игранци, на некој тржници или пијаци, у неком дућану или на улици, на купању или на митингу (али свакако негдје у Мостару) млад војник Кирило сусрео једнако тако младу (или само годину дана старију) дјевојку по имену Зибa, из чега се даде закључити да је по вјери муслиманка. Додуше, у то вријеме се на то другојачије гледало него данас, али лажу они, који кажу и тврде да то нимало није било важно. Лажу јер се нешто не претвара у ништа нити из ничег може настати нешто, а ми видимо како је данас кад од тог наводно неважног, непостојећег и безначајног, ничег

важнијег нема. Не кажемо, наравно, да је постојеће доминантно мишљење (ако је то мишљење) ни важно ни тачно, ни истинито ни исправно, али је такво и као такво влада. Данас ни Giordana Bruna можда не би спалили, али онда – кад му је то било важно – онда су га спалили.

Елем, заљуби се наш Кирило у lijepу Зибu, некадашњу партизанку, родом из чувене мостарске породице Челебића, која је, премда осиромашена, била сој. А сој је у Мостару најважнија ријеч јер се не може купити и јер је се (те ријечи, тј. те части) фукара не може ни на који начин домоћи ни дочепати. Између соја и сојуза постоји већа разлика него између народа и вјера, малтене већа него између човјека и животиње. Кирило до тога није држао, а питање је и да ли је за то уопће знао, једнако тада као и касније. Постоје бројне ствари, које нашег јунака нису занимале. Уосталом, провео је свој живот, читави свој радни вијек, као чувар стоваришта с угљем. Због чега би га занимале приче о госпоштини и достојанству, о части и угледу у тамо неком далеком и непознатом граду Мостару чија провинцијска аристократија и њезини назори и резони за њ не представљају ништа, баш као ни он за њих?

Оно што је, евентуално, у његовом свијету, у граду Штипу и у земљи Македонији, могло представљати крупну препреку Кириловој вези била је чињеница да је млада Зибa већ била разведена и да је имала кћеркицу од двије и по године. Али, као што је већ речено, Кирило је био добар човјек и таква једна ствар не само да није спријечила да се у његовоме срцу развије страсна и бурна љубав, која (таква и никаква) потраја на Зибину невољу

читаваог живота, него је тај добри човек једнако тако с пажњом и љубављу прихватио и туђе дијете и однеговао га и одгојио као да је његово властито. Уосталом, дјевојчица би знала говорити како њен рођени отац, иначе Србин, првоборац и партизански официр, добрих петнаест година није своју кћер ни видео ни упитао за њу и како она, што се тога тиче, прије може сматрати Кирила својим правим оцем. А кад је прави отац након петнаест година однекуд из Војводине ипак послао прво писмо у којему је највећи дио текста утрошио на опис своје нове фамилије (женску дјецу није подносио а сину је дао име Тито), посебну пажњу је изазвао онај фрагмент писма у којему је родитељ описивао саобраћајну несрећу у којој умало није страдао. "Слетили смо с цесте и зауставили се у њиви. Мотору није било ништа, ја сам подерао нови шушкавац, а Рушка је сломила обе ноге испод кољена" — писао је овај муж и отац. Кирилу заиста није било тешко да се у кући на Луци носи с таквом успоменом.

Није, међутим, лијепа Зиба била једина страст у Кириловом животу. Могло би се без претјеривања рећи како су, поред ње, још три посве разнолике појаве биле сасвим равноправне, тј. подједнако најважније ствари у животу нашег јунака. Као прво, то је била мастика, жестока и безбојна македонска ракија у коју је Кирило сипао неколико капи воде од чега би она побилјелила као млијеко. Радио је то, вјеројатно, да би код госта с једне стране побудио знатижељу (јер друге такве ракије не има) и уједно све превео у нешто дјетињасто и безопасно (јер — као да је припроста Кирилова душа хтјела рећи — ракија није млијеко, нити је млијеко ракија). Било како било, тек флаша је увијек стајала на асталу покривеном шареном мушемом, а ако је (боцу) Зиба и склонила то је могло бити само негдје близу а свакако на дохват руке. Ракија се, наравно, љети, уз карпузу хладила у мрзлој води, а уз пиће је ишла и меза, сир и остало. Да је неугледни чувар стоваришта с угљеном био којим случајем церемонијал — мајстор на каквом оријенталном двору, то би царство остало упамћено по бијелој ракији.

Посебна љубав у животу Кирила Гелева бијаху голубови. Шта голубари у њима траже и налазе остат ће за нас, који се голубовима не бавимо, велика тајна, али Кирило ју је одгонетнуо свакако још у дјетињству и из Штипа пренио у Мостар, на Луку, испод Лучког моста, у шупу окречену и умазану голубијим изметом, високо горе изнад баште на лијевој обали Неретве, докле вода не допире никад. Онако мален, обасјан мастиком и окићен гађанима и прелетачима, Кирило би лично на страшила каква се могу срести на пољима Европе. Само што то не бијаше страшило пуњено сламом, већ жив човек, биће које је говорило чак седам потпуно непотребних језика. Не знајући, наравно, ниједан како ваља и углавном неписмен, слабо писмен или полуписмен, Кирило се ваљано и добро и тачно споразумијевао са свима, који су говорили македонски и српски, грчки и турски, албански и цигански, бугарски и цинцарски, а знао је понешто и од румунског и мађарског. Све заједно је у његовој глави, очито, представљало запетљано клупко од по неколико десетака ријечи и појмова на поједином језику, али је он с тим клупком у глави врло лако и једноставно налазио заједнички језик с бројним намјерницима, који су кроз деценије прошли кроз његово стовариште и кроз његову, односно Зибину кућу на Луци. Голубови бијаху, дакле, средство и начин да Кирило у нешто утроши оно што социолози зову слободним временом. Већ кад није играо карте ни шах, доминe ни тавлу, кад није ишао у лов ни у риболов, у кафану или на утакмице, вријеме би свакако стало под сунцем и небом какви су у Мостару да није било голубова. Овако, премјећући по рукама пернату братију, Кирило је био бог, бар у своме голубарнику кад га иначе другдје нису цијенили.

И посљедња од његових љубави и страсти свакако завређује да буде

убиљежена. Постоји међу грчким митовима и прича о цару Миди, владару кога су богови, због његове похлепе, казнили тако да се у злато претвори све што погледа или такне (овиси о варијанти). Кирило, наравно, није читао грчки мит, нити је знао за краља Миду, али је попут њега готово једнако тако све што би видео или опипао претварао у бетон. Напросто је обожавао бетонирање (и градњу опћенито), али како га Бог не обдари богатством, морао се задовољити тиме да избетонира само оно што је његово или му на неки начин допадне руку. То се, логично, најпрво исказало на дивној и старој кући Челебића, прекрасном и уникатном примјерку старе исламске архитектуре, која се у своје вријеме (а то значи док се Кирило није у њу уселио) у сваком погледу могла мјерити с Бишчевића Њошком или с било којим другим старим и оригиналним примјером исламске умјетности на овим просторима. Али, нема те умјетности, која би могла издржати Кирилову страст за бетоном тако да су и авлија са мозаицима и стубиште с орнаментима и дократи и чесма и вода и свеколики други а различити егземплари арапског, турског и опћенито оријенталног и исламског духа били напросто заливени бетоном тако и толико да их ни најпознатији свјетски археолози из тог бетона не би извадили никад.

**Заљуби се наш Кирило у
лијепу Зибу, некадашњу
партизанку, родом из
чувене мостарске породице
Челебића, која је, премда
осиромашене, била сој. А
сој је у Мостару најважнија
ријеч јер се не може купити**

Каснији развој догађаја ће показати да штета, коју је Кирило (бетонирајући све што види) починио, заправо и није била важна јер су топови Хрватског вијећа обране са оближњег Хума године 1993. све поравнали, једнако бетон као и оно што је било испод њега, а можда би свој посао обавили и лакше и брже да бетона никаквог није било. Можда би стара, дрвена, прекрасна кућа изгорјела након првог артиљеријског поготка, али то сад не знамо, а није ни важно нити је наша прича дотле дошла. Уосталом, да се Зиба своједобно није побунила и да му је допустила (као што је био испланирао) да преко читаве баште, која се спуштала према Неретви, избетонира лебдећу и висећу бетонску стазу на висини од два метра, зар и пропаст таквог бетонског чудовишта не би представљало штету, гледајући са аспекта модерне архитектуре, оне архитектуре која подједнако држи с једне стране до својих најбољих и најуспјешнијих остварења а с друге до најгорих и најбесмисленијих? Варају се, наиме, они који мисле да је лако произвести монструма.

Није кућа на Луци, тај случајни оквир Кирилова живота, ствар која се тек тако даде заборавити, сад кад је срушена. У њу су годинама и десетљећима с прољећа свраћале Циганке да ту оставе своје злато прије него крену на

пут с којег ће се черга вратити тек почетком зиме, која се лакше претрпи у Мостару него другдје. Очито да су у ову кућу имале повјерења кад су у њој остављале све што су стекле и имале.

У кући на Луци је, напoкoн, и један од Кирилових зетова са својим пријатељем, највећим муслиманским пјесником овог столећа, једном згодом одиграо шаховски меч од 150 брзопотезних партија, без прекида. Меч је трајао двије ноћи и један дан, а долазио би да их гледа док играју, манијаци, и будући Кирилов зет, онај чији ће топови десетак година касније срушити Стари мост у Мостару и Кирилову кућу на Луци. Којекакав се свијет скупљао у њој, а доље, у приземљу, на сећији се излежавао двадесетак година најмлађи Зибин брат, више него озбиљно смишљајући *perpetuum mobile*. Можда заиста никад и нитко није у том погледу отишао тако далеко, Рифат Челебић је смислио све, ама баш све и недостајало је још нешто сасвим безначајно да цијела ствар профункционира. Кирило се није петљао у *perpetuum mobile* не толико стога што то не би хтио, него због тога што га је изумитељ гледао с презрењем као усталом и сви остали у тој фамилији, осим његове рођене дјеце. Изродио је, наиме, Кирило са Зибом кћерку Злату и сина Зорана, а наша прича и почиње у тренутку кад се Зоран, као добровољац, пријављује да би бранио град, године 1992. од напада војних и паравојних формација некадашње ЈНА под командом одлучног пуковника Перишића. Али прије него што пређемо на ту ствар још је нешто нужно рећи.

Да ли због тога што му је Зибка забранила да по кући било шта бетонира, или што се више ништа није ни могло избетонирати, или због тога што је почео озбиљније побољевати (слабо срце није подносило мастику) па се уплашио смрти и одлучио да се спреми за смртни час, било како било, тек једног дана освану Кирило код хоће надлежног за оближњи Шарића харем на којему су се сахрањивали људи, Муслимани из тог краја града. Дошао је, каже, с молбом да му хоћа дозволи да се и он, Кирило, кад умре, ту покопа до своје жене Зибке Гелев, рођене Челебић, од оца Ибрахима и мајке Мунихиде.

Сад се тек несретни хоћа нашао пред тешким и готово нерешивим проблемом. Прије свега, Зибка је одбила да и по смрти лежи поред њега. Зар није довољно ово што сам за живота пропатила па да ми још и кад умрем не даш мира – сасвим га је озбиљно и отресито упитала. Међутим, Кирило се није дао смести, а са друге стране, женска се воља овдје слабо уважава тако да жене на гробља и не одлазе, а са треће – Муслимани и тако и тако често не држе одвише до гробља, а са четврте и не постоји неки разлог да му то хоћа брани кад он већ има такву задњу жељу ако за ту жељу добро плати итд, итд. Елем, морало се попустити пред упорним самртником, али је хоћа нагласио да будући покојник не може рачунати на исламски обред до чега Кирилу и тако и тако није било стало. Само ти мени додјели локацију – био је упоран и напoкoн је добио, негдје тик до ограде, на рубу харема, с ону страну части.

Наравно, најпрво је гроб ваљано избетонирао, удесивши јаму тако и толико да је прије личила на неки објект за потребе војске, бункер или слично, а мање на мјесто за вјечни починак. А убрзо затим, кад су наступила ратна времена и ратне околности, Кирило је напустио и радове на гробљу и кућу на Луци и сам Мостар и преселио се са Зибом у Писак, на море, у викендицу свог најновијег зета, управо овога који ће му ускоро, кад избије рат између Хрвата и Муслимана, својим прецизним гранатама срушити и кућу и град а умало и гробље. У граду је, али не за дуго остао Зоран са женом и дјецом. Кад га је, као слабо наоружаног добровољца, надмоћна сила Перишићеве Армије потјерала с југа према граду, пут га је водио равно преко Шарића-харема гдје је, у бијегу и паници, упао право у избетонирани очев гроб. “Могоа сам и врат сломити све због те бетонске будале” – писао је касније из кампа у Норвешкој,

гдје се с фамилијом склонио, мајци у Писак. Кирило се није љутио, било му је важно да је гроб остао сачуван, а Зоран је, као што се види, преживио и још се поврх свега зајебава с њим тако болесним. Како је покојна нена умрла још прије рата, а Рифо се са Зиком и дјецом одселио у нови стан у Родочу, на супротној обали, одакле су такођер сви отишли у свијет, догодило се тако да је (од све чељади из куће на Луци) рат у Мостару проживјела и преживјела само Злата са својима. Повучена, шутљива и ћудљива, дуго се није удала. Већ као стара, мрзовољна цура, изгубила је и посао медицинске сестре након што су доктори нашли да болује од неке врсте шизофреније. Но, како онај на небесима има своје планове с људима, то се догодило да је Злата као болесна успјела у ономе у чему није као здрава. Другим ријечима, удала се и након неког времена, са четрдесетак година, родила дијете. Случај је, само је случај хтио да се уда (болесна, пола Муслиманка, пола Македонка) за Србина а да обје половине рата преживи у усташком дијелу града. Наравно, на крају је, као у неком филму, отишла с мужем и дјететом за Америку.

Напoкoн је дошло вријеме да Кирило умре. Довољно је живио, довољно је боловао, све је припремио да не буде другима на терет, никоме ништа није остао дужан те је, миран и праведан, одлучио да се представи Господину. Колико је било до њега, све је прописно и на вријеме обавио, али кад те проклете несвакидашње прилике увијек изнова све унереди и упропасте доједну од иначе великих и прекрасних замисли. Тако се и сад догодило да поворку с његовим ковчегом, након што је из Далмације, с мора, стигла у Мостар, нису тако једноставно хтјели пропустити чак до Шарића-харема, дубоко у територију над којим власт држе Муслимани. Мртав Кирило чекао је неко вријеме у својој сандуку да се они напољу некако договоре и на крају је постигнут споразум да Кирило на посљедњи починак, тј. на муслиманску територију, испрате само женски чланови породице и родбине опћенито, без обзира на вјеру и нацију.

Али случај је хтио (опет случај!) да се спровод одржава на дан кад је требало, у аранжману Европске заједнице, по први пут укинути границу у Мостару и омогућити, дакле, како се то каже, слободан и несметан проток људи, роба, капитала и информација. Додуше, у нашем случају радило се о слободном протоку мртваца, али би се, по логици ствари, принцип морао односити и на нас, кад би у Мостару принципи и аксиоми вриједили. Будући да то тако није и да се никад не зна хоће ли (и кад ће) неки европски миротворац бити погођен гранатом, догодило се да ни иницијатива са отварањем граница није успјела (што се могло и очекивати). Оно, пак, што се није могло очекивати (а што се, захваљујући можда и збрци око европске иницијативе, у стварности догодило), јест чињеница да је Кирилов погреб обављен наврат – нанос, у паници, такорекућ под бомбама и на највећу могућу брзину у којој су сви очекивали да им по глави пљусне нечија мина. Прекид спровода је довео до тога да гробари нису имали ни времена ни воље да носе мртваца кроз на крај харема, него су искористили прво празно мјесто и у њ истресли свој терет, добричину, мртвог Кирила.

Има пословица у нас да каже – човјек снује, Господ одређује. И заиста само је Господ одредио да на најугледнијем мјесту у најпознатијем мостарском харему, тамо гдје се сахрањују само највећа и најзначајнија имена овдашњег муслиманског свијета, сад почива један дошљо и побјегар, сиромашак и никоговић, пристигло додуше давно али право из Неодођије, директно с бугарске границе, а још к томе и православне вјере. Али, то је Мостар и у њему је, таквом и једином, Кирилов гроб.

Из рукописа Горана Бабића “Имена”, који је у припреми у издавачкој дјелатности СКД “Просвјета” / 5. 12. 1996.

РАДЕ ЉУБИШИЋ САКУПЉА ПРЕДМЕТЕ КОЈИ СВЈЕДОЧЕ КАКО СЕ НЕКАД ЖИВЈЕЛО НА БАНИЈИ

ЧУВАР НЕКАДАШЊЕГ ЖИВОТА

пише: Паулина Арбутина

Радина љубав за старим предметима Банијаца и предан посао сакупљача старина након дугог низа година прерасла је у озбиљну збирку уписану у Регистар културних добара Републике Хрватске

Међу страницама богате историје Двора, налазе се странице посвећене дворском селу Зрин чије само помињање имена буди различите интерпретације и искључивости код Срба и Хрвата дворског краја, и шире. Оно једино што је сигурно, у чему се слажу, и једни и други, да је средњовековни Зрин био сједиште хрватских племића и банова Шубића по чему су касније и прозвани Зрински из којих је најпознатији Никола Шубић Зрински који је и рођен на обронцима Зринске горе.

Вјековима касније од средњовековних Шубића, у посљедње двије деценије буђења српско-хрватских разлика, Зрин заузима специфично мјесто екстремних разлика у схваћањима немих догађаја из Другог свјетског рата. Оно што је Хрватима и Србима извјесно у повијести Зрина јесте да је он био једна од најзначајнијих утврда у борби против Турака, али та се значајка Зрина губи у интерпретацијама догађаја из ближе повијести.

Срби дворског краја памте одвођења у Јасеновац и кржаве злочине и покоље српског становништва по брдским селима који су радиле њихове комшије из Зрина који су 1941. године стали на страну усташа. Само 20. јануара 1942. усташе су упале у суседно село Шегестин и поклали 242 српска лица, а из истог правца крвави масакр преживјели су и мјештани Рогуља, Дабића, Вукелића, Драге, Шамаричких Брана, Горичке.

С друге стране, хрватска повијест биљежи податак да су Титови партизани 9. септембра 1943. починили покољ и протјерали све хрватско

Кртоли или сепети

становништво које се већином скрасило у Ђакову, а након Другог свјетског рата Зрин је постао српско село какво је и остало до Олује. Након чега је, као и сва остала крајишка села, постао простор без људи у који повремено навраћају хрватски ходочасници под водством сисачког бискупа Владе Кошића који вјерно потпирује међунационалну ватру.

Заштићена приватна збирка

У селу са таквим повијесним и политичким конотацијама, мјесту српско-хрватског пријепора, прометно изолираног и окруженог Зринском гором или Шамарицом, данас живи сакривено тек пар мјештана српске националности. Међу њима и српски повратник Раде Љубишић, са својом породицом, који на овом турском тлу српско-хрватских односа покушава живјети и дати смисао животу.

У свакодневној борби за егзистенцију, између бурне прошлости и једноличне садашњости, Раде Љубишић свој смисао нашао је у трагању и сакупљању старих предмета који говоре о банијској традицији, обичајима и животу малих, обичних људи. Иако је све почело сасвим случајно у трагању за извором зараде, Раде је успио сакупити и сачувати 860 старих предмета које је проналазио по девастираним кућама, запуштеним шупама, зараслим штагљевима и гаражама који су остали након својих власника после Олује као ријетки подсјетници некадашњег живота.

Радина љубав за старим предметима Банијаца и предан посао

сакупљача старина након дугог низа година прерасла је у озбиљну збирку која је регистрирана као 28. по реду заштићена приватна етнографска збирка у Хрватској и 2010. године уписана у Регистар културних добара Републике Хрватске на што је Раде изузетно поносан. „Када сам се вратио, како би преживјели, брат и ја сакупљали смо по запуштеним таванима, подрумима и шупама старо жељезо које је остало послје пљачкања и девастирања наших села након Олује. Из те хрпе жељезних предмета које смо продавали Ромима почео сам одвајати старе предмете за које сам мислио да имају своју причу, да свједоче о банијском животу. Пуно пута су се дешавале анегдоте између брата и мене. Он скупа те предмете и ставља на приколицу, а ја за оно што мислим да је аутентично скидам и остављам по страни. Испада да оштећујем кућни буџет. Како би се рекло, сукоб интереса између мене и брата“, рећи ће из шале Раде о настајању етнографске збирке „Љубишић“.

**У свакодневној борби за
егзистенцију, Раде Љубишић
свој смисао нашао је у трагању
и сакупљању старих предмета
који говоре о банијској
традицији, обичајима и животу
малих, обичних људи (...)
Старе предмете проналазио
је по девастираним кућама,
запуштеним шупама, зараслим
штагљевима и гаражама који
су остали након својих власника
послије Олује**

„И тако из основне животне потребе настала је ова моја збирка. Све је било зарасло, нисмо имали чак ни врата на кући, змија свуда по дворишту, свашта је било... Човјек све претрпи, јачи је од жељеза на неки начин. Добро да је нетко препознао мој труд, да нисам цаба све скупљао. У почетку нисам био свјестан што радим и да тај мој посао може бити од неког ширег значаја. Била је то само моја љубав и потреба да спасем наше старине, предмете који говоре о нашим прецима“, говори скромно Раде Љубишић.

Стара банијска кућа

И како по оној старој изреци, камен по камен палача, тако и у Радином повратничком животарењу на обронцима Зринске горе дан по дан, предмет по предмет и настаде збирка коју је смјестио у просторима девастиране сеоске школе. „Сматрао сам да је то сакупљање старина хумано. Та наша села, послје нас, остају празна и нека се сачува успомена

Грб Краљевине СХС

Бон ципеле

и сазнање како су наши стари људи били прави мајстори, вриједни, паметни и брижни људи који су чували своје. Да је мени тада нетко, у то вријеме повратка, преживљавања, пустоши и жалости, рекао да ће тај мој скромни рад постати нека културна збирка, од државе призната, ма

Раде Љубишић с варићаком

рекао бих, ма какви, одмахнуо би руком... Већ сам мислио да ће ми ови моји сељани рећи да сам полудио“, признаје овај вјерни сакупљач старина Раде Љубишић који своју збирку са правом зове својим музејом.

Радина збирка замишљена је као примјерак некадашње банијске куће из три дјела: спаваће собе, кухиње и благаоне. Ту су у спаваћој соби колијевка и некадашњи сталак за дјецу у којем су дјеца некада ходала у круг по средини собе. Вјерно је приказана и некадашња банијска кухиња и остава. Некадашњи тањури, здјеле, некадашњи бокци у којима су банијске домаћице свако јутро и вече носиле млијеко у сеоске мљекарне.

Оно што одудара од банијске куће, јесте Радина канцеларија у којој су смјештени комуникациски апарати који су се користили у минулим деценијама, као и кутак посвећен Титовом времену. „Ето, да се зна да се живјело под Титом. Прошлост је дио нас и не може се избрисати“, рећи ће са носталгијом Раде и одмах нестрпљиво прелазећи показати старе телевизоре, грамофоне, прве веш машине, те један ормарић, у којем под стаклом и кључем Раде чува банијска кресива од чега се некада произвођила ватра. „Постоји одређени камен, жељезо се узме као кресиво, а затим скувана гљива која се осуши, и која се стави уз камен и жељезо које се туче. Када искра скочи гљива се упали и настане ватра. То је врло занимљив поступак“, наводи Раде у чијој се збирци налази и ормарић на којем је осликан грб Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца којег је пронашао у селу Вукелићима.

Радина збирка замишљена је као примјерак некадашње банијске куће из три дјела: спаваће собе, кухиње и благаоне

„Видио сам тај ормарић причвршћен шерафићима за греду. Ормарић је био офарбан кречом и грб се уопће није видео, али учинио ми се занимљив и сјекирицом сам га лагано скинуо са греде. Сјећам се како је ормарић направљен од храстовог дрвета, био је тежак за носити. Када сам га опрао од креча оно се указала слика грба. Вјеројатно, након пропасти Краљевине, сједећи нараштаји су префарбали тај грб како би тај ормарић и даље користили, углавном за складиште или су ту остављали новац“, објашњава и показује сједећи предмет половњак, којег Босанци зову и варћак. „То је занимљиво буре и тежи 12,5 кила. Некада је то била мјера за коју су сељаци цијели дан радили код газде. Израђује се из једног дијела дрвета, тако да га се стави у воду да кува, и онда се утисне дно. Има ту предмета за које нисам ни знао ни да постоје, ни за што служе“, говори Раде о заборављеним предметима које враћа у живот.

Стријела из турског доба

„Док сам радио горе на Кули нашао сам бројне предмете. Тако сам једном откопавајући њену унутрашњост наишао на комадић жељеза. Када сам имао времена, очистио сам га и оно се указала стријела из турског доба, стара преко 500 година. И то је можда највреднији предмет у мојој збирци. Најмањи, а највреднији. Та је стријела кроз средину шупља, вјеројатно су ту стављали отров. Она је тако направљена, да је и сада дати неком ковачу, не би је знао тако направити“, прича Раде причу о стријели из турског доба.

Ту је и ручни жрвањ од Радине тетке који се у банијској неимаштини користио прије скоро двадесетак година када се Радина тетка из избјеглиштва вратила на своје огњиште. „Жрвањ је стар преко 100 година. Тежак је и изискује огромну снагу. Морао се ручно окретати и убацивати жито. Сиромаштво и оскудица пречесто су били вјерни пратитељи наших банијских брда. Некада се крух пекао само суботом и читав дан се јела једна шнита круха који се стављао на греду. Али живјело се. Можда су људи били здравији него данас. Имам и пет-шест врста старих плугова. Ако случајно, некада затреба некој сврси...“, напомиње Раде Љубишић.

**„Само да је више посетилаца,
пролазника кроз ову нашу
зринску причу. Ово је наша
традиција. Са нама, посљедњим
становницима Зрина умире и тај
некада богати банијски живот.
Нека бар неки траг остане“, рећи
ће Раде Љубишић**

Један од свакако најљепших предмета у Радиној збирци јест ручно рађена преслица од буковог дрвета још из 1932. године, али и данас још добро очувана, као да је јучер прављена. „Нигдје нема црвоточине на себи, а није лакирана. Не знам гдје су је држали, као да је била негдје конзервирана, изолирана. Тај човек који је радио преслицу, био је прави умјетник. Свака цртица има свој смисао“.

Из предмета Радине збирке из којих проговара вријеме којег више нема, занимљива је и једна ципела која је пронађена у Брђанима. А ципела је посебна јер има дрвене клинце од грабовине на ђону. „Кажу стари људи да су ти дрвени клинци боље држали од ексера. И управо са таквим ципелама, стари људи су ишли у војску“, говори Раде о својој збирци у којој једино чега нема, нема оружја. „Нема банијске кубуре. Од свих војски и ратовања, наших побједа и пораза ни једну нисам нашао. Турска стријела је једино оружје у мојој збирци“, рећи ће Раде који вриједно скупља сваки занимљив траг прошлости свога краја.

„Данас сам чувао овце па сам наишао на један необичан камен. Ставим га у џеп и донесем увече у своју збирку. Осим занимљивог и различитог камења налазим и комадиће некадашњих земних лонаца.

Мали кртоли

Сваки тај траг има своју сврху и причу. Надам се да ће једном доћи археолози да утврде из којег је стољећа који предмет“, наводи Раде. Предмете за збирку налази свуда. „И у ријеци, за вријеме великих вода, када вода ископа корито, и када се повуче, зађем мало ријеком и знам наћи занимљиве предмете. Или када људи ору, онда исто прођем по орању. А догађа се чак да поједине ствари изрују и дивље свиње по њивама. Можда би нетко рекао да скупљам свашта. Али свака ствар има своју вриједност, па тако и стари предмети“, каже Раде чију су збирку у неколико наврата пописивали и са Филозофског факултета из Загреба, детаљно је фотографирајући и евидентирајући. „Пописивали су све те предмете, мјерили их, записивали књижевни и локални назив“, рећи ће вјерни чувар банијских предмета. „Добро је. Моја збирка не тражи крува. Она је мој смисао и морална сатисфакција у овом безвриједном времену“, говори Раде о својој збирци која је специфична и због самог мјеста њеног настанка, Зрина, са својим тешким повијесним теретом.

Само да је више људи

Тако Радиној предмети повезују више него занимљиву и турбулентну историју Зрина са садашњим временом. А Раде живи мирно и у складу са природом. Мимо свих повијесних и политичких вјетрова који су његов родни Зрин смјестили међу беживотне пусте топониме богате историје. Али, како он каже, на овим просторима никада се није лако живјело. Да ли се његова брда звала Зринска гора или Шамарица, Ради је најважније, здрава и чиста природа, бистри извори, који су његово највеће богатство без којих би он тешко могао. Раде на свом путу неће одустати. Он и даље чува своје овце, тражи остатке некадашњег живота, и са пуно бриге их поспрема и чека да до његовог Зрина до којег се долази само преко дрвених мостова понеко наврати.

„Само да је више посетилаца, пролазника кроз ову нашу зринску причу. Ово је наша традиција. Наша дјеца би требала да знају како се некада живјело. Нека ови предмети говоре умјесто људи. Са нама, посљедњим становницима Зрина умире и тај некада богати банијски живот. Нека бар неки траг остане“, рећи ће Раде Љубишић.

NEKOLIKO VARIJACIJA O RECENTNIM FILMOVIMA REDAKCIJE DOKUMENTARNOG PROGRAMA RTS-a

SKIDANJE HISTORIJE

PIŠE: Đorđe Matić

U našem narodu riječ “snimanje” ima isto značenje kao i “skidanje”, sinonimi su. I zaista, ovi dokumentarci, namjerno ili ne, nebitno je, upravo su kao takvo snimanje, kao guljenje naslaga nataložene, mrtve kože historije i s njome rutine u mišljenju historije – skidanje sve dok jednom ne ostane sama srž, i u njoj nemilosrdnost istine

I lako se ne raspoznaje dobro čak ni u okolini gdje se događa, a kamoli da bi dobacilo preko granice, u prošlih nekoliko godina u srpskoj se medijskoj kulturi javlja zanimljiv trend. Na Radioteleviziji Srbije, nacionalnoj televizijskoj kući, došlo je do jake revitalizacije i čak novih gibanja u dokumentarnom programu, napose u sektoru kulture i historiografije. Težište je na nacionalnoj historiji, i još uže, onoj protekla dva vijeka – u periodu, dakle, od početaka stvaranja moderne srpske nacije, a na tom motivu redakcije zadužene za dva, naravno često izmiješana polja, napravile su recentno vrlo raznovrstan korpus kvalitetnih emisija, serija i filmova. Za zemlju i kulturu tako esencijalno obilježene historijom to ne treba čuditi pa otuda i najveći broj radova obuhvaća dvije točke ili ruba koji omeđuju period od nešto više od sto godina – krećući od Prvog srpskog ustanka 1804, do vjerojatno ključnog perioda 1914-1918, Prvog svjetskog rata, “Velikog rata”, kako se metaforički naziva, strašnog vremena nakon kojega će teško stvarana država de facto prestati postojati jer će se, bivajući joj glavnim konstitutivnim dijelom, uliti u prvu zajedničku državu Južnih Slavena 1918.

Serijski filmovi o različitim historijskim temama i podtemama, prvi put donosi širok i razuđen spektar pogleda, tumačenja i uglova – a sve zajedno čine jedan jedini implicirani, zajednički tok kroz koji se paralelno prati i historija moderne srpske nacije, *respective* države. Tako, *Dva veka srpske*

diplomacije autorice Slađane Zarić, govoreći o temi iz naslova, pokazuje indirektno no vrlo razvidno neke osnovne stvari koje se lako smetnu s uma: to najprije, koliko je duga i mučna uopće bila borba za najbazičnije preživljavanje naroda, stoljećima unižavanog, fizički, moralno, materijalno i po svakoj zamislivoj točki, a tek onda koliki je bio i, mnogo duži, put posrćućeg, nesigurnog, u isto vrijeme neobjašnjivo determiniranog kolektiva u stvaranju vlastite države. Serija donosi i utvrđuje činjenice koje izazivaju ponekad frapantne zaključke: od početka Ustanka koji je u krajnjoj neizdržljivosti stanja započela zajednica očajnika male, svakovrsnom nepravdom izmučene zapadne turske provincije, do 1812. i prvih institucija uprave i zametaka ministarstava – Dositejevih *popečiteljstava* – drugim riječima, od podizanja nepismene i zgažene raje pod hajdukom i “fajkorom” Đorđijem Petrovićem, za desetak godina stiglo se do naznaka ustrojstva i organizacije koje imaju sve sređene države. Već tada, kao klica nečeg zapanjujućeg, i čemu ćemo se još vratiti – Karađorđeva i zatim Miloševa Srbija prevalila je za deceniju put za koji je drugim, sretnijim državama trebalo nekoliko vijekova. Oružjem i na silu kao Karađorđe ili, od Drugog ustanka 1815., i silom i potkupljivanjem, kao Miloš Obrenović, nadmudrivanjem i vaganjem svih vrsta, u pokušaju stjecanja prava na najosnovnije razine ljudskog života koje su se drugdje podrazumijevale, dok u Srbiji pod Osmanskim carstvom niti te nisu bile ni stalne ni neupitne – a onda pomalo i teško i nesigurno početkom stjecanja autonomije u Knjaževini, za njom širenjem teritorija pa tek u zadnjoj četvrtini stoljeća 1882. ostvarenjem pune nezavisnosti.

Jedva je otada prošlo trideset godina, uz još nekoliko iscrpljujućih ratova ali i prvim ozbiljnim periodom ranog demokratskog života, osnivanja političkih stranaka, izbora za parlamenat svoje vlastite države, kakva god da je, te germinacije i podizanja institucija visokog obrazovanja i širenja kulture u doslovnom i u najširem smislu riječi, ukoliko hvatanja koraka s civilizacijom i svim njenim plodovima koji praktično i simbolički moraju postojati kao preduvjet normalnijeg i ljudskog života, stoljećima uskraćenog Srbiji. O tom periodu prije najvećeg iskušenja, govori *Srpska štampa*, po scenariju Aleksandra Gatalice, u režiji Filipa Čolovića, igrano-dokumentarna serija (u žanru u kojem RTS kao nastavljajući RTB-a ima značajnu tra-

Sa snimanja filma *Srbija u Velikom ratu*, autorice Slađane Zarić

diciju), duhovita i s najmanje pretenzija pravljen priča o novinama prije Prvog rata. Vjerojatno suprotno ambicijama, ona bi obrađenom dokumentacijom, iznesenim faktima, a pogotovo iskošenim uglom promatranja, vizualijama i fantastičnim detaljima mogla naprotiv čak promijeniti čitav dosadašnji pogled i na historiju, kako onu štampe, kao "manje važnog" dijela civilizacije i svakodnevice, tako i na nacionalnu. Nakon jedva stvorene i provođene "rutine" vođenja države i života u njoj, u sljedećem ratu, strašnom "Prvom" – za koji je, u krajnjoj ironiji, sama Srbija bila optužena (a za mnoge historičare i međunarodnu politiku ostala krivcem do danas) – sve se ponovo i neopisivo jače oborilo po toj ionako klimavoj nezavisnosti. Ono što je uslijedilo gotovo će udaviti slabašnu koliko žilavu zemlju, državicu koja je, obrnuto proporcionalno svojoj teritoriji i utjecaju, dotad figurirala kao "Pijemont" za i dalje pod tuđinom držane okolne narode. O tome govore serijalizirani filmovi kao što je *Srbija u Velikom ratu*, ponovo u autorstvu Slađane Zarić i režiji Ivane Stivens, u kombinaciji igranog i dokumentarnog, ponešto, i nužno, romantizirano rekonstruira bitke, frontove i "izgibenija" kojima je zemlja bila tako stravično izložena izgubivši nevjerovatnih četvrtinu aktivnog stanovništva. O tome na drugi, indirektan način pripovijeda serija *Institucije Srbije u Velikom ratu* (scenario i režija Milica Bajić-Đogo i Lela Janić). Detaljnošću kakvu čini se dosad nismo imali prilike vidjeti, ona se bavi najbitnijim strukturama tadašnje srpske države – Vladom i vrhovnom komandom, Narodnom bankom, arhivom i željeznicom – u dramatskim i tragičnim danima perioda 1914–1918, ostavljajući vrijedan dokument i drugačiji, inteligentno izmješten kut u prikazivanju godina najvećeg iskušenja.

Serijal *Iz senke prošlosti*, sjajan komad takve iskošene "metahistorije", svjedočanstvo je o srpskoj masoneriji prije i za vrijeme Prvoga svjetskog rata (urednik i scenarist Dragan Kolarević i redatelj Milan Jovanović). Osim što je dakako silno intrigantna, serija napokon bez mistifikacije progovara o trajno fascinantnom tajnom bratstvu, bacajući novo svjetlo na njegovu frapantnu utkanost u prošlost nacije i ulogu u njenom samom formiranju; našto se lako i dobro naslanja film iste serije i autora o nepotrošljivoj temi sarajevskih atentatora.

Serija filmova RTS-a o različitim historijskim temama i podtemama, prvi put donosi širok i razuđen spektar pogleda, tumačenja i uglova – a sve zajedno čine jedan jedini implicirani, zajednički tok kroz koji se paralelno prati i historija moderne srpske nacije, respective države

Iz toga svega: ako uzmemo u obzir da će Srbija kao pobjednik toga rata ući u ponovo novu i drugačiju državnu formu, Kraljevinu SHS, prvu zajedničku državu, i kasniju Jugoslaviju, te da tu postoji kontinuum kako državotvorstva – to će reći (samo)emancipacije – tako i kulturnog i općecivilizacijskog, Zapadu okrenutog uzdizanja u često prekidanoj liniji progressa, javlja se kao točka vrhunca takvog uzleta jedan događaj, kao simbol i metafora suštine onoga o čemu ovdje govorimo. Kad se 1924. u Parizu pojavljuje Bretonov *"Le Manifeste du surréalisme"*, kao pokušaj samita, afirmacije i negacije čitavog društveno-kulturnog moderniteta – iste godine u Beogradu, Marko Ristić piše za časopis "Svedočanstva" članak s novim pojmom – "nadrealizam".

Jedno se tu onda pojavljuje ili nameće kao teško oboriv zaključak: od početka dakle, od Karađorđa, tog neobjašnjivog, prijekog i izuzetnog čovjeka, preko nepismenog ali izvanredno lukavog, neusporedivo nadarenog diplomate Miloša, od prvoga prosvjetitelja i ministra prosvjete Dositeja i opismenjivača Vuka – do manifesta nadrealizma (!) – sve je stalo u malo više od sto godina. Skok iz diluvijalnog blata u najakutnije tendencije moderne ere, kakav je učinila praktično do jučer orijentalizirana, istočnjački zaostala Srbija, bio je tako gigantski da bi trebao veliki trud da se pronađe analogija s drugom evropskom nacijom ili kulturom s kojom je dijelila sličnu historijsku nesreću. Takva vrtoglava brzina hvatanja priključka s modernitetom u onakvim okolnostima i s onim povijesnim bagažom, zagonetka je nad kojom treba razmišljati, sa svim njenim implikacijama koje se šire u beskraj, kulturnim, historijskim i danas naročito ideološkim – štoviše upravo zbog njih.

Film *Greh nedovršenog teksta*, autorice Svetlane Janićijević

II

Otuda, drugi i vrlo markiran dio korpusa dokumentarnih filmova, upravo je onaj što se, u najraznorodnijim (dis)kontinuitetima u tom pravcu, bavi periodom prve i druge Jugoslavije, a u odnosu na Srbiju. Dva rada, držim, tu zauzimaju posebno mjesto.

Briljantan i temeljit, nedavni dvodjelni film *Greh nedovršenog teksta* autorice Svetlane Janićijević, napravljen povodom tridesetogodišnjice nesretnog i, pogotovo u Hrvatskoj, trajno mistificiranog Memoranduma Srpske akademije nauka i umetnosti – dokumenta koji je po mnogima bio zaponac početka raspada Jugoslavije – spada u onaj najbolji tip dokumentaristike. Od vrste koja ispred svega odgovornim, detaljnim pristupom, sudjelovanjem znalaca, aktera i involviranih svjedoka *svih strana* (primjerom i mračnim kuriozumom: vjerojatno prvi puta o historijskim događajima naizmjenično govore i akademici, ali i bivši načelnik Resora DB-a Dušan Stupar), minimumom intervencija, korak po korak bistri jednu od najzamućenijih voda naše povijesti. I više od toga. Ovaj dramatični film vodi do najneugodnije spoznaje – do onoga što psihologija frazom zove “kognitivna disonanca”, stanja u kojem je subjekt suočen s traumatskim faktima koji će zaljuljati njegova dotadašnja uvjerenja i saznanja. Prostije rečeno – dovodi do otvaranja očiju, ako se na to pristane. Na toj liniji, ovaj se rad uopće izuzetno uklopio u jedan trenutni, šire društveni, ideološki ali i kulturni kontekst sukoba što tinja i svako malo izađe na površinu javnosti nekada zajedničke države – upravo oko pitanja nje same, pitanja ujedno koje su vladajuće hegemonije davno proglasile za završena. Naime, mogućnost pozitivne interpretacije, što će reći revalorizacije Jugoslavije, bilo znanstveno, to će reći objektivistički, odnosno mnogo češće, uza sve više

rastuće *emotivne* interpretacije – nakon što je zemlja devalvirana posvajanjem ili odricanjem, i nakon što je proglašena ultimativnim tabuom – nešto je što *ex-post facto* jača gotovo svakodnevno i u što se sve brojnije i sa sigurne distance uključuju i oni koji se donedavno ni u kom slučaju to ne bi usudili. Takvo stanje ili faza kojima u dnu leže (ne)svjesno žalovanje i nostalgija (jer o tome se radi), dio su normalnog i zdravog, čak potencijalno kreativnog procesa koji – ako se događa na vrijeme! – podrazumijeva i moralni i etički stav nasuprot ideološki dresiranoj većini. Pod uvjetom dodatnim, to jest, kad bi se ovo događalo u normalnoj i zdravoj zajednici. Ali, *avaj, jadni Joriče...*

**Dva veka srpske diplomatije
autorice Slađane Žarić
pokazuje indirektno no vrlo
razvidno neke osnovne stvari
koje se lako smetnu s uma:
to najprije, koliko je duga i
mučna uopće bila borba za
najbazičnije preživljavanje
naroda**

Zato, iako bi se mnogi bitni momenti mogli izvući iz ovoga filma, segment pak u kojem se u novembru 1985. u Ljubljani sastaje grupa srpskih i slovenskih intelektualaca kako bi poslije Memoranduma, a prije sličnog slovenskog dokumenta-odgovora, razgovarali o preustroju i uopće potrebi zajedničke zemlje, apsolutno je šokirajući u tom smislu – pogotovo kao još jedan nagli, snažniji i gorči kontrast gornjem procesu. S jedne strane užasavajuće sljepilo, arogancija nepoznavanja činjenica i beskonačna neodgovornost bezosjećajnih staraca iz tadašnje Akademije, a s druge neskriveni cinizam, hladnoća i krajnji historijski oportunizam slovenskih independista poput Spomenke Hribar i afilijanata notorne *Nove revije*, tek sad i tek danas spajaju se u ponižavajući, beskrajno uvredljiv, ali i nena-mjerno pročišćujući udarac. I, finalno, slom iluzija za svakog nekadašnjeg idealističkog, prevarenog i pogaženog subjekta nekoć iskreno i dugo volje-ne i, činilo se, sigurne zajedničke kuće.

III

Unatoč panoramskom, široko zahvaćenom i analitičnom platnu s brojnim svjedocima kakav je *Greh nedovršenog teksta*, kulminacijom pak naročitog osjećaja i spoznaje nameće se najnoviji, sasvim neobičan film o samo jednoj ličnosti i s jednim svjedokom. Uz izlazak istoimene knjige, dokumentarac *Milovan Đilas – pisma iz zatvora* ima kao sugovornika jedino Đilasovog sina Aleksu. Sociolog, politički azilant za doba Jugoslavije i srpski opozicionar devedesetih, Aleksa Đilas danas je upravo zelotski čuvar djela i, gotovo do granice opsesivnosti, ličnosti svoga oca. Ličnosti

Pismo Milovana Đilasa iz zatvora i fotografija Štefice i Alekse

po mnogo čemu nedosljedne, kontradiktorne i silno problematične – no ne manje fascinantne. Ima ih dovoljno koji pamte: uza sva ondašnja i naknadno izvučena imena proskribirana za Titovog režima, samo su dva zvonila tako prijeteće i impresivno – jedno je bilo “lozinka za strah”, ono šefa svih policijskih i tajnih službi, dugih dvadeset godina policijskog boga i batine čitave zemlje, čija je ruka dobacivala i široko van granica (!) njezinih – ime Aleksandra Rankovića, čijim sproviđom ne slučajno i počinje film o Memorandumu. Drugo je naravno Milovana Đilasa, revolucionara, ratnog komandanta, diplomata, pisca, prevodioca, disidenta i političkog zatvorenika. I čovjek koji je, od fanatika koji je lično ubijao za Ideju, prošao strahovitu, jednako dramatsku i vrludajuću konverziju u idealista slobodnog društva i nesalomljivog borca protiv jugoslavenskog totalitarizma. O tome bi se putu moglo i trebalo naširoko, no što god se o tome i o Đilasu mislilo, naročito sada u vremenu refleksnog nihilizma i podsmijeha, samo nekoliko nabacanih činjenica iz filma bi, neoborive kakve jesu, trebale ušutkati svako naknadno pametovanje i ovdašnje endemsko bratstvo po čiftinstvu i ketmanstvu, a onima s makar dva zrna soli u glavi dati misliti. Danas kad bi se svaki drugi intelektualac, za bilo kakvu makar i omanju sinekuru, dao prodati u času i ne pitajući za kojeg gazdu – kako neshvatljivo djeluje epoha u kojoj Đilas za svoje ideje robija dvaput, tri pa šest

godina, zajedno devet, a da nije reterirao ni trena. Štoviše, da po izlasku, gotovo humornom montanarskom tvrdoglavošću, piše Titu pismo u kojem, njemu pred kim su kao pred faraonom ničice padali, sasvim al pari i smireno tumači što ne valja u zemlji. No to što zaista zavrti pameću u ovom čudnom tv-feljtonu Vojke Pajkić-Đorđević i Maje Mandić, ono je što izbije kao kroz prizmu, kroz indirektnog Đilasa fokaliziranog kroz sina Aleksu i uz sjen Đilasove žene Štefice, istinske (su)patnice i adresanta većine pisma. Dva su fragmenta tu najstrašnija. Prvi, u crno-bijelom arhivskom materijalu prikazuje proslavu Nove godine na komunističkom Dvoru: “Prvi par” – nasmijana, napirlitana lička seljakinja iz Pečana i njen svemoćni muž koji je, s kubanskom cigarom među prstima, šaljivo posipa konfetama kao snijegom. Drugi kadar: usred zaređanih iskušenja, mučne historije i mraka, neočekivano počinje svijetla melodija, kao ilustracija epohe i kao potpuna jukstapozicija – sasvim amerikanizirana pop-tričarija u doo-wop stilu, citatno priziva rane šezdesete – doba filma “Ljubav i moda” i činilo se vrhunca hedonistički bezbrižnog perioda, “pop-Jugoslavije”, zvuka nostalgичnog i veselog.

Nameće se i najnoviji, sasvim neobičan film o samo jednoj ličnosti i s jednim svjedokom. Uz izlazak istoimene knjige, dokumentarac Milovan Đilas – pisma iz zatvora ima kao sugovornika jedino Đilasovog sina Aleksu

Nikakva pop-estetika međutim, sve kasnije retro-mode i nostalgije, ni kakav ironijski pristup i svakovrsne relativizacije – čak ni *gora budućnost* koja nas je požderala poslije raspada – ništa ne može promijeniti ni umekšati to da u tom istom trenutku, kadar kasnije, jedan dječak i njegova majka odlaze u mračni kazamat, u Kazneno-popravni dom u Sremskoj Mitrovici, u posjetu ocu koji tu robija već godinama. A zbog čega? Zbog *ideja*!, zbog toga što je napisao da je protiv ustroja u kojem kompletan život zemlje određuje jedna jedina partija nad kojom sjedi vlastohlepni, surovi starac s pjegavim rukama, profano božanstvo koje nije znalo da se makne dok ga đavo napokon nije odnio.

Taj neshvatljivi i neoprostivi, trajno sramni nesrazmjer uhvatio je, vjerovatno slučajno i usprkos vlastitoj retorici i intencijama, ovaj “kratki rez” RTS-ove dokumentaristike.

U našem narodu riječ “snimanje” ima isto značenje kao i “skidanje”, sinonimi su. I zaista, ovi dokumentarci, namjerno ili ne, nebitno je, upravo su kao takvo *snimanje*, kao guljenje naslaga nataložene, mrtve kože historije i s njome rutine u mišljenju historije – *skidanje* sve dok jednom ne ostane sama srž, i u njoj nemilosrdnost istine.

PAVLE BASTAJIĆ PAJA – ŽIVOTNI PUT JEDNOG REVOLUCIONARA (1)

OD CRNE RUKE DO
KOMUNISTIČKE PARTIJE

PIŠE: Dušan T. Rkman

U toj, burnoj, predratnoj situaciji 1940/41. godine našao se i Pavle Bastajić u našem kraju, pa smo ga brzo i upoznali sa stanjem. Očekujući da će on s nama, barem konspirativno sarađivati i upućivati na odgovarajući način kako bolje da djelujemo, ali nas je iznenadilo njegovo pasivno držanje. Ubrzo smo shvatili da on nema veze sa rukovodstvom Jugoslavenske komunističke partije

Pavle Bastajić je revolucionar i jedan od prvih komunista sa Korduna, rođen je 12. maja 1890. godine u Perni, kotar Topusko. Obzirom da postoji izvjesna nejasnoća o mjestu rođenja Pavla Bastajića to ću u podtekstu dati opširnije objašnjenje pa da, ni kod toga, nema zabune.* O mjestu rođenja Pavla Bastajića uvjerljivo govori i njegov upis u gimnaziju u Sremskim Karlovcima, gdje stoji i

danias zapisano u Katalogu, da je Bastajić Pavle Paja rođen 12. maja 1891. godine (po starom kalendaru) u Perni, kotar Topusko. Jedino, u ovom podatku stoji godina 1891., a u prepisu matične knjige rođenih (kod SUP-a NRH-a stoji zapisano 1890. Vjerovatno postoji greška kod prepisa takovih dokumenata, ali je u školskom dokumentu zapisano u originalu, pa je pretpostaviti da je tačno, kao i svi ostali podaci o njemu.

Pavle je završio 1902. godine četiri razreda osnovne škole u selu Perni sa odličnim uspjehom. Sveštenik u Perni Jovan Šepa zapazio je Pavla kao dobrog đaka, a znao je i njegovu majku da je siromašnog stanja, pa je nju i njezinog bratića Tešu (kod koga su oni živjeli) nagovorio da Pavla pošalju na daljnje školovanje, u gimnaziju u Sremskim Karlovcima, pa ako se pokaže dobar može produžiti školovanje i na bogosloviji.

Pavlovu majku je lako bilo nagovoriti da ga šalju u gimnaziju, naročito kad je sveštenik Šepa obećao da će mu isposlovati i stipendiju, a posebno je obradovao, kad je saznala da bi njezin Pajo mogao nekad biti pop, pa možda i u Perni, jer tadašnji sveštenik Šepa je već bio u godinama. Tako je Pavle i uspio da se 1902. godine upiše u gimnaziju u Sremskim Karlovcima, a već sledeće godine, izvršilo se Šepino obećanje, dobio je stipendiju. Međutim, Pavle već od prve godine pohađanja gimnazije odlučan je da neće ići u bogosloviju, jer ne želi biti pop. On na

* Podatke o mjestu Pavlova rođenja, kao i njegovom djetinjstvu, doznao sam iz pričanja moje majke Pave i strica Nikole, koji su živjeli kao punoljetni u istoj kući kad se on rodio (otac mi, Tešo je poginuo u ratu 1915.g.). Sve isto, o tome, doznao sam i iz ličnog razgovora s Pavlom, dok se nalazio u konfinaciji u Topuskom 1940./41.g.

Pavlov otac Stanko rođen je u selu Prkos, poreska općina Banski Kovačevac, kotar Lasinja. Pošto je Stankov otac umro rano majka se preudala u selo Pješćanicu, kraj Vrginmosta.

Sara, udata Bastajić, preudala se za Ignjatiju Dančulu i sobom je odvela i malog Stanka, a više djece nije ni imala u prvom braku. Tako je Stanko odrastao do ženidbe kod očuha u Pješćanici. U komšiluku Sare i Ignjatija živjela je isto preudana žena udovica iz prvog braka u Blatuši, rođena Kukulj Teodora Teda. Ova udovica je imala u prvom braku ćerku Maricu, ali kod udaje za Marka Krasulju, u Pješćanicu, nije povela malu Maricu sobom, nego je ostavila svojoj sestri Marici, udatoj u Perni, gdje je mala Marica odrasla od svoje šeste godine do udaje. Tako su u susjedstvu, u Pješćanici živjele dvije preudane udovice i dobre prijateljice, jedna je imala sobom privedenog sina, a druga ćerku ostavljenu kod svoje sestre, ali mala Marica je češće dolazila majci u posjete, pa su se dvoje mladih zagledali, a majke to rado prihvatile i ugovorile ženidbu mladih. Nakon stupanja u brak, mladog Stanka Bastajića i Marice rođ. Oreščanin, Marica nagovori Stanka da sele u Pernu kod njene tetke Rkman Marice. Obzirom da na Stankovoj očevini u Prkosu nije postojala nikakva imovina osim zemljišta nekoliko k. jutara, a nakon posjete Perni i njemu se tamo svidjelo, pa su

se tamo i naselili. Stanko je prodao svoju očevinu, mali zemljišni posjed, u Prkosu, ali nije mogao odmah kupiti odgovarajuće zemljište pa su oni ostali stanovati na duži rok kod tetke Marice Rkman, u Perni. U toj kući rodio im se sin Pajo, odnosno, tako su ga zvali od krštenja, a u knjigama je zavedeno kršteno ime Pavao. Na nesreću ni ovaj bračni par neće imati dugo sreće, nakon četiri godine braka razboli se Stanko i umre u istoj kući, kod Maričine tetke 1894. godine. Tako je Marica bila prinuđena ostati kod tetke još nekoliko godina i odgajati malog Paju.

A onda se i ona 1897. godine preudala, u Perni, za Trkulju Jovana, isto siromašnog udovca, kao što je i ona bila siromašna udovica. Ali mali Pajo je ostao i dalje u kući tetke Marice i odatle je pohađao i završio osnovnu školu u Perni.

Iz svega izloženog je jasno da je Pavlovo mjesto rođenja u Perni, a njegov otac Stanko je rođen u Prkosu, poreska općina Banski Kovačevac. Ali, na krštenju, sveštenik Jovan Šepa, u parohiji Perna, njega ipak zavede sa pravom domicila u očevom rodnom mjestu: rođen 12. maja u Banskom Kovačevcu (Perna) kbr.137, općina Lasinja.

Nakon stupanja u brak, Stanko i Marica, nisu ni dana živjeli u Prkosu, jer je to domaćinstvo opustjelo, odmah, nakon preudaje Stankove majke Sare u Pješćanicu. Tamo je postojalo samo pusto zemljište, koje su, mladi bračni par, prodali, kad su se naselili u Perni.

prvom feriju moli ujaka Tešu da ne bude saglasan sa njegovom majkom za pohadanje bogoslovije jer on želi, ako mu bude moguće ići na studije i izučiti nešto bolje od bogoslovije. Ujak Tešo nije baš teško prihvatio Pajin predlog, ali majku nije mogao uvjeriti da ne bi bilo dobro izučiti za popa i nekad biti kao i Šepa u Perni. Vrijeme je prolazilo i Pavlova majka nije vjerovala da on neće poslušati nju sve dok nije čula da se upisao na univerzu u Zagrebu.

Inače, Pavle je za vrijeme školovanja u gimnaziji dolazio svakog ferija u Pernu i on je za svoga života isticao samo Pernu kao svoje rodno mjesto. Koliko je bio odlučan da ne ide na bogosloviju potvrđuju i podaci iz dopisa Više gimnazije "Branko Radičević" iz Sremskih Karlovaca, Muzeju grada Zagreba od 6. III. 1959. godine, u kojem stoji pored ostalog: "Bio je đak ove škole 1902/3. do 1909/10. godine i u tom roku završio osam razreda i ispit zrelosti. Iz knjiga se vidi da je razrede završavao prosečno sa dobrim uspehom, samo je u sedmom razredu imao popravak iz matematike, a u VIII. razredu je 1. marta prešao u red privatnih đaka. U toku celog školovanja imao je uzorno ili pohvalno vladanje, samo je u VII. razredu iz vladanja imao ocenu dobar (3), ali se nigdje ne kaže zašto, kao što nismo našli ni objašnjenje zbog čega je prešao u red privatnih đaka. Ispit zrelosti počeo je da polaže u letnjem ispitnom roku, pa je odstupio od polaganja usmenih ispita i ispit nastavio u zimskom roku 1911. godine. Ispit zrelosti je položio sa opisnom ocenom 'zreo većinom glasova za polazak sveučilišnih nauka'. Stanovao je privatno i u toku školovanja promenio nekoliko stanodavaca mahom ratara. Od drugog razreda bio je skoro stalno oslobođen školarine, uživao blagodejanije i bio stipendista Klirikalnog fonda, i onda kad je bio privatni učenik".

Iz ovih podataka se, također, može dosta jasno nazreti zbog čega je Pajo išao iz internata i stanovao kod seljaka, samo da bi se oslobodio obaveze pohađanja bogoslovije. Ali ipak je i dalje dobivao stipendiju, vjerovatno zato što je bio dobar đak i dobrog vladanja, a posebno zbog svog socijalnog porijekla.

Citirat ću jedno pismo Pavlovo, sa studija iz Zagreba, koje je pisao svom ujaku Teši i prilažem fotokopiju sa sačuvanog originala, pa će se iz njega vidjeti njegovi teški uslovi školovanja i odlučnost, da ipak po svaku cijenu, nastavi studije na filozofiji. Pored kraćeg dijela teksta, u kom govori o nekim privatnim poslovima i informacijama njegovog ujaka, ostalo sve govori o njegovom životu u Zagrebu:

"Zagreb 1/VI

Dragi moj ujače!

Trebao sam ti se još davno javiti. Odmah u početku onako kako sam kazao. Ali mi je bilo nekako nemoguće. Znaš sad sam u poslu. Inače ja u Zagrebu živim prilično. Imam što pojedeti a imam i leći. Jedem dva puta na dan. U podne i u večer. Doduše ne bi škodilo kad bi sada ovaj zadnji mjesec imao što da pojedem i po jutrima, ali kad nije nije. Kako može drugije pet-šest stotina tako živjeti mogu valjda i ja. Za ručak i večeru plaćam tačno 18 for. i 60 novčića. To dobivam od potpornog društva. G. Tadić je predsjednik i on mi je to izradio. Za stan plaćam 8 for. mjesečno. Za te novce poučavam jednog dečaka iz gimnazije. Soba mi je lijepa, čista i sam sam u njoj, pa mi je zgodno za učenje i čitanje, jer je mimo i niko me ne uznemiruje. U školu idem. Imam svake osmice 24 ure škole. Dobro je sve. Za onu stipendiju klerikalnu što sam dobivao u gimnaziji također se ne treba brinuti. Pitao sam ovdje na univerzi ljude koji su je imali nekad ka i ja, pa mi rekoše da ih niko nikad za nju nije pitao, i da oni reverzi apsolutno ne vrijede ništa. Tražio sam ovdje u Zagrebu i Adama Kukulja. Ali mi reče jedan obrljant da je on premješten u Osijek. Na kraju dragi moj ujače ako je moguće pošalji mi jedno 6 kruna ili 7. Pio bi čaja

po jutrima, i onako treba mi da imam uza se koji krajcar. Pozdravljam vas sve skupa. Pozdrav gospodinu Srniću. Tebe ljubi i pozdravlja

tvoj Pajo Bastajić stud. phil."

Na studijama u Zagrebu, na Filozofskom fakultetu, Pavle se već po svojoj prirodi i proleterskoj misli družio sa progresivnim i revolucionarnim omladinima. A u to vrijeme u Zagrebu je bila jaka struja nacionalne omladine-revolucionera, Hrvata i Srba, među kojima je Pajo bio vrlo aktivan. Među njima se rodila u to vrijeme i ideja o atentatu na bana Cuvaja (kao), Austro-mađarskog "guvernera" u Hrvatskoj. Prema navodima V. Dedijera u svojoj knjizi "Sarajevo 1914" pobudu i inicijativu za atentat je dobila grupa studenata, poslije posjete Beogradu, navodno, student Jukić je dao takvu inicijativu. Jukić, Bastajić i Tartalja i dr. upoznali su se u Beogradu sa rukovodiocima organizacije "Ujedinjenje ili smrt" – Crna ruka, Tankosićem, Vemićem i drugim, a Dragutin Dimitrijević Apis i Ljuba Jovanović su im držali govore, iz čega su zagrebački studenti dobili još više inspiracije za takve akcije. Već tada su, navodno, u organizaciju "Ujedinjenje ili smrt" primljeni Bastajić i Tartalja i od organizacije dobili nekoliko bombi i revolver za atentat koji su pripremali.

O pripremama atentata na bana Cuvaja pričao mi je lično Pavle, za vrijeme boravka u Topuskom, u konfinaciji 1939/40. godine. Po njegovom pričanju, po povratku u Zagreb, njih šestorica ili sedmorica, odlučnih za atentat na Slavka Cuvaja, vukli su kocku i na Luku Jukića je palo da izvrši glavnu ulogu. Priprema se otezala desetinu dana i čekalo se zgodan momenat za atentat, dotlen je Jukić, psihički uzbuđen, otkrio zavjeru mnogim drugovima i studentima kojima to nije smio. Tako je priprema atentata došla do znanja i policiji i ona ih je pratila svaki dan i vrebala momenat da ih pohapsi. Pokušalo se odgovoriti Jukića od atentata s preporukom da se svi razidu iz Zagreba za izvjesno vrijeme. Ali, to je kod Jukića izazvalo revolt i nije se dao odgovoriti i da odustane od atentata. Na par dana pred atentat iz Beograda je stigla preporuka da se odustane od atentata, a kod Bastajića u stan je došao Jovo Miodragović, povjerenik "Narodne odbrane" za Hrvatsku i saopštio mu da je stigla poruka da odmah bježi u Beograd. Još je Pavle pokušao Jukića odvratiti od namjerene akcije, ali nije ni tada uspio, niti mu je uspjelo od njega oduzeti revolver. Bombe je imao kod sebe pa ih je, još iste večeri odnesao i bacio u Savu a on produžio prvim vozom za Beograd. Pričao mi je, kako nije mogao neopažen preći granicu u Zemunu, a zbog bojazni od potjere nije mu se čekalo, pa je sutradan preplivao Savu, negdje poviše Zemuna, sa spakovanim odijelom i privezanim za leđa, te se tako našao s onu stranu Save, u Srbiji.

Nije se Pavle dugo zadržao u Beogradu, ubrzo se javio i otišao kao dobrovoljac, i član Crne ruke, u četv Vuka Popovića Luneta, koja je vodila borbu protiv Turaka, u poznatom Balkanskom ratu. Nakon ne baš mnogo vremena Pavle je teže ranjen u glavu, a vijest se prenijela da je poginuo. O Pavlovoj smrti – pogibiji pisalo je u novinama u Hrvatskoj iz kojih je vijest brzo stigla i u njegovo rodno mjesto Pernu. Kad je čula Pavlova majka za njegovu pogibiju pala je u živčani šok iz koga danima nije došla k sebi, a teške srčane posljedice nosila je za svog života. I Teše Pajinog ujaka, također se teško dojmila vijest o Pajinoj smrti, naročito zbog toga što oni nisu uopšte znali do on nije više u Zagrebu, poslije naprijed citiranog pisma koje im je pisao. Njima je bilo čudno samo, što im se predugo ne javlja, a iza toga, iznenadna vijest, kao grom iz vedra neba, da je on poginuo u Srpsko-turskom ratu u Srbiji. Normalan čovjek može samo pretpostaviti kakva je trauma bila majke i bližih rođaka zbog vijesti o Pajinoj pogibiji, od koga su svi mnogo očekivali i radovali se njegovom školovanju.

Pavle Bastajić Paja

Nakon dužeg vremena, negdje u kasnu jesen, Teši Rkmanu piše njegov stric Simo iz Obrenovca (koji je tamo živio od ranije naseljen) da Pavle Bastajić nije poginuo, nego je bio samo teže ranjen u glavu i da je već prilično ozdravio, da se ne treba bojati za njega. I ova vijest, za Pavlovu majku je bila veliko iznenađenje i neopisiva radost, ali joj svejedno nije mogla nikad izliječiti posljedice teške traume zbog vijesti o njegovoj pogibiji.

No i pored nekoliko puta potvrđene vijesti i kasnije da je Pavle ostao živ, on se nikad nikom nije javljao u Hrvatskoj, ni rodbini ni prijateljima. Prolazile su godine, počeo je i Prvi svjetski rat, njegov ujak Tešo je poginuo 1915. u tom ratu. Pavlova majka se odselila 1917. g. sa suprugom Jovanom i ćerkom Dragicom, u Srijem, selo Boljevce, a da nikad od Pavla nikakve vijesti nije dobila.

Tek 1921. godine sjetio se Pavla moj brat Mile, koji ga je pamtio kao studenta, a i po pričanju naše majke i strica, koji su živjeli u istoj familiji dok je Pajo odgajan u njihovoj kući, pa su i oni pominjali Paju, podsticani povratkom mnogih ratnika iz rata ili ropstva, kako to da i sada o njemu nitko ništa ne zna niti priča. Pokušao je Mile tražiti i preko Crvenog krsta, ali se sjetio da napiše pismo Svetozaru Pribićeviću, tadašnjem ministru prosvjete Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i njega pita može li se znati da li je Pavle Bastajić, dobrovoljac iz Srpsko-turskog rata negdje živ i šta je sa njim. Ovakovo pismo Mile je bio slobodan napisati, jer je Pribićević tada bio istaknut i popularan politički predstavnik naroda Banije i Korduna, pa je kao visokog političkog funkcionera i interesantan odgovor jednom seljaku, sljedećeg sadržaja:

“MINISTARSTVO PROSVETE

Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca

Beograd “ — XII 1921.god.

Gospodinu Milu Rkmanu,

Perna.

Po naredbi Gospodina Ministra Pribićevića, kao odgovor na Vaše pismo od 15.XI. tek. god., izveštavam Vas, da se Vaš brat g. Pavle Bastajić, svrš. stud. društvenih nauka u Lozani, sada nalazi u Beču. Još dok je bio u Lozani g. Bastajić je ispovedao ideje koje su se kosile sa poretkom koji vlada u svim državama sem Rusije, pa i sada se u Beču nalazi među takvim elementima, koji ne odobravaju državni poredak naše države.

Zbog ovakvog njegovog držanja njemu nije bilo moguće da se vrati na trag u otadžbinu.

Gospodin Ministar Pribićević pozdravlja Vas, kao i sve ostale prijatelje.

PO NAREDBI MINISTRA PROSVETE

v.d. šef Kabineta

M. Petrović “

Nakon navedenog odgovora u pismu, po naredbi ministra Pribićevića, o boravku Pavla Bastajića u Beču i njegovom držanju, više nije bilo moguće bilo što o njemu doznati, nego je od tada, kroz nekoliko godina, bilo moguće znati da je Pavle negdje živ po tome, što su žandari navraćali svake godine po nekoliko puta kod kuće Mile Rkmana i pitali za Pavla, javlja li se kada ili čujemo što o njemu. A i bez razgovora, žandari su promatrali i cijenili držanje Pavlovih rođaka, i obično su otišli s upozorenjem, “ako se Pavle javi bilo odkud dužni ste to nama prijaviti”.

Prolazile su godine i dalje a o Pavlu više traga nije bilo. Umrla je i njegova majka 1924. godine a o njemu ništa više nije saznala, nego što se doznalo iz Pribićevićevog pisma. I tako je vrijeme teklo sve do jedne večeri, u decembru 1939. godine, kada više nije bilo ni Mile živog, kada se Pavle pojavio na vratima kuće u kojoj je rođen i koju je zadnji put napustio prije dvadeset i osam godina. Interesantan je bio taj Pavlov sastanak, nakon toliko vremena, sa ujom Pavom i Nikolom, koje je jedino poznavao u kući, a za mene se sjećao da sam bio mali. I majka i stric su tvrdili, da su u Paje oči i čelo izraziti, po čemu su ga mogli prepoznati, kad je samo navijestio, da li ga poznaju, makar je toliko godina prošlo.

Tada sam i ja imao prilike da upoznam Pavla dobro. Imao sam već trideset godina, a on me ostavio 1912. godine u trećoj godini, kada je zadnji put bio u Perni. Ostao je Pavle nekoliko dana, kao drag gost, u našoj kući. Pored pričanja i podsjećanja svega i svačega i rodbinskih veza, iz davnog doba njihova zajedničkog života. Saznao je on još u inostranstvu, da mu je ujak poginuo, a za majku je saznao u Beogradu, kad je došao, da je i ona umrla. A onda je pričao i o svom životnom putu, logički, zbog naše radoznalosti, koje vrijeme je zaista bio dug i bremenit. Kazao nam je, da je pred tri mjeseca došao iz inostranstva u Beograd, da je dobio izgon zbog svog od ranije poznatog političkog opredjeljenja za komunizam, da mu je određeno da mora živjeti u Topuskom, općini u kojoj je rođen, da se još nije prijavio žandarmerijskoj stanici, ali će to morati učiniti za koji dan.

Nakon izvjesnog vremena, dok se Pavle smjestio u Topuskom, prijavio se žandarmeriji on je opet češće navraćao kod nas u Perni. Ja sam ga ubrzo upoznao da sam protekle 1939. god. došao u vezu, i još mojih nekoliko drugova, sa članovima Kot. komiteta Glina (u našem kotaru Vrginmost nije postojao još) pa smo vezani i uz pomoć osnovali grupu simpatizera KP-a, a obećali su nam da će nas ubrzo re-

gistrirati kao čeliju KP-a. U toj, burnoj, predratnoj situaciji 1940/41. godine našao se i Pavle Bastajić u našem kraju, pa smo ga brzo i upoznali sa stanjem toga kraja. Očekujući da će on s nama, barem konspirativno sarađivati i upućivati na odgovarajući način kako bolje da djelujemo, ali nas je iznenadilo njegovo pasivno držanje u odnosu na rad partije. Ubrzo smo shvatili da on nema veze sa rukovodstvom Jugoslov. komunističke partije i nije nam bilo jasno zbog čega nema, a kao komunista je interniran u Topusko. Bastajić je htjeo diskutirati o političkim problemima, stanju u Jugoslaviji i uopće u svijetu. On nas je frapirao svojim poznavanjem političke situacije u svijetu, ali o konkretnim akcijama komunista kod nas nije htjeo da se miješa, iako mu režim u Topuskom nije bio strog. U Vrginmostu je bio sreski načelnik, pod kog je pripadalo i Topusko, Čidić Andrija, vrlo tolerantan i liberalan prema Pavlu. U jeseni 1940. mu je čak prosledio molbu Banskoj upravi, za dozvolu boravka u Zagrebu, makar je znao da mu neće udovoljiti molbi. Izlazak iz Topuskog u okolicu nije mu uopće ograničavao, pa čak je jednom putovao poluilegalno i u Zagreb, makar je žandarmerijska stanica imala upozorenje od žandarmerijskog voda iz Petrinje: "U slučaju rata, Bastajić Stanka Pavla, selo Perna, treba smaknuti" (Podatak Vojno-istor. institut K- 916-13-10).

Za Bastajića, kao komunista, u internaciji u Topuskom su saznali većina komunista iz uže i šire okolice, pa su rado navraćali kod njega. Međutim, on je sa svakim, također, oprezno i strogo odmjereno razgovarao i nitko nije mogao da odgonetne zašto ima takav stav. Zbog toga smo nekolicina nas zamolili delagata na Petoj part. konferenciji KP Jugoslavije 1940. druga R. Mitića, da se interesira kod rukovodećih na konferenciji da li znaju za Bastajića i šta misle o njemu. Nakon povratka s konferencije, Mitić nas je obavijestio da drugovi iz CK znaju za Bastajića, ali ne znaju zbog čega on ne stoji u dobrim-normalnim odnosima sa rukovodstvom SKPB-a u Moskvi. Zbog toga poručuju članovima KP-a da ne traže Bastajića na nikakvu saradnju. Sa informacijom o Pavlu upoznali smo članove u okolini Topuskog, ali tim, ništa naročito se nije izmijenilo, jer je Pavle znao za takovu sumnju, pa je i imao svoje određeno držanje.

Međutim, nas nekoliko, koji smo s Pavlom bili u češćem i prisnijem kontaktu, a obzirom da nam je dotle već pričao, da je u Rusiju odlazio i da pozna u njoj stanje, pokušavali smo, iako možda naivno, saznati šta on misli o Staljinu, koga smo mi tada obožavali, šta misli o Trockom i zbog čega su se njih dvojica morali razići u politici, te inače o događajima u Rusiji. On nam je govorio o Rusiji, kao socijalističkoj zemlji, pozitivno i pohvalno, o vanrednim uspjesima prema carskoj Rusiji. Pričao je zaista ubjedljivo o svim oblastima života tamo, kao o posebnoj brizi o radničkoj klasi, narodnoj odbrani, odnosno snazi Crvene armije i svemu ostalom. Nije krio da nam kaže kao seljacima, da se ne varamo, ako bi došlo kod nas do ostvarenja socijalističkog poretka, da bi odmah svi seljaci bolje živjeli nego tada i imali bolji standard. Rekao nam je, da bi to imali samo sitni posjednici i bezemljaši. Čak je tvrdio i za naše seljake, na Kordunu i Baniji, da ni ovdje srednjaci ne bi mogli imati odmah bolji standard. O sistemu u socijalizmu i marksističkoj ideologiji on je govorio samo pozitivno, ali i realnim teškoćama do ostvarenja socijalizma u svijetu. O Staljinu nije želio mnogo pričati. Tvrdio je da se njega uopće ne može upoređivati sa Lenjinom. Kao Lenjin, se možda ni u hiljadu godina ne rodi jedan čovjek u svijetu. Za Trockog je rekao da je bio jedan od najobrazovanijih komunista iz revolucije i da je Lenjin poživio duže, najvjerovatnije, da se Trocki s njim ne bi razišao, jer Lenjin je cijenio njegovu vrijednost i bio za Trockog autoritet. Pričao nam je i o Staljinovoj "čistki" 1937/38. godine i kako je velike greške tada napravio. Da je dao ubiti velik broj i nevinih ljudi, posebno je oslabio Crvenu armiju u sposobnim kadrovima i da je veliko pitanje kako će organizovati odbranu zemlje koja im neminovno predstoji protiv fašizma.

Bio sam, slučajno, prisutan jednom razgovoru u Topuskom između dr Rade Pribićevića (našeg poslaničkog kandidata) i Pavla. Pribićević se naročito interesirao, pored interpretacije ostalih događaja u svijetu, šta Pavle misli o sporazumu Staljin-Hitler (ugovoru o nenapadanju) koji je pred kratko vrijeme bio potpisan. Pavle je rekao da je već do tada svakom jasno da Hitler ne drži do ugovora ništa, i to što Staljin misli od toga nešto imati korist, daleko veće štetne posljedice će mu donesti. Posebno je Radu uvjeravao, da se svatko vara tko misli da će Nijemci dići revoluciju kad dođu u tešku ratnu situaciju, a u to je Pribićević vjerovao i mnogima nam to tumačio. Pavle je rekao da ne treba očekivati ništa od njemačkih komunista, za koje se smatra da su vrlo brojni, da je Hitler potpuno razbio i obezglavio njihovu organizaciju, dao poubijati sve rukovodioce od sekretara osnovnih čelija pa do članova centralnog komiteta. Bastajić je bio jako zabrinut zbog okupacije Francuske i rekao da je kardinalna greška, što se dozvoljava Hitleru da okupira zapadnu Evropu i angažira njezine ekonomsko-industrijske potencijale u korist fašizma. Tumačio je on Radi, da nije fraza, što Hitler govori ako pobijedi u predstojećem ratu, da osigurava vladavinu fašizma za petsto godina. Pribićević se nije slagao sa Pavlovom konstatacijom po mnogim pitanjima, ali nije imao argumenata ni za tada svjetliju prognozu. Iz razgovora s Pavlom, Pribićević je stekao uvjerenje, da on zaista ima sumnjive odnose sa rukovodstvom SSSR-a.

O AUTORU

Dušan Rkman, rođen aprila 1909. u Perni, u to vrijeme materijalno dobro stojećoj porodici kao treće i najmlađe djetete od oca Teodora i majke Pave. Činjenica da mu otac pogiba 1916. kao austrijski vojnik u Galiciji određuje njegov životni put u kojem se uz starijeg brata Milu i sestru Maru bori za napredak domaćinstva u kojem je veliki porodični mlin i za to vrijeme solidan broj rali zemlje – obezbjeđivao sigurnu egzistenciju. U porodici je bilo više živorođene djece ali koja nisu ostala na životu. Kako je u kući Rkmana politika uvijek bila dominantna tema, Dušan politički stasava uz brata Milu člana Pribićevićevih samostalaca (moj ded Mile bio je ekvivalent današnjeg županijskog predsjednika samostalaca), a u njihovu kuću redovno iz Beograda dolaze "Politika" i „Seljačko kolo“.

Nakon tragične pogibije brata Mile 1934. godine Dušan preuzima brigu o njegovoj porodici u kojoj su Milina četiri sina, a njegovi sinovi Teodor, Miloš, Bogdan i Jovo i udovica odnosno njegova snaja Ana. O bratovoj porodici brine kao i svojoj jer je na bratovoj smrtnoj postelji obećao da se neće ženiti dok mu sinove ne izvede na životni put. To je i ispoštovao jer je svoju familiju stvorio tek nakon rata 1946. godine. U braku sa komšinicom Ilinkom nosi osem Partizanske spomenice 1941. godine ima tri sina; Paju, Milu i Miloša koji danas žive sa svojim porodicama u Zagrebu.

Nakon bratove smrti mijenja i politički svjetonazor i postaje 1938. godine član Komunističke partije u čeliji Perna. Među prvim je ustanicima u Perni 1941. godine zajedno sa braćom Poštićima, Bogdanom Oreščaninom, braćom Zlatarima i drugima. U partizanskom odredu Perna najprije je komandir čete, a potom komandant bataljona. Međutim, njegov ratni put obilježila je komesarska pozicija zaključno sa komesarom partizanskog područja Kordun. Nakon što mu komandant Eremić odlazi u četnike „baca“ sumnju partijskih lidera na sebe jer su smatrali da je kao komesar to morao znati. Pričao sam sa njim dosta puta o tome i tvrdi da nije znao već da mu je Eremić samo rekao kako ide obići jedinice i da će se vratiti za dva tri dana!!!

Nakon rata u dva mandata je predsjednik Kotara Vrginmost. Paralelno sa vođenjem kotara završava srednju poljoprivrednu školu u Petrinji jer je do rata završio samo osnovnu u Perni. Oko 1948/49. odlazi u Zagreb i zapošljava se u gradskoj upravi i do penzije radi na poslovima poljoprivrednog inspektora. Po penzionisanju veoma često boravi u rodnoj kući u Perni gdje je sa sinovcem Teodorom-Tešom pokrenuo hobi pčelarenja u kojem je bio vrlo uspješan.

Boro Rkman

ŠAVOVI I KONFEDERACIJE

Mladen Blažević

stare žene govore:

- ne sadi bor kraj kuće, umrijet će muško!

nisam praznovjeran
ne vjerujem babama

ali kuće su ovdje zaista puste
samo starice pričaju stare izreke

kad razmislim
i sam ću reći:

- ne sadite ovdje borove!

debela je zemlja
nema kamenja
nemaju se za što uhvatiti

a oluja
čupa iz korijena

reci mi iskreno
da li bi se uselio u kuću
da znaš da je u njoj nedavno ubijen čovjek
ili se ubio
ili samo nesretno živio

ako bi pločicama na podu
vratio sjaj
još je riječ nesretnika ostala zarobljena u fugama
i uokviruje se
zvučnim R
i završnim T
ili križem
postavljenim da održava razmak

uostalom
na sjeveru Njemačke traže majstore keramičare

sjekira u panju odbacila držalo
i ne dimi uokolo.
starica teško otključava, pregledava prostorije
sprema zaostale fotografije
neugodno joj zbog paučine.

- nego bako, koliko vi to cijenite?
- teško mi je cijenit... ja sam se u njoj rodila.

drhtav križić umjesto potpisa
ovjeren
deblokirani račun
zet će tamo kupiti noviji auto
da se manje kvari
kad vodi unuke u školu

Mara Hajdina je nestala prije tri godine
Hajdinu su rekli
zadnji što su je vidjeli
da je odšetala

išao zaliti vrt
kad joj je zagrabio kosti u bunaru

rekao je snahi da ide prošetati

- Mara mi tri godine bistrila vodu

sad Hajdin kaže da došetava
kaže:

- i zaklana svinja ponekad po dvorištu došetava

legure željeza

hladili smo cijevi snijegom
da se ne objese

potegneš zatvarač
ubaciš granatu
i čučiš
otvorenih usta
da sačuvaš bubnjiće

buka s odmorom za ručak
ali barem ne čujemo šištanje
kao oni preko brda

okidaču skoro puklo užo od potezanja
nišandžija ne nišani
čuči s nama
rekli mu oficiri :
"Nije važno, samo rokaj"

rekli su da se naši momci bore
i da im treba naša podrška

a mi znali
da u ljevaonici otkupljuju
velike mesingane čahure

60 maraka komad

Akomodacije, refrakcije, kabrioleti

kad sjedim pred staklom pogled mi odluta u zelenilo
što se nalazi u lijevom kutu
zbog nakošenog vrata
i nošenja torbe u desnoj ruci

ali nekad se slova što vise
i suše se
razlete u roju oko mene
i zabiju u kičmu
kao čavli

tad stavim naočale da ih povežem u riječi

i dogodi se nešto na subatomskej razini
što ne razumijem
izgubi se u naprezanju očnog živca
ili trzaju širenja zjenica

možda da je više svjetlosti
da živim u kući bez krova
više je svjetlosti u kući bez krova

kad se prozorima odnesu škure
i ne trebaju sklopke
i osigurači
danju je dan
noću je noć

samo stvari
razbacane po kući
nekad su bile žive

ne mogu ih pokopati pod zajedničkim imenom

prekriženi kvadratići

igrali smo potapanje brodova
ali nije bilo brodova
samo kuće i crkve
lakše je pogoditi kad su tri lađe

nedavno sam prolazio tim krajem
označena polja
su prekrižena
urušenim gredama
zabilježena i ostavljena
da se vidi pobjednik

samo hramovi bliješte
u novim fasadama

pogodak
nije potop

Preferans u zemunici
 Da se naviknemo biti pod zemljom
 Posut pepelom na papiru
 Sam ispod nule
 Kao zrak pred ulazom
 Što čeka smjenu

Čist sanac iz ruke
 Pod refom
 Podigne samo pijan čovjek

Mjere moje sumnje
 Crvenilo očiju
 Zbrajaju sitnež po džepovima
 Misle da se bojim podići talon

A ja licitiram
 Kome će se od nas složiti karte
 Kad izađemo napolje

vododerine

u redovima
 Iako prepoznajem
 tko je tek došao među nas
 premješta se s noge
 na nogu
 mršti lice na sitne kapljice kiše

stojimo kao da nas je netko ostavio

poslagano kamenje u suhozidu
 izvađeno iz zemlje
 odavno obrisano dlanom
 lijehe praznine
 dolci izrovani veprovim njuškama

slijep za bljeskove
 svjetlo vatre što ljubi krovove
 gluh za visoke tonove šištanja
 duboke lagume u trbuhu
 čujem sitne decibele curenja smole
 i prebiranje zrnja u situ

zato ne nosim kišobran
 lice je prilagođeno slijevanju vode

tara je loza omotala kuću
 pridržava crijep

bila je tu trgovina
 i gostionica
 zbog nje su septičku spojili na bunar
 tako je lakše
 već ozidano

čekam stolara
 da začavli prozore
 i pripaše vrata
 u autu bez kotača
 kraj kokošinjca
 iza napuštene pseće kućice

bile dvije štale, sjenik, suša
 krave, konji, ovce, patke

zaplakat će loza
 ako je orežem
 već je propupala

gnjilača

kad ju je vidio
 profesor s agronomskog fakulteta
 rekao je da će ta kruška tepka dobiti svoju pločicu
 i biti zaštićena kao spomenik prirode

gore na vrhu brda
 dvije kuće
 štala
 urušeni sjenik
 i kruška tepka, gnjilača
 da joj preostali krovovi ne dotiču grane
 niti joj možeš obuhvatiti deblo

uža pri dijelu koji izviruje iz zemlje
 pomislio sam da ju je netko prije ukrasio
 automobilskom gumom
 pa se sama oslobodila
 profesor to pokazuje prstom

- vidi se cijepno mjesto, mogla bi imat dvjesto godina
 vjerojatno ju je donio netko odavde tko je ratovao za Napoleona
 uvijek rodi
 seljaci od nje pekli kruh za loših godina
 a i rakija joj je kao med

trebale su nam njene plemke
 nama četvorici koji smo zajedno sadili veliki voćnjak
 Zrile se penjao gore u najviše grane
 malen, mršav
 njihalo ga lijevo desno
 jedva vrhove orezao
 pa onda opet rezao u kolovozu
 kad je na reznim mjestima bacila nove izboje
 tanke kao olovke

napravili smo od tog četiri stotine cijepova
 sadili srasle sadnice na proljeće
 u plantažu

a onda prošla godina
 od nas voćara prijatelja
 jednoga uzela leukemija u dva mjeseca
 samo otišao
 jedva se stigli pozdraviti
 Zrile se rastao
 ja se oženio i otišao u Istru
 daleko mi dolaziti
 četvrtom još dalje
 ekonomska kriza
 nismo dobili novac od države
 nismo pokosili jednom
 drugi put preskočili
 stara tepka sa svoje visine ne vidi svoju djecu od trave

kupio blizu kuću neki iz grada
 nešto je on u politici
 za vikendicu
 da ima gdje dovesti tajnicu
 asfaltirali mu iz općine i cesticu na brdo
 prolazi pokraj kruške

ovu zimu pao pravi snijeg
 prošli gore s ralicom
 istovarili radnici hrpu soli
 bilo im zgodno pod kruškom

na proljeće obilazio
 kruškina djeca se pogušila od trave
 ili im zec izgledao koru
 a tepka
 svibanj a ona ni pupa

idućeg dana me zove profesor
 - ona kruška je dobila broj i zaštitu
 treba joj samo prikačiti pločicu

djed je znao reći:
 - zemlji treba ostaviti dio
 i vikao ako se grabljama skupljalo sijeno
 - samo vilama!

dvadesetak godina od djedove smrti
 livada je prerasla u bagrenjak
 a zemlja progutala
 više nego treba

nekoliko livada dalje
 kad su se svi zasitili
 kopaju joj po utrobi
 broje zalogaje u truhu

kušaju u epruvetama provareno meso

zaboravio djed
 zemlja sama sebi vrati

Šavovi i konfederacije

da Švicarsku zatrpaju lavine
 padnu velike kiše
 pa se naglo otopi snijeg
 i potopi doline

ili neka bakterija
 preradi zlato u bakar

Švicarci bi kao mi
 postali slijepi za boje
 kantoni bi se kantonali po brdima
 prebrojavalo mušicama jezike
 prste stisnute u ctranju križa
 zapisivalo tko kleči
 a tko se samo saginje

Zemlja je ravna
 nekad joj se dijelovi uzdignu
 zbog šavova na plaštu
 i nasumičnih nabora tkanine

SPORT KAO RAT DRUGIM SREDSTVIMA

ZAŠTO SU NEKI KNJIŽEVNICI OSPORAVALI SPORT

PIŠE: Danilo Lučić

Nacionalni timovi, koji su parafraza narodne vojske, uvek trijumfuju pod simbolima svog etniciteta i njihovi navijači veruju da smo ih pobedili zbog toga što smo bolji, ali i zbog toga što smo pripadnici određenog, pobjedničkog naroda. Da nije tako, ne bismo navijali za “svoje” reprezentacije, već za one čiji nam se stil igre najviše sviđa

Oduvek sam verovao da postoji malo poslovice i izreka koje u tako velikoj meri ne uspevaju da budu sveobuhvatne, pa na kraju krajeva i istinite, kao što je ona *Mens sana in corpore sano*. Ne navodim je u verziji na latinskom da bih se razmetao poznavanjem klasičnih jezika, već da bih ukazao na dubinu prošlosti iz koje ona dopire. Neumoljivoj istini za volju, na mestu njenog izvorišta kontekst joj je drugačiji: ona potiče iz Juvenalovih Satira, zbirke satiričnih pesama ovog rimskog pesnika iz I veka nove ere. U originalu ona glasi *Orandum est ut sit mens sana in corpore sano*, što bi moglo da se prevede kao *Treba se moliti za zdrav duh/ um u zdravom telu*.

Ne možemo znati, tek slutiti, da li su oni koji su je tako iz konteksta istrnuli bili svesni dva velika problema u vezi sa novim značenjem koje su joj dodelili: da li to znači da je u nezdavom telu nezdrav duh (prvi koji mi na pamet pada je genijalni Stiven Hoking) i da li navodna uzročno-posledična povezanost fizičkog i duhovnog išta konkretnije govori o tome šta bi trebalo da se podrazumeva pod “zdravljem” i jednog i drugog.

Verujemo danas, pak, da se ovo zdravlje tela postiže fizičkim aktivnostima, čija je sistematika najizraženija u sportu, pa se čini da ne bismo mnogo pogrešili ako bismo u poslovice pretvoren Juvenalov stih reinterpretirali kao *U sportskom telu zdrav duh*.

Međutim, da je ova tvrdnja fatalna zabluda koja se vešto koristi za manipulaciju naročito je jasno bilo pojedinim književnicima. Oni su bez trunke sumnje uviđali zašto su sportska takmičenja neemancipatorska, kojim mehanizmima politika instruiše jednoulje na nacionalnom nivou preko tih takmičenja, i u kojoj meri su ona uslovljena kapitalom.

Krajem 1945., godinu dana pre nego što će započeti rad na svom distopijskom klasiku 1984, Džordž Orvel je napisao jednu kolumnu za *Tribune*¹, a povodom događaja koji su pratili gostovanje ruskog fudbalskog kluba Dinamo po Velikoj Britaniji. Ono što je on tada primetio, u zemlji koja je upravo izašla iz pakla najstrašnijeg razaranja u istoriji ljudske civilizacije, jeste da je nahuškan narod na svim tim mečevima pravio atmosferu neprijateljstva i netrpeljivosti². Neko bi pomislio da se svet tokom petogodišnjeg katastrofičnog rata zamorio od mržnje, ali dobra stara “najvažnija sporedna stvar na svetu” nije to tako lako dopustila. Nakon što je video reakcije svojih zemljaka – od ponašanja na stadionu, pa do polemika u novinama koje su se najviše bavile pitanjem da li je i u kojoj meri Arsenal bio reprezent britanskog nacionalnog tima – Orvel rezignirano primećuje da je na internacionalnom nivou sport ništa drugo do manifestacija rata. S tim u vezi, Muharem Bazdulj u jednoj svojoj kolumni objavljenoj u *Politici* navodi reči Pola Ostera, koji tvrdi da je “fudbal najvažnija igra svih vremena, jer je ona Evropljanima zamenila rat”.

Nacionalni timovi, koji su parafraza narodne vojske, uvek trijumfuju pod simbolima svog etniciteta i njihovi navijači veruju u sledeće – mi smo ih pobedili zbog toga što smo bolji, ali i zbog toga što smo pripadnici određenog, pobjedničkog naroda. Da nije tako, nikada se ne bi koristili atributi nacionalnosti u objašnjavanju specifičnosti sportske tehnike nekog tima/reprezentacije (brazilska škola fudbala, američka škola košarke itd.). Dalje, ne bismo na internacionalnim takmičenjima navijali za “svoje” reprezentacije, već za one čiji nam se stil igre najviše sviđa. Orvel

¹ http://www.orwell.ru/library/articles/spirit/english/e_spirit

² Povodom ove netrpeljivosti, zanimljivo je napomenuti da se Orvel dotakao i naših prostora – navodeći nacije čije se neprijateljstvo samo produbljuje takmičenjima u ekipnim sportovima, među parovima kao

što su Jevreji i Arapi, Nemci i Česi, Indijci i Britanci, Rusi i Poljaci, pomenuo je i Italijane i Jugoslovene.

u navedenoj kolumni upozorava kako zapravo nije uopšte bitno ponašanje igrača, već posmatrača, a "preko posmatrača, nacija koje se dovode do besnila zbog tih apsurdnih takmičenja i ozbiljno veruju – barem za kratko vreme – da je udaranje lopte i trčanje i skakanje za njom testiranje nacionalne vrline."

Sasvim je za očekivati da će sportski trijumf nacionalnog tima neizostavno biti izložen političkoj i ideološkoj manipulaciji od strane vladajuće klase, tj. da će ta klasa biti luda ako ne pokuša da ga instrumentalizuje

U posmatranju sporta, a naročito fudbala, kao sredstva za raspirivanje nacionalizma, revoltu i negodovanju Džorža Orvela pridružuje se i Horhe Luis Borhes, koji je tvrdio da je fudbal popularan zato što je glupost popularna. I, poput Orvela, on takođe u problematiki nacionalizma indukovano fudbalom apostrofira navijačke strasti, u kojima vidi potencijal za stvaranje slepe populističke podrške, baš onakve bez čijeg fanatizma najjezivije diktature XX veka nikada ne bi mogle da se izrode. Ti politički pokreti uvek stoje veoma blisko uz masovnu kulturu, čiji je vrhunac Borhes video upravo u fudbalu, u kojem ga je na prvom mestu užasavala "ideja suprema-cije, moći". Ni na trenutak se ne javlja sumnja u čvrstu simbiozu fudbala i nacionalizma, koji "dopušta samo afirmaciju, a svaka doktrina koja odbacuje sumnju i negaciju jeste oblik fanatizma i glupavosti", tvrdio je poznati Argentinac³. Upravo se na taj način kroz političku doktrinu proteruje iz kodeksa patriotizma sumnja u uspehe nacionalnog tima, a odatle i u nacionalni identitet, a odatle i u vladajuću ideologiju koja za sebe prisvaja mogućnost oblikovanja i upotrebe tog identiteta. Jedinu odstupnicu tom bezumnom slepilu može pružiti kultura i umetnost. Poznati austrijski književnik Tomas Bernhard – čiji je crnohumorni pesimizam poznat gotovo koliko i njegovo književno stvaralaštvo – u svom autobiografskom romanu *Uzrok (Die Ursache)* ima ovakav pasus:

"Nikad nisam nalazio užitak u upražnjavaju bilo kakvog sporta, štaviše, uvek sam mrzeo sport, pa sport mrzim i danas. Sportu su u svim vremenima, a iz dobrih razloga pre svega sve vladavine pridavale najveći značaj, on zabavlja i zamajava i zaglupljuje mase, i pre svega diktature znaju zašto su uvek i u svakom slučaju za sport. Ko je za sport, ima mase na svojoj strani, ko je za kulturu, ima ih protiv sebe, govorio je moj deda, stoga su uvek sve vladavine za sport a protiv kulture."

Sasvim je za očekivati da će sportski trijumf nacionalnog tima neizostavno biti izložen političkoj i ideološkoj manipulaciji od strane vladajuće klase, tj. da će ta klasa biti luda ako ne pokuša da instrumentalizuje uspeh ostvaren pod simbolima (grb, zastava, himna...) i u ime jednog naroda. Evo jednog primera iz knjige Dejva Zirina *Ples Brazila sa đavolom*: "Iako je njegova vlada pohapsila sve političke disi-

dente, takođe je i napravila ogroman poster sa Peleom, koji daje gol glavom, uz slogan Ninguém mais segura este país – Sad niko ne može zaustaviti ovu zemlju".

Takav odnos je nemoguće izbeći, jer volja koja slavi pobjedu svog tima, reprezentacije ili reprezentativca nikada nije suviše daleko od one koja bi slavila i pobjedu vojske, pa proročki u sportskoj hoće da vidi i potencijalnu militarističku pobjedu. Protivnik u slučaju sporta, ili neprijatelj u slučaju rata, onaj je čiji se uspeh mora uništiti da bi se time stvorio preduslov za sopstveni. Kada slavite pobjedu i u jednom i u drugom slučaju, slavite uvek nešto što je osvojeno, prigrabljeno, oduzeto. Pre svega ostalog, to je mogućnost nekog drugog da vam bude jednak⁴. I time se iz profesionalnih sportskih takmičenja isključuje mogućnost emancipacije, kao načina da se među ljudima postigne egalitet.

Dakle, koncepcija profesionalnog sportskog takmičenja, pogotovo u ekipnim sportovima, lišava sebe emancipatornih procesa, jer je uvek bazirana na porazu. Vi ne možete pobediti u utakmici a da nekog drugog ne porazite, da direktno, neposredno, fizički dokažete svojim delanjem da je on slabiji i manje vredan u određenom smislu od vas. Vaš trijumf je baziran na tuđoj degradaciji, poništavanju drugoga, tako da ostajete da slavite tuđu inferiornost spram vas. Taj je princip identičan u ratovanju, sa kojim sport deli u velikoj meri i ideologiju i terminologiju (strategija, napad, taktika, prednost terena, slabost protivnika – termini su koje definiše i promoviše još Sun Cu u VI veku p.n.e.⁵).

Emancipatorsku funkciju sport može ostvariti samo onda kada svoje ciljeve usmerava ka pobjeđivanju i nadvladavanju samog sebe, jer u tom odnosu poraziti sebe znači napredovati. Simon Sinek u svojoj knjizi *Početi* sa zašto to efektno ilustruje primerom momka sa cerebralnom paralizom koji se fanatično posvetio trčanju tokom svog studiranja. Ostali koji su učestvovali u trkama bi se, pošto prođu kroz cilj, uvek vraćali do tog mladića, bodrili ga i pomagali mu da završi trku. Time su, ne protivnici, ne neprijatelji, već takmičari pokušavali da njega izjednače sa sobom, da ga učine sebi ravnim; ne da ga izopšte, već da ga integrišu. Samo takav princip takmičenja se može shvatiti emancipatorskim. Sinek ovaj slučaj podvlači zaključkom: kada se borite protiv drugih, niko ne želi da vam pomogne, a kada se borite protiv sebe samog, svako želi da vam pomogne. Kada se borite protiv drugih vaša motivacija vrlo lako može postati frustrirajuća i nezdrava, jer je bazirana na strahu od neuspeha, od koga bežeći možete skliznuti u moralno problematične strategije (dopinzi, namešteni mečevi, potplaćivanje sudija, sabotiranje konkurencije...). Kada se borite protiv sebe, neuspeh ne postoji, jer nema protivnika, u smislu drugog takmičara, te stoga ili ostajete gde jeste, ili napredujete i zaista pobjeđujete.

U slavljenju uspeha tima/reprezentacije, pojedinac se neminovno udaljava od samog sebe, zato što se identifikuje sa tuđim uspesima. Budimo iskreni, iako znamo da podrška navijača može da služi kao podsticaj takmičarima da pobjede, zar ne postoji dovoljno primera u istoriji sporta kada su ekipe ili pojedinci pobjeđivali bez publike na svojoj strani, pa da onda na osnovu toga možemo tvrditi da ta podrška nije presudna? Ako je odgovor da, a verujem da jeste, onda je to udaljevanje od sebe samoobmanjivanjem da našim navijačkim naporima učestvujemo u pobjedama koje su izvojevale tuđe veštine i napori u celosti bespotrebno gubljenje vremena. O tom "kićenju tuđim perjem", pisao je Daniel Kovač kroz svog glavnog junaka iz romana *Uzvodni bluz*:

"Ljudi vole da uživaju u trofejima sportista, ali tako beže od sebe. Poistovećuju se sa šampionima, a oni to nisu. Eto, zato je sport štetan. Uspehi sportista pripadaju samo njima, njihovom znoju, trudu i odricanju. A ljudi bi tek tako, prečicom, želeli

³ goo.gl/WHmsja

⁴ Iako mi je bilo izlišno da ovo napominjem u samom tekstu, za svaki slučaj ću ovde u fusnoti napomenuti

da se ovakve paralele izuzimaju u slučaju odbrambenih ratova.

⁵ Dragoceno je primetiti da Sun Cu rat smatra „neophodnim zlom koje treba kada god je moguće izbeći“.

isto, pa se raduju da uhvate komad tuđeg uspeha. Ništa mi se to ne dopada. Bolje da se zagledaju u svoje salo, lenjost i nerad. To je mnogo čistija slika.“

Sa druge strane, atletika, s pravom prozvana „kraljicom sportova“, promovise koncept takmičenja i protivnika baziran na drugačijem, pacifističijem principu. U trčanju, recimo, iako se proglašava pobednik, on nije superiorni trijumfator nad ostalim takmičarima (primetićete da se u atletici retko koristi termin protivnik, uglavnom takmičar). Čini se da se manje insistira na tome da je pobednik pobedio one koji su se, recimo, trkali sa njim, nego je na prvom mestu i pre svega pobedio vreme, jedinstvenog protivnika čiju (ne)savladivost dele i svi ostali koji u takmičenju učestvuju.

Zapitajmo se ovde, laički ali i logički, u kojoj je meri u ekipnim, popularnim sportovima sa loptom novac determinišući faktor uspeha. Činjenica je da najbogatiji klubovi na svetu nisu uvek i najuspešniji, ali je takođe činjenica i da najsiriromašniji nikada nisu među najuspešnijima. Danas su nam i te kako poznate milionske cifre transfera sportista iz kluba u klub, čime se ispostavlja više kao statusni simboli nego strateška ulaganja. Orvelova kolumna, koju smo već citirali, pružiće nam jednu istorijsku perspektivu u vezi sa ovim:

“Većina današnjih sportova je drevnog porekla, ali izgleda da se sport nije shvatao ozbiljno u razdoblju od rimskog doba do devetnaestog veka. Čak je i u engleskim javnim školama kult sporta počeo tek krajem prošlog veka. Dr. Arnold, koji se generalno smatra osnivačem modernih javnih škola, smatrao je sport jednostavno gubljenjem vremena. Onda je, uglavnom u Engleskoj i Sjedinjenim Američkim Državama, sport postao bogato finansirana aktivnost koja je mogla da privuče ogromne mase i izazove divlje strasti. Posle se zaraza proširila od zemlje do zemlje. Najviše su se proširili najgrublji borilački sportovi – fudbal i boks. Nema sumnje da je sve to usko povezano s rastom nacionalizma.“

Nije potrebno naširoko eksplicirati u kojoj meri je profesionalni sport “bogato finansirana aktivnost”. Takođe, ono što treba imati na umu kada je bilo kakva profitabilnost jedne firme/kompanije u pitanju jeste sledeće: koliko je velika količina novca koju neki privredni subjekat uloži u svoj biznis ne treba sameravati prema tome koliko bi ta svota uticala na svakodnevicu nekog pojedinca (iako smo ovakvim sanjalačkim poređenjima odveć skloni), već koliko brzo ta firma uloženi novac može da povрати. Fudbalski klub Real Madrid godine 2003. platio je za to vreme neverovatnih 35 miliona evra kako bi iz Manchester Junajteda doveo Dejvida Bekama, i to za ugovor u trajanju od četiri godine. Međutim, koliko je ta svota za Real Madrid bila lako nadoknativa pokazuje samo jedna jednonedeljna turneja po Aziji, tokom koje je ovaj najtrofejniji španski, ali i svetski, prvoligaš do poslednjeg evro-centa povratio sva uložena sredstva u engleskog golgetera, i to samo od prodaje brendirane sportske opreme.⁶

Sa druge strane, ogromne svote novca izdvajaju se i za uspehe reprezentacija i reprezentativaca na međunarodnim takmičenjima. *The Independent* je, pozivajući se na statističke podatke dobijene od nemačke “database” kompanije Statista, sredinom avgusta 2016. objavio spisak novčanih bonusa⁷ koji se u pojedinim zemljama dodeljuju osvajačima i osvajačicama medalja na letnjim Olimpijskim igrama u Riju, koje su tada bile u toku: SAD – 25.000\$, Južna Afrika – 36.000\$, Rusija – 61.000\$, Francuska 66.000\$, Italija – 185.000\$, Kazahstan – 230.000\$, Azerbejdžan – 255.000\$, Indonezija 383.000\$, Singapur – 753.000\$. Poreklo ovog

novca definitivno je raznoliko, a takva analiza zahtevala bi obimniji i svakako zasebni tekst.

Vratimo se sada, nakratko, na početak teksta, i tu famoznu, ničim potvrđenu, krilaticu *Mens sana in corpore sano*, a time ćemo se nadovezati i na poslednji Orvelov citat. Videli smo da ova izreka ni u kom slučaju, makar ne u ovom obliku i sa ovim smislom, ne potiče iz antičkog perioda. Otkud nam onda ona, kao nekakav normativistički balast kome, bez svesti o njenim značenjskim promašajima, robujemo. Na ovaj način preformulisan stih rimskog pesnika prvi put se javlja 1861., za potrebe mota novoosnovanog atletskog kluba Liverpool, a skovao ga je Džon Hali (John Hulley), engleski sportski preduzetnik i jedan od prvih zagovarača osnivanja britanskog Olimpijskog komiteta. Njegov angažman podrazumevao je i zalaganje za uvođenje fizičkih aktivnosti kao obaveznog elementa britanskog obrazovnog sistema. Međutim, tu treba imati u vidu da je devetnaestovekovni sportski trend koji je jako brzo zahvatio Englesku, Škotsku i Ameriku u prvom talasu svoje ekspanzije mesto za sebe našao samo u buržujkim obrazovnim ustanovama, koje su svojim štićenicima, odreda deci bogataša, kao dodatnu samopreporuku nudile i tu novu kombinaciju intelektualnog i fizičkog obrazovanja i odgoja. Gospodi iz visokog društva koja je počela da se bavi sportom pomisao na takmičenje sa pripadnicima niže društveno-ekonomske klase, pa i na eventualni sramni poraz od iste, bila je nesvarljiva. Engleska džentlmenska elita smatrala je da su samo amateri dostojni da se takmiče u visokoprofilisanim nadmetanjima. Međutim, za razliku od današnje paradigme, oni su zapravo sebe smatrali amaterima, dok su “profesionalcima”, nimalo im ne laskajući, zvali sportiste iz radničke klase, potcrtavajući time svoje klasno distanciranje od njih. Verovatno su upotrebom ovih naziva aludirali na podatak da su sportisti u antičkoj Grčkoj zaista bili amateri, u smislu da za svoje sportske uspehe nisu dobijali nikakvu materijalnu nadoknadu, osim venca od grane masline. I naravno ogromne slave. Razlikovna definicija amatera i profesionalaca kakvu danas znamo javlja se tek krajem XIX veka, kada je engleski nobles kao kompenzaciju za gubitak svog sportskog statusnog prestiža dobio verovatno najekskluzivniji i najelitističkiji sport koji trenutno postoji – tenis.

Osećam bojazan da bi moglo biti shvaćeno kako propagiram ne bavljenje sportom, tj. negiram bilo kakvo pozitivno dejstvo sportskih aktivnosti. Ne, van svake sumnje postoji uska povezanost tela i duha, i praveći intervencije na polju jednog od ta dva zasigurno utičemo i na onaj drugi deo našeg bića. Tehnološki napredak kao da se kreće u smeru suprotnom od fizioloških potreba čoveka – fizičko angažovanje ljudskog tela u obavljanju modernih poslova sve je manje i manje, kancelarije krcate kompjuterima rapidno potiskuju fabričke hale, neposrednu komunikaciju u potpunosti je potisnula internet komunikacija. Čoveku su defakto potrebni i fizički i intelektualni izazovi da bi se razvijao i napredovao. Stoga, naravno da je poželjno baviti se sportom, to nije sporno. Međutim, poenta štetnog uticaja sporta je svugde oko njega, što je na umu imao i Umberto Eko, kada je u jednoj od svojih kolumni, koju je objavio beogradski *Nedeljnik*⁸, napisao sledeće: “Ja ne volim fudbal – ne mislim na sam sport, koji je časna delatnost, već na sve ono čime je okružen.” A okružen je ogromnim, često nelegalno stečenim, kapitalom, okružen je najrazličitijim zlonamernim interesima i ideologijom onih koji svoju besprizornost pokušavaju da sportskim simbolima legitimizuju. Sport, u sprezi sa ogromnim kapitalom, često i kriminalom, mobilise nacionalistički patos, u to nema sumnje⁹. Jedino pitanje o kome vredi diskutovati je zašto dopuštamo da mu to tako lako pođe za rukom.

⁶ Izvor: Avramović S. Zoran, *Industrija fudbala*, Publikum Beograd, 2004.

⁷ <https://www.facebook.com/TheIndependentOnline/videos/10153899372806636/>

⁸ „Nedeljnik“ broj 205, 17.12.2015.

⁹ Setimo se fotografije nasmešenog Željka Ražnatovića Arkana, tadašnjeg šefa obezbeđenja Crvene Zvezde, iz Barija '91.

“КАД СУ ВИЛЕ КОЊИМА ПЛЕЛЕ ГРИВУ” – ПРИЧЕ ИЗ ДЈЕТИЊСТВА (1)

СЕКА

Жељко Кресовевић

Некад сам се јутром на Цвјетну Неђељу као дијете умивао водом у којој су преноћиле тратинчице које смо Сека и ја брали на Врбицу. Док се умиваш гласно говориш жеље. Не прођу ни једне Цвијети да се не сјетим Секе.

У суботу предвече узимали смо своје посуде и кретали горе према брду набрати тратинчица. Сека је имала повећи црвени лончић са бијелим туфнама. Од силне употребе крунио се црни обод на врху. Са доње стране је писало да је произведен у “Емо” Цеље. Ја сам носио стару плаву калајсану здјелу са ушима, закрпљену нитавцем доље при дну. Исте смо те посуде носили кад кренемо који мјесец касније у јагоде.

Најљепше тратинчице, оне крупније, што имају доста розога на врху латица расле су уз пут који води према Ђанином винограду. Било их је још и на “обали” Секине њиве која пада према Буквином гају. Ја берем нако мушки, одреда, не бирајући пуно. Сека се загледа дуго у цвијетове, поготово у врхове розих латица. Бира оне крупније и полаже их у свој црвени лончић.

Нисам имао те среће да ми мати роди сестру или брата. Мати је поболијевала послје мог порога и тако сам ја остао јединац. Сека и ја смо парци, наблизо смо и рођени. Живјели смо у нашем свијету дјечје маште, заједно се играли и одрастали. Ја сам се са њом играо са бебама, она опет с нама деранчићима ратовала, играла ногомет... Скупа смо кренули у школу. Једино у пионире нисмо примљени заједно, боловао сам тада од жутице. Имамо на мишицама ожиљке пелцовања против истих болести, у исто време се чешали послје прележаних водених козица. На њеном лијепом лицу и данас се виде ожиљци.

У школи нисмо дијелили исту клупу. Ја сам био ситан па сам сједио са мањим цурама у првоме реду. Сека је била увијек добар ђак. Код мене је било онако кампањски, стиснем кад треба. Често и препишем задаћу од ње, обично прије школе. Вукли смо се споро низ нашу Вергашеву улицу према Војнићу (јер ми као не спадамо у “град”). Тешке нам торбе на леђима. На мени лаче од “вражје коже” на трегере. Ноговице два пута подсухане да не купујемо друге бар двије године. Мају је плела Милка Бојанићка. У првој верзији је била шарена, по систему док има једне вунице, па онда друга. Послје је офарбана у бордоцрљено. Оста овјековјечена на мојој слици “Школска успомена” 1967/68, фото “Пачир” Палић. Кад кренем у школу, мати мало пључне, па ми “залијепи” барок немирне косе. Сека је била увијек лијепо “сигурана”, што би рекле наше бабе. Мати јој оплете “кике”, свежје машине, и сви су је по томе знали.

Кад је Тито долазио да нас обиђе у јесен 1967. године Секу су изабрали да га дочека и уручи му букет цвијећа. Дан је био кишан. Сека прокисла, смрзла се у танким бијелим штрампама и лаганој мајици. И сам сам мокар, слијева се кишурина са оних широких црних амбела што их држе старе кордунашке борчине засуканих брчина. На прсима им звецка ордење и споменице. Ал свеједно ми некако топло, поносан сам ја на моју Секу.

Пуно година прође, и један рат у међувремену. Не виђамо се често, понекад љети у завичају, да обиђемо родитеље. Остане нека топлина послје тих наших сусрета, грије ти душу и храни још дуго времена.

Њена мати се удала у наше село нешто раније од моје. Свих тих година дијелиле су и добро и зло. Никад нисам чуо да су се прерјечиле. Секина мајка Ката је родом из села Радоње. Остала је у рату као цурица без матере. Њен млађи брат Вељко преживи сакривен под рокљама заклане мајке. Отишла је боса у збјегове са народом који су водили према Босни. Оставило је то све трагова, ожиљака. Притисле године, теже се креће. Руке јој испуцале, прсти скврчени, али предаје нема. И данас има црвено лице, рекло би се “цурско”. Уноточ старости има тек по неку бору. Сека је наслиједила то од своје Кате.

Али, велим ја вама, има ту нешто и у оним тратинчицама којима се умивала на сваку Цвјетну Неђељу.

ГОЛМАНСКЕ ПРИЧЕ “ШУПЉА МРЕЖА” (5)

НЕКАД НА ТУРНИРИМА У СЛАВСКОМ ПОЉУ

Жељко Кресовевић

Турнир у Славском Пољу је у суботу 2. маја. Некако кад кажеш ТУРНИР, одмах помислиш на Славско Поље. Ако Бог да отићи ћу свакако и овај пут у “Ђедовину”. Нешто се окишало данас, тешко да ће и у суботу бити суво...

Као деранчић памтим да је мајски турнир готово увијек “мокар”. Тако и тих раних седамдесетих година. Наш тренер, на жалост сада покојни Марко Новковић је полако спремао млађу екипу пионира, и ово је био један од наших првих наступа. Прије тога сам играо само једну утакмицу, и то у Великој Кладуши са “Крајишником” на старом игралишту, које је било нагнуто на једну страну, и то баш према моме голу. Ја малешан, тешко испуцавам лопту натопљену водом, тако да се лопта стално враћала назад....

Турнир у Славском Пољу је за нас увијек био догађај, нешто што се не пропушта. Тамо је увијек добра атмосфера. Има добрих цурица у публици, које су још један од разлога за непотребне “параде”. Послије турнира је била обавезна забава у школи. Не треба посебно наглашавати како су се завршавале забаве. Једне године спавала је у школи војска која је наспала цесту за Петровац. Изненада се одшерафљују осигурачи, нестаје струје... Чује се само како се извлаче војнички опасачи и звецкање тешких металних копчи. Ту се није знало ко кога дере. Завукао сам се на брзину под ниску бину од фосни, и то ме је тај пут спасило.

Памтим први долазак на турнир у Славско Поље. Поранили смо. Неко је дошао стопом, неко бициклом, углавном смо сви на окупу. Скупљамо се као пилићи око Марка. Најгоре је након тешке суботње ноћи устати рано. У то вријеме су почеле чувене забаве код Вује Цревара. Иду већ полако и прве пијанке, љубакања на Вујиној огради, а они умјешнији момчићи воде цуре на Вујин сјеник. Свима нам годи фришак зрак послје кратке прољетне кише. Ево и момака из Вргинмоста: Маринко, Баћо, “Сликари”, “Шима”, “Буљо”... Симо Вигњевић “Шима”, један је од најбољих јуниора НК “Карловца” у чувеној генерацији Рајка Јањанина које је тренирао “Чавлек”. Са њим је у екипи играо и Нина Вучинић из Славског Поља. Имао сам прилику гледати ту екипу кад је у полуфиналу јуниорског купа Југославије побједила у Карловцу “Вардара” из Скопља. “Шима” и “Буљо” повраћају држећи се за стативе од великог гола. Изгледа да је претходна ноћ била бурна и са превише “Влахова” (Лавова) ког су само Вргомошћани пили.

Окупља се полако и публика. Ту је Јоја и омладинци из села као организатори. Нема турнира у Славском Пољу без угоститељства. Онда није било музике, великих шатора и клупа као данас. Није било “Миле Делије” ни “Тронеђе”... Преко пруге брекће “фергусон”. У даљини се види само дим, а онда

угледаш екипу. Подсећају на Мишка и тату из култног филма “Ко то тамо пева?”. Стари “Грађо” вози “фергусона”, а Никола престолонаследник на блатобрану трактора уз тату. Татина десна рука за све. Мален, ал’ видјела се још тада склоност ка бизнису. Отрага на приколици је “хладњак” за пиву, велика дрвена бачва (каца). Мало пиша вода, али нема везе, забречнут ће до краја љета кад буде вријеме за шљиве. Многи воле хладну пиву. Ми “Мићани” тако кажемо у оригиналу. Не пиво, него пива. Ја волим онако, умјерено хладно пиво, и стварно је најбоља из каце. У џепу сваки од нас има по који ситан динар који брзо списамо, па мунемо по коју крадомице, кад се “Грађо” забави са осталим муштеријама. Етикете од “Карловачке” само пливају у води. Има ту и прасетине и “семића”, што би наши рекли. Кад желуцац проради, мора се нешто и појести. Ми млађушни, нејаки смо још на пићу. Мунемо три, четири пиве, а сунчаница те удари послје треће утакмице. Лопта ми се чини као помрачење сунца. Сад, не могу се сјетити резултата како смо прошли први пут, чини ми се да смо успјели доћи у други круг.

Зато ми је добро у сјећању остао љетни меморијални турнир у аугусту, који је посвећен Нини Вучинићу, добром играчу пониклом у овом селу, који нас рано напусти као момчић.

Селекција је проширена и међувремену смо стекли више искуства и самопоуздања. Постали смо екипа коју је можда ипак боље избјећи. Физички смо слабаши и по годинама далеко најмлађи од свих екипа. Чувене су Маркове психолошке припреме пред утакмице. То је више представа, и свака је другачија. Мислим да је у томе ненадмашан и то је можда његова најјача страна.

У првом сусрету састајемо се са ни мање ни више, него са екипом домаћина. Играмо против Нине Пајића на голу, Пере Буњевчевића, Нине Вучинића, Јоје Вучинића, Владе Габрића.... Они су апсолутни фаворити турнира. Дечки мјеркају прасе намијењено побједнику, које је управо стављено на ражањ. Душан Црнковић, познатији под надимком “Јастреб” пред сам крај утакмице једноставно пролази кроз ноге Нине Вучинићу и забија побједнички гол. У каснијој утакмици против јаких Вргомашћана извлачимо регуларно 0:0, али губимо на пенале и имамо прилику играти за треће мјесто. Успјели смо га на крају и изборити. За награду добивамо за то вријеме скупу и квалитетну лопту “Евроа сир”. Веселу нема краја.

Аугуста 2004. године, након дугих девет година избивања из завичаја поново сам на турниру у Славском Пољу. Прође пуних тридесет година од мог првог наступа. Шкрипе старе кости, али јача је жеља да опет станем на гол. Не познам скоро никога у екипи осим Раде Малобабића “Мишија” и нашег на жалост покојног друга Горана Драгића “Туцка”. Поздрављам се са Николом Шимулијом “Шимом”. Каже ми да је он син мог друга са зелених терена, брзог крила Миће Шимулије из Брда Села. Прилази ми момак, пружа руку:

— Ја сам Јанко Ивошевић, син Стеве Ивошевића са “Бијеле земље”.

Насмијем се, мило ми. Још једно дијете мога пријатеља и саиграча.

— Значи ти си син Стеве “Галенике”, мога бека из младих дана!

Ту је у екипи Светан Вујић, њихов друг Давор из Горског котара, мали Еремић, “Боцин” син из Војишнице

Ето тако некад би. Драго нам је свима да унаточ недаћама и проблемима, овај традиционални турнир ипак живи. Ово питомо кордунашко село уз пругу, које више нема, ушушкало се у зеленило и брезиће. Осим старих дрвених кордунашких кућа које одолијевају времену, добре ракије и лијепих цура, познато је и по овом турниру. Окупљање у Славском Пољу је више од турнира, поготово данас. Кад нестане баба и ђедова (и њихових пензија), кад почну блиједити сјећања на ратна дјетињства, кад се зажелите Кордуна, дођите барем у Славско Поље на турнир.

Због тога овај турнир мора постојати!!!

.....

TKO JE BIO DR MIRKO PUK, ODVJETNIK I ORGANIZATOR USTAŠKOG POKRETA U GLINI? (2)

ORGANIZATOR
ISTREBLJENJA

PIŠE: Igor Mrkalj

Ustaški prvaci Budak i Puk posjetili su nadbiskupa Stepinca 30. kolovoza 1940. godine. Tom prilikom razgovaralo se o hrvatskim nacionalistima i razvoju političke situacije u Banovini Hrvatskoj, a posebno o zabrinjavajućem odnosu vladajućeg HSS-a prema komunizmu, o čemu je nadbiskup u svom dnevniku ostavio bilješku: „Moram duši priznati, da je Mile Budak jedna iskrena duša i sigurno misli lojalno dobro Crkvi katoličkoj, što nažalost ne mogu reći o destruktivnim elementima u HSS“

Prvi znakovi ustaštva u Glini pojavili su se poslije ubojstva kralja Aleksandra 1934. godine, kaže Franc Žužek, dugogodišnji glinski župnik i dobar poznavalac lokalnih prilika.¹ Ovaj Slovenac,² kojeg su talijanske fašističke vlasti početkom 1920-ih protjerale iz okupirane Istre, smatrao je da su najzapaženiji propagatori i rukovodioci ustaškog pokreta u Glini bili odvjetnici dr. Mirko Puk, dr. Mirko Jerec i dr. Juraj Devčić, zatim liječnici glinske bolnice dr. Šime Cvitanović i dr. Juraj Rebok, kao i braća Vidaković, Nikola i Stipe, te njihov otac Mato, poznati glinski stolar. Žužek je također smatrao da je dr. Puk bio intelektualni vođa lokalne ustaške organizacije, dajući joj smjernice. Međutim, svoje ustaško uvjerenje glinski odvjetnik je sada vješto krio.

Tako je naredne godine dr. Puk izabran za predsjednika svečanog odbora zaduženog za doček nadbiskupa-koadjutora dr. Alojzija Stepinca, koji je 3. kolovoza 1935. posjetio Glinu.³ Tom prilikom okupilo se mnoštvo građanstva i seljačkog naroda iz bliže okoline – prema novinskim izvještajima, preko 5.000 ljudi. Brojne zastave koje su se vijorile sa iskićenih kuća stvarale su poseban ugođaj, kao i nekoliko slavluka na prilazu Glini, koji su bili ukrašeni zelenilom, trobojnicama i narodnim vezivom. Na samom ulazu u grad – na mostu između Jukinca i Gline – načelnik općine Svetozar Davidović visokom gostu zaželio je dobrodošlicu, a u ime svečanog odbora pozdravio ga je primarius glinske bolnice dr. Šime Cvitanović,⁴ nakon čega je dr. Puk u ime svih okupljenih održao svečani govor. „Preuzvišeni gospodine nadbiskupe! (...) Hrvatski narod, došavši u ove naše krajeve, primio je kršćansku vjeru i pridružio se i priklopio zapadu i poprimio katoličku vjeru, te time stupio u redove kulturnih naroda. (...) Sa tim svojim narodom živi i sarađuje i njegova sveta crkva katolička, kojoj ste Vi glavnim predstavnikom i predhodnikom, pa kako smo do sada s osobitom ljubavlju i pažnjom promatrali Vaš nesebični, patriotski, religiozni i karitativni rad za našu vjeru i narod, to Vas smjerno pozdravljamo, te Vam se zavjetujemo da ćemo u svako doba i na svaki poziv stajati, kako su to činili naši djedovi, stati na braniku naše svete vjere i naših nacionalnih prava. Neka živi preuzvišeni gospodin nadbiskup-koadjutor Alojzije Stepinac, neka živi hrvatski narod!“

U tom trenutku prolomilo se oduševljenje okupljenog mnoštva i klicanje nadbiskupu, koji se dr. Puku zahvalio na pozdravu, nakon čega je praćen masom naroda krenuo da posjeti župnu crkvu, župni dvor i Hrvatski dom u Glini, gdje je svečani odbor priredio banket na kojem će dr. Rebok i župnik Žužek pozdraviti preuzvišenog gosta. Prema planu posjete, nadbiskup je u župnoj crkvi odslužio misu i održao kratku propovijed. Silna masa svijeta nije mogla stati u crkvu, u koju je zašlo tek dio ljudi od one brojne mase, koja se u hiljadama okupila pred samom crkvom, oko crkve, u parku i pokrajnim ulicama i ondje čekala dok se završi obred u crkvi.⁵ Nakon mise, nadbiskup je praćen masom ljudi otišao da se odmori u župni dvor. Narod iz udaljenijih sela tada pošao je svojim kućama, dok je narod iz bližih sela sa glinskim građanstvom pošao prema prostoru pored crkve, da se ondje grupira za svečani mimohod i bakljadu, koja je bila spremljena u počast nadbiskupa. U pola devet navečer, duga povorka s upaljenim bakljama i lampionima i na čelu sa križarskom glazbom iz Zagreba, krenula je ulicama Gline počevši od crkve, zatim Hrvatskom, Karlovačkom, a onda u povratku i Frankopanskom ulicom, da bi se zaustavila pred Hrvatskim domom, gdje je Hrvatsko pjevačko društvo *Slavulj* iz Petrinje otpjevalo pjesmu u čast nadbiskupa, a odvjetnik dr. Devčić održao prigodni govor. Nadbiskup, koji je stajao kod prozora, zahvalio se svima

¹ HR-HDA-306 ZKRZ-ZH, kutija 150, broj 890, Izjava župnika Franca Žužeka pred Okružnom komisijom za ratne zločine Okružnog narodnooslobodilačkog odbora Banije, Gline, 18. X 1944.

² Franc Žužek, rođen 1886. u selu Marolče kod Ljubljane. Zaređen za svećenika 1912. Do 1924. vrši svećeničku službu u Istri, nakon čega dolazi u zagrebačku nadbiskupiju za upravitelja župe Maja. Godine 1927. postaje župnik u Glini. Vidi: Mijo Dukić, *Glina i okolica*, Zagreb 1980., str. 159–161.

³ "Veličanstven doček nadbiskupa koadjutora u Glini i Bučici", *Hrvatska straža* (Zagreb) God. VII, br. 181,

8. kolovoza 1935., str. 6–7

⁴ "Cvitanović, Šime, kirurg", u: *Tko je tko u NDH*, str. 75–76

⁵ Za njen historijat, vidi "Crkva sv. Ivana Nepomuka u Glini", *Hrvatski dnevnik* (Zagreb) God. V, br. 1635, 16. studeni 1940., str. 12, u kojem je opisana umjetnička i povijesna vrijednost crkve. Tu je i razgovor sa glinskim župnikom Žužekom, koji je također tumačio i tadašnje stanje crkve i njene potrebe.

okupljenima i održao kratki govor, praćen odobravanjem i poklicima. Nakon toga povorka se uputila prema kući dr. Puka i njegove supruge Ljubice, kojoj je pripala čast da bude kuma barjaka *Djevojačkog društva Srca Isusova*, kojeg će sutradan u Bučici blagosloviti nadbiskup koadjutor. Iz tog razloga, gospođa Puk obratila se okupljenoj povorci i održala govor o dužnostima hrvatske žene, nakon čega se klicalo vrijednoj i rodoljubivoj obitelji Puk.

Arhivski dokumenti otkrivaju da dr. Puk postaje osoba s najvećim autoritetom među Pavelićevim pristašama. Osobno je posjetio Poglavnika u Italiji 1937. godine. Čini se da je upravo na Pukov poticaj Pavelić tada sastavio „direktive“, upute iz kojih se jasnije vidjelo što je to ustaška organizacija i kakav joj je cilj

Bio je to kraj gotovo cjelodnevne narodne manifestacije, koja je prema pisanju *Hrvatske straže* „dala izražaja i punog oduška svojim dugo zatomi- vanim i narodnim osjećajima i svojoj radosti, da u svojoj sredini vidi svoga natpastira“. Iste novine još će javiti da je ova impozantna manifestacija „od prvoga časa pa sve do konca uzdržala i očuvala najveći red i dostojanstvo“. Međutim, ponešto drukčije viđenje ovih istih događaja dalo je petrinjsko *Jedinstvo*, koje o svečanostima u Glini piše ovako: „Istina, kod dočeka je učestvovao i glinski prota Ercegovac i još neki pravoslavni svećenici, no opaženo je nepotrebno ulično izazivanje sa – objiju strana. Ili su crkvene svečanosti ili su političke svečanosti, ali jedno i drugo ne mogu biti istovremeno. Ako su crkvene svečanosti onda se zamjera politička manifestacija, a ako su političke svečanosti onda je bio nepotreban klerikalni plašt“.⁶

U svakom slučaju, ove manifestacije podigle su ugled dr. Puka u Glini i okolici, no ne zadugo, jer svega nekoliko dana iza toga dogodio se nezapam- ćeni zločin – u noći 8. kolovoza 1935. sa šest revolverskih metaka ubijen je Janko Vedrına, mladi upravitelj župe Bučica.⁷ Za ovo nedjeljo bio je osumnji- čen student Stipe Vidaković, zajedno sa još dvojicom pomagača, zbog čega je na dulje vrijeme završio u istražnom pritvoru u Petrinji. Radi manjkavo-

Dr. Mirko Puk, ministar pravosuđa NDH, govori u Križevcima, 6. srpnja 1941.

sti dokaza, nakon pola godine pušten je na slobodu, što je u Glini izazvalo brojne i različite komentare. Ovakva sudska odluka zaintrigirala je glinskog župnika Žužeka, kojem je vijećnik Sudbenog stola u Petrinji Gabrijel Topljak pričao „da je sud bio mišljenja, da je Vidaković kriv, ali se ne sjećam više“, kazao je, „radi čega nije sudjen“. Međutim, Žužek je već tada znao da su dr. Puk i njegove pristalice svim sredstvima „nastojali da izvuku Vidakovića, jer je isti bio poznat kao frankovac, pa je time i ustaški pokret doveden u pi- tanje“.⁸ Premda će ovaj slučaj ostati nerasvjetljen sve do današnjih dana, novija crkvena literatura zaključila je, bez ozbiljnijeg propitivanja i traženja eventualno drugih mišljenja, kako je Vedrına ubijen zbog „hrvatstva“ i da je pao kao žrtva „velikosrpskog, žandarskog nasilja“.⁹ Kako bilo da bilo, Žužek nije propustio da te 1935. u spomenicu župe glinske upiše: „Vidaković je na zlu glasu. Bog je sve vidio – a jednog će dana nedjeljo na vidjelo“.¹⁰

Osim problema u vlastitim redovima, Puk se tada morao nositi s još jed- nim problemom – sudskom raspravom, koja je u studenom te iste godine zakazana pred Okružnim sudom u Petrinji. Naime, prilikom dolaska nadbi- skupa Stepinca u Glinu, izišli su neki plakati, a radi tih plakata digli su tužbu dr. Mirko Puk, dr. Šime Cvitanović i Mato Vidaković protiv Steve Gajića i Mile

⁶ „Klerikalne svečanosti u Glini“, *Jedinstvo*, God. XVII, br. 33, 17. avgusta 1935., str. 2

⁷ O zločinu i pljački crkvene blagajne narednih dana opširno je izvještavao katolički dnevnik *Hrvatska straža*; vidi izvještaje „Ubijen župnik Janko Vedrına“, br. 183, 10. kolovoz 1935., str. 3; „Ubijstvo župnika u Bučici“, br. 184, 11. kolovoz 1935., str. 4; „Kako je ubijen župnik Vedrına u Bučici“, br. 186, 13. kolovoz 1935., str. 5.

⁸ HR-HDA-306 ZKRZ-ZH, kutija 150, broj 890, Izjava župnika Franca Žužeka pred Okružnom komisijom za

ratne zločine ONOO Banije, Glina, 18. X 1944.

⁹ Stjepan Kožul, „Janko Vedrına (*Marija Bistrica, 25.9.1904. – †Bučica, 8.8.1935.)“, *Milosti puna. Glasilo svetišta Majke Božje Bistričke* (Marija Bistrica), God. XXI, br. 55-56, 2015., str. 46–57

¹⁰ Vidi Spomenice župa : *Maja, Viduševac, Glina, Mala Solina*, uredio Juraj Jerneić, Glina 1998., str. 536 gdje se nalazi Žužekova bilješka, koja upadljivo nedostaje u Kožulovoj rekonstrukciji zločina.

Dr. Mirko Puk (sjedi treći slijeva), vjenčanje u Glini 10. srpnja 1937.
Lijevo sjedi glinski župnik Franc Žužek, treći s desna dr. Juraj Rebok, četvrta Ljubica Puk / (arhiv autora)

Matijevića iz Gline, kako su javile tadašnje novine.¹¹ Zapravo, bila je riječ o komunističkim letcima, kojima su obilježene mnoge kuće u Glini u vrijeme dok se nadbiskup odmarao od puta.¹² Na letcima se optuživalo frankovce za štošta, a najviše za nastojanje da „pomoću vjerskog sjaja zasjene i zavedu radnike i seljake koji žive u bijedi“. To je Puku očito pomutilo raspoloženje, zbog čega je po Zakonu o štampi podigao privatnu tužbu. Tužbu su zastupali dr. Devčić i dr. Jerec, a optužene je branio dr. Rade Pribičević, advokat iz Petrinje.¹³ Rasprava je bila vrlo interesantna, a preslušano je i više svjedoka. Međutim, nakon saslušanih prijedloga tužbe i obrane, sud je odbacio tužbu. Novine su još javile da su sa parničnim strankama iz Gline došle na raspravu i dvije grupe građana. Poslije rasprave jedni su u Glinu otišli zadovoljni, a drugi nezadovoljni. Među njima i dr. Puk.

Ni naredne 1936. godine dr. Puk nije imao previše razloga za zadovoljstvo. Njegov najbliži politički suradnik, dr. Mirko Jerec, bio je optužen po Zakonu o zaštiti države (čl. 3, 4 i 5).¹⁴ Rasprava je vođena pred Okružnim sudom u Petrinji, gdje su ga teško teretili svjedoci Jovo Meandžija, Sava Bešlić i Simo Potkonjak, sva trojica iz Gline. Bilo je to početkom kolovoza, a već krajem tog istog mjeseca novine su javile kako je „dr. Mirko Jerec, koncipijent kod advokata dr. Puka“ osuđen na 3 mjeseca zatvora.¹⁵

Međutim, već tada je bilo poznato da je dr. Jerec ustvari otpušteni sudac Kotarskog suda u Glini, koji se u vršenju službe pokazao nedostojnim sudačkog zvanja. U jednom povjerljivom izvještaju Petrinjske žandarmerijske čete za Jereca se kaže da je „separatistički raspoložen i da je protivnik današnjeg političkog poretka u državi“, pritom „notorni alkoholičar“ i „poznati kockar“.¹⁶ „Učinio je u piju i kocki više političkih izgređa, pa je od strane mesne policije i prijavljen sreskom načelstvu radi izgređa“, stoji u opširnom izvještaju. Tu se navode i neki drugi slučajevi, poput onoga kada je pijan prespavao cijelu noć na klupi u gradskom parku i ujutro mamuran dolazio na posao. „Da ovaj sudija neuživa osobitog poverenja i ugleda među građanstvom vidi se i po tome, što ga svi bolji građani izbegavaju“, piše komandir žandarmerije, koji izvještaj zaključuje mišljenjem kako dr. Jerec „svojim obavezama nikako ili slabo udovoljava“.

Unatoč svemu, dr. Puk je i dalje čvrsto stajao iza svojih istomišljenika i najbližih političkih suradnika. Štoviše, njemu i njegovim suradnicima uskoro se ukazala prilika da se ponovno istaknu, i to već u jesen, kada je 24. rujna 1936. Glinu i glinski kotar po drugi put pohodio nadbiskup-koadjutor, dr. Alojzije Stepinac.¹⁷ Toga dana, došavši iz smjera Topuskog, nadbiskupa je na glinskom mostu dočekao i svečano pozdravio načelnik općine Svetožar Davi-

11 „Interesantan proces“, *Jedinstvo*, God. XVII, br. 48, 30. novembra 1935., str. 4

12 Ljuban Đurić, „Snaga, organizaciona struktura i razvoj partijske organizacije KPH/KPJ u kotaru Glini do aprila 1941. godine“, u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Glini-Zagreb 1988., str. 152. Letak su napisali Luka Duran i Veljko Drakulić, a umnožen je uz pomoć komunista u Karlovcu. U to vrijeme, Drakulić je učitelj u glinskom Domu maloljetnika.

13 „Pribičević, Rade, odvjetnik, političar“, u: *Petrinjski biografski leksikon*, str. 381–382

14 „Dr. Jerec pred sudom“, *Banovac* (Petrinja) God. I, br. 20, 2. kolovoza 1936., str. 3

15 „Iz našeg kraja. Glini“, *Banovac*, God. I, br. 22, 30. kolovoza 1936., str. 4

16 HR-HDA-1363 Politička situacija, inv. br. 4387, Petrinjska žandarmerijska četa šalje Inspektorskom odjeljku Zagreb podatke za suca dr. Jerec Mirka iz Gline, 29. januara 1935.

17 Dr. Mirko Jerec, „Dijeljenje svete Potvrde u glinskom kotaru“, *Hrvatska straža*, God. VIII, broj 223, 29. rujna 1936., str. 6

dović, u pratnji župnika Žužeka i prote Ercegovca. Upravo tu, kod glinske bolnice ispred iskićenog slavluka, preuzvišenog gosta dočekala su sva mjesna društva i škole, kao i brojno građanstvo i seljaštvo, koje je oduševljeno klicalo nadbiskupu. Nakon kratkih pozdrava, formirala se procesija, koja je ispratila nadbiskupa-koadjutora kroz glavne gradske ulice sve do župne crkve, gdje je nadbiskup održao pred prepunom crkvom propovijed o značenju i potrebi svete vjere. Na večer istoga dana u župnom dvoru je priređen banket, kojem su prisustvovali šefovi svih državnih ureda i škole, te više građana katolika i pravoslavaca.¹⁸ U počast nadbiskupa Stepinca također je priređena i svečana bakljada uz sudjelovanje Hrvatskog pjevačkog društva *Slavulj* iz Petrinje, kojem se priključio i ogranak *Seljačke sloge* iz Jukinca, otpjevavši pjesmu „Ljubimo Te, naša diko“. Nadbiskup se zahvalio srdačnim riječima, osokolivši narod „da ustraje u borbi za krst časni i slobodu zlatnu, i da ne nasjeda intrigama i agitaciji komunističkih crvendača, a hrvatski narod da će ostati neslomiv kao i dosada vjekovima“, kako izvještava *Hrvatska straža*.

U samoj Glini dr. Puk je bio na glasu kao čovjek najtvrdokornije netolerancije, kaže postojeća literatura. Na ulici je uskraćivao pozdrav srpskim susjedima, a i viđenijim Hrvatima za koje se znalo da prijateljuju ili poslovno surađuju sa Srbima

Dijeljenje svete Potvrde nastavljeno je sutradan, nakon čega je nadbiskup održao još jednu propovijed u crkvi. Potom je u župnom dvoru primio cjelokupno križarsko društvo Glina–Jukinac, da bi nakon toga posjetio bolnicu, gdje je obišao redom bolesničke sobe i tamo razgovarao sa pojedinim bolesnicima. Nešto kasnije posjetio je i Dom maloljetnih, da bi na kraju posjetio i nekoliko uglednih katoličkih glinskih obitelji u njihovim privatnim

stanovima. U jutro, 26. rujna, pred velikim brojem naroda i pred okićenim slavlukom kod kapele u Jukincu, nadbiskup-koadjutor svečano se oprostio od Gline.

Usprkos burnim događajima, dr. Puk je i dalje čvrsto upravljao lokalnom ustaškom organizacijom u Glini, a brojni izvori govore da je svoj utjecaj širio i van granica Gline. U to vrijeme upoznaje Vilima Cecelju, novog upravitelja župe u Hrastovici kod Petrinje, s kojim se zbližio i kojeg će tih godina često posjećivati, obično u društvu svojih istomišljenika.¹⁹ Sve veći utjecaj dr. Puka očitovao se u ljeto 1937. godine, kada je bio jedan od nekoliko branitelja na poznatom sudskom procesu protiv Franje Nevistića, Grge Ereša i još 10 studenata desne orijentacije, a povodom ubojstva Krste Ljubičića, ljevičara i studenta prava, koji je na smrt izboden nožem ispred Studentskog doma u Runjaninovoj ulici u Zagrebu.²⁰ Puk je dolazio iz Gline u Zagreb na proces koji je trajao desetak dana, a njegovo pojavljivanje zajedno s ostalim braniteljima imalo je prije svega demonstrativni politički karakter.²¹

O rastućem utjecaju dr. Puka svjedoči još jedan događaj iz ljeta 1937. godine, kada je na Oberstariji, omiljenom glinskom šetalištu, održana tradicionalna proslava rođendana dr. Vladka Mačeka, predsjednika HSS-a i vodećeg hrvatskog političara.²² „Dok je prošle godine na proslavi sudjelovala većina ovdašnjeg hrvatskog življa“, piše u izvještaju kotarskog poglavarstva u Glini, „ove godine bilo je svega oko 200 posetioca, tj. muškaraca, žena i djece, koji su odpjevali nekoliko hrvatskih pjesama. Od strane glinskih građana Hrvata bio je odziv veoma slab, jer su isti većim delom frankovci. Hrvatskih barjaka bilo je izvešenih svega oko deset, dok su prošle godine sve hrvatske kuće bile iskićene hrvatskim barjacima“.²³

Arhivski dokumenti otkrivaju da u to vrijeme dr. Puk postaje osoba s najvećim autoritetom među Pavelićevim pristašama.²⁴ Osobno je posjetio Poglavnika u Italiji 1937. godine.²⁵ Čini se da je upravo na Pukov poticaj Pavelić tada sastavio „direktive“, upute iz kojih se jasnije vidjelo što je to ustaška organizacija i kakav joj je cilj.²⁶ Od tog trenutka, Puk održava veze s emigracijom, pogotovo s Ivanom Perčevićem, koji je vodio ustašku organizaciju u Austriji i nadgledao organizaciju u Mađarskoj.²⁷ Perčević, kao obavještajni centar u Beču, bio je stalna veza preko koje je Pavelić davao direktive za rad, a koje su ustaški emisari donosili Puku, „koji je bio centar u zemlji“.²⁸

Osim što izvještava Pavelića, dr. Puk najaktivnije sudjeluje u širenju i propagiranju načela ustaškog pokreta u zemlji i u tu svrhu financira izlaženje ilegalne literature sa potpisom UHRO, koju su izdavali Božidar Kavran, Dragutin Gregorić i Drago Jilek. Ove pojačane aktivnosti nisu promakle državnim vlastima, koje oštro postupaju i početkom 1938. hapse u Glini zagrebačkog

18 *Spomenice župa: Maja, Viduševac, Glina, Mala Solina*, Glina 1998., str. 536

19 „Svećenik-ustaša Cecelja pred kojim su se zakleli Poglavlak i Hrvatska državna vlada, govori nam kako je postao ustaša“, *Hrvatski narod* (Zagreb) God. III, br. 67, 20. travnja 1941., str. 6; Vilim Cecelja, „Moja sjećanja na uzoritoga kardinala Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa“, *Hrvatska revija* (Buenos Aires) God. 40, br. 4, 1990., str. 700–702; „Cecelja, Vilim, vojni vikar“, u: *Tko je tko u NDH*, str. 66

20 HR-HDA-1561 RSUP SRH SDS, 013.1/2, kutija 42, Vlada NDH, Dossier dr. Mirko Puk, str. 8

21 „Osuda zbog smrti Krste Ljubičića. Ivan Nevistić osuđen je na 8 mjeseci, a Kaštelan, Puratić i Ereš na šest mjeseci zatvora“, *Hrvatski dnevnik*, God. II, br. 391, 22. lipnja 1937., str. 8; „Zagrebački sud je izrekao presudu studentima optuženim za ubistvo studenta Krste Ljubičića“, *Politika*, God. XXXIV, br. 10443, 23. jun 1937., str. 9

22 O tome kako su proslave Mačkova rođendana (20. srpnja) pretvorene u prave nacionalne manifestacije, vidi: Željko Karaula, „Naš vođa“ – stvaranje kulta Vladka Mačeka“, u: *110 godina Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb-Križevci 2015., str. 149–164.

23 HR-HDA-1353 Građanske stranke i društva, inv. br. 662, Izvještaj kotarskog poglavarstva u Glini Banjskoj upravi Savske banovine, Odjeljak za državnu zaštitu, 20. VII. 1937.

24 HR-HDA-1561 RSUP SRH SDS, 013.6, Izjava Božidara Kavrana o Hrvatskoj kulturno-prosvjetnoj i pripomoćnoj zadruzi „Ante Starčević“ iz kolovoza 1948., str. 28; „Kavran, Božidar, ustaški dužnosnik“, u: *Tko je tko u NDH*, str. 185–186

25 HR-HDA-306 ZKRZ-ZH, kutija 150, broj 890. Izjava Franje Koželja pred Okružnom komisijom za ratne zločine ONOO Banije od 26. X 1944., gdje govori o Puku koji prikuplja novac od svojih pristalica u Glini i nosi Paveliću u Italiju.

26 Mario Jareb, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941.*, Zagreb 2006., str. 511

27 „Perčević, Ivan, pl., general“, u: *Tko je tko u NDH*, str. 315–316

28 HR-HDA-1561 RSUP SRH SDS, 013.1/2, kutija 42, Vlada NDH, Dossier dr. Mirko Puk, str. 8

Zakletva Vlade NDH na čelu sa poglavnikom Antom Pavelićem /
dr. Mirko Puk, drugi slijeva, između Slavka Kvaternika i Andrije Artukovića

studenta prava Icu Kirina „radi pokušaja širenja zabranjenih letaka i sumnje da ima veze sa hrvatskim ustašama“. ²⁹ Ipak, Puk je ostao neotkriven i nekako se izvukao iz te afere (u zadnji čas je uništio kompromitirajuće materijale), koja ga nije spriječila da i dalje financijski i materijalno potpomaže svoj pokret, između ostalog i kroz dva zagrebačka udruženja – *Kulturno akademsko društvo „August Šenoa“* i *Hrvatsku kulturno-prosvjetnu pripomoćnu zadrugu „Ante Starčević“*. ³⁰ Također surađuje u tjedniku *Nezavisnost* dr. Stjepana Buća, ³¹ u kojem će početkom svibnja 1938. objaviti članak gdje čitateljima tumači rješavanje židovskog pitanja na način da se Židovi odstrane iz javnog života, kako je tobože želio Ante Starčević, upotrebljavajući pritom njegove izjave koje su istrgnute iz konteksta i dane u drugačijim okolnostima. ³² Pukova suradnja s dr. Bućem, hrvatskim nacionalsocijalistom, završit će njihovim političkim razlazom, ali će potrajati sve do povratka dr. Mile Budaka iz emigracije, koji od ljeta 1938. postaje novi i glavni nositelj ustaškog pokreta u zemlji. ³³

U to vrijeme, dr. Puk bavi se najviše advokaturom i politički je neaktivan, sve do parlamentarnih izbora za Narodnu skupštinu u prosincu 1938., kada je pokušao da se vrati na lokalnu političku scenu, nastojeći da iskoristi previranja u mjesnoj organizaciji HSS-a u Glini. ³⁴ Kad mu to ne polazi za rukom, apstinira od izbora i priključuje se Budaku, koji u Zagrebu tih mjeseci priprema izdavanje legalnog nacionalističkog glasila, čiji je skriveni cilj da kroz brojne članke i političke komentare pospješi širenje ustaške ideje. Tako u veljači 1939. počinje izlaziti tjednik *Hrvatski narod*, čiji je dr. Mile Budak bio pokretač i glavni urednik, a Puk, kao zakleti ustaša, jedan od važnijih financijera. Zanimljivo da je već u prvom broju dr. Puk objavio svoj članak o bosanskohercegovačkim muslimanima, koje vidi kao sastavni dio hrvatskog naroda. ³⁵ Nije nevažno spomenuti da je ovo novo glasilo Puk nastojao propagirati i u vlastitoj sredini, kada je 28. svibnja 1939. organizirao predavanje dr. Mile Budaka u Glini, kojeg je predstavio kao advokata i hrvatskog književnika iz Zagreba. ³⁶

²⁹ HR-HDA-1363 Politička situacija, inv. br. 5173, Mjesečni izvještaj o političkim prilikama u kotaru Glina u siječnju 1938. od 2. veljače 1938; „Kirin, Ico (Ivan), ustaški pukovnik“, u: *Tko je tko u NDH*, str. 189

³⁰ HR-HDA-1561 RSUP SRH SDS, 013.1/2, kutija 42, Vlada NDH, Dossier dr. Mirko Puk, str. 8

³¹ „Buć, Stjepan, političar i publicist“, u: *Tko je tko u NDH*, str. 52–53

³² Dr. Mirko Puk, „Ante Starčević i Židovi“, *Nezavisnost* (Zagreb) God. 1, br. 15, 4. svibanj 1938., str. 1; opširnije, vidi: Ivo Goldstein, „Antisemitizam ustaškog pokreta“, u: *Spomenica Ljube Bobana*, Zagreb 1996., str. 321–332.

³³ Za razlaz s dr. Bućem, vidi: „Izjave dra Puka i Lea Grivičića“, *Hrvatski politički vijesnik*, br. 3, studeni 1938., str. 3–4. Riječ je o ilegalnom ustaškom glasilu.

³⁴ HR-HDA-1353 Građanske stranke i društva, inv. br. 893, Izvještaj sreskog načelstva Glina Kabinetu banske uprave Savske banovine, Odjeljak za državnu zaštitu, 1. studeni 1938; „Mjesna organizacija HSS u Glini“, *Banovac*, God. III, br. 44, 6. studenog 1938., str. 3; Dragan Štefančić i Stevo Klobučar, „Društveno-političke prilike u Glini u godinama prije rata“, u: *Sisak i Banja u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941*, Sisak 1974., o previranjima, vidi str. 428–443.

³⁵ Dr. Mirko Puk, „Ante Starčević i Muslimani“, *Hrvatski narod* (Zagreb) God. 1, br. 1, 9. veljače 1939., str. 3

³⁶ HR-HDA-1363 Politička situacija, inv. br. 5507, Tromjesečni izvještaj o stanju opće uprave u kotaru Glina, od 4. srpnja 1939.

Pukova novčana potpora značajno je pomogla i kod osnivanja *Uzdani-ce* – Hrvatske štedne i pripomoćne zadruge, koja postaje važna organizacija s lokalnim ograncima gdje nacionalističke i proustaške skupine sada mogu legalno djelovati. Oko *Uzdani-ce* i *Hrvatskog naroda* počinju se okupljati mnogi politički, kulturni, prosvjetni i drugi javni radnici, kao i pristaše i pripadnici ustaškog pokreta, koji izražavaju svoje nezadovoljstvo politikom dr. Vladka Mačeka i HSS-a, a svaku naznaku suradnje ili pregovora s bilo kojom srpskom političkom skupinom dosljedno odbijaju.³⁷ Ovi nacionalistički krugovi s nego-dovanjem će primiti i sklapanje Sporazuma Cvetković-Maček u kolovožu 1939. godine, kada je riješena unutrašnja državna kriza i formirana autonomna hr-vatska jedinica unutar Kraljevine Jugoslavije – banovina Hrvatska.³⁸

Orožje za ustaške organizacije u Glini, Petrinji i Sisku najvećim dijelom stizalo je iz Podravine, gdje je ilegalnim putem ubačeno preko mađarske granice, dok je jedan manji dio nabavljen iz Italije, preko Zadra

Kako je u tom trenutku glinski HSS gledao na dr. Puka i njegove aktiv-nosti u Glini i glinskom kotaru? Već u listopadu 1939. predsjednik kotarskog HSS-a Belajec Janko žali se banu Šubašiću na lokalne frankovce, optužuje ih za brojne zločine, pa i ubojstvo župnika Vedrine u Bučici, ali moli za diskre-ciju „pošto mu pred tim moralno palim ljudima ionako prijeti opasnost“.³⁹ Istovremeno, razvoj događaja pažljivo prate i organi državne vlasti u Glini. Njihove političke procjene iz prosinca 1939. govore da ovdje i dalje stabil-no vlada *Seljačko-demokratska koalicija*, koju čine Samostalna demokratska stranka i Hrvatska seljačka stranka. U istom izvještaju također se navodi da su Hrvati pristalice HSS-a u velikoj većini, naročito među seljaštvom. Pa ipak, vlastima nije promaklo da „ovdašnji odvjetnik dr. Mirko Puk ima isto pristali-

ca, većinom među građanskim slojevima. Isti se javno ne ističe, te ne održava nikakove zborove i tom slično“, pisao je banskoj vlasti kotarski načelnik u Glini.⁴⁰

Možda je u to vrijeme Pukov utjecaj u Glini zaista bio malen, ali je među istomišljenicima i prijateljima u Zagrebu bio itekako velik – upravo je dr. Puk u travnju 1940. pred mrtvačnicom na Mirogoju držao posmrtni govor na sahrani Budakove supruge, što su zabilježile i tadašnje novine.⁴¹ Međutim, ono što novine nisu bilježile bila je posjeta ustaških prvaka Budaka i Puka nadbiskupu Stepincu 30. kolovoza 1940. godine. Tom prilikom razgovaralo se o hrvatskim nacionalistima i razvoju političke situacije u Banovini Hrvat-skoj, a posebno o zabrinjavajućem odnosu vladajućeg HSS-a prema komu-nizmu, o čemu je nadbiskup u svom dnevniku ostavio bilješku: „Moram duši priznati, da je Mile Budak jedna iskrena duša i sigurno misli lojalno dobro Crkvi katoličkoj, što nažalost ne mogu reći o destruktivnim elementima u HSS“.⁴² Potaknut najnovijim uspjesima nacističke Njemačke i fašističke Italije u ratom zahvaćenoj Europi, nadbiskup će u dnevniku zabilježiti i ovo: „Ne sumnjam ni najmanje kako će nacionalni hrvatski pokret vidno porasti na-kon ovih zadnjih vijesti i vjerujem da će silno početi padati oduševljenje za HSS i dr. Mačka“.⁴³ Jer, sluteći rat i raspad Kraljevine Jugoslavije, Stepinac je smatrao da su Pavelićevi „hrvatski nacionalisti“ sigurnija garancija Crkvi negoli „bezbožnički“ HSS.⁴⁴

O sastanku nadbiskupa s vodećim ličnostima ustaškog pokreta u zemlji novine nisu pisale, kao što nisu pisale ni o ustaškoj propagandi koja se u pro-sincu 1940. širila glinskom nižom realnom gimnazijom, kada je vjeroučitelju i župniku Francu Žužeku prišao jedan od đaka i potužio sa kako je u svom udžbeniku vjeronauka pronašao malu brošuru, pod naslovom *Za što se bore Hrvatski Ustaše – Pavelićevci!*⁴⁵ Nakon što se Žužek počeo raspitivati, javilo se još troje učenika iz istog razreda. Bilo je to iznenađenje, ali prije svega, uspješno izvedena akcija lokalne ustaške organizacije u Glini, koja će masu proustaških letaka i raznovrsnih vjesnika početi tajno rasturati i po okolnim selima, i to po izričitom Pukovom naređenju, a sve u cilju daljnjeg razvijanja i jačanja ustaškog pokreta na glinskom kotaru.⁴⁶ Istovremeno, bolje upućeni Glinjani, poput Franje Koželja ili Slavka Mrgana, znali su i za polaganje ustaš-kih zakletvi, kao i za povjerljive sastanke u glinskoj bolnici, kojima je prisu-stvovao i sam dr. Puk. Na njima se obično raspravljalo o radu ustaške emi-gracije, oslobođenju od srpskog ugnjetavanja i stvaranju slobodne hrvatske države. No, pričalo se i o nekim drugim temama. „Jednom su zgodom“, kaže Mrgan, „razgovarali da su Hrvati gotskoga porijekla, a ne Slaveni“.⁴⁷

37 Ljubo Boban, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941*, Knjiga II, Zagreb 1974; Mario Jareb, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941.*, Zagreb 2006., str. 525

38 Na primjer, dr. Puk zajedno s Budakom, Ivanom Oršanićem i dr. Mladenom Lorkovićem sudjeluje u sa-stavljanju letaka protiv Sporazuma Cvetković-Maček, koje potom ilegalno rasturaju članovi *Uzdani-ce*. Vidi: *Vojskovođa i politika. Sjećanja Slavka Kvaternika*, priredila Nada Kisić-Kolanović, Zagreb 1997., str. 109.

39 Vidi uvodno poglavlje „Banovina“ u: Čedomir Višnjić, *Partizansko ljetovanje. Hrvatska i Srbi 1945-1950*. Zagreb 2003., str. 11.

40 HR-HDA-1363 Politička situacija, inv. br. 5722, Izvještaj kotarskog poglavarstva Glina Banskoj vlasti Banovine Hrvatske od 9. XII. 1939.

41 „Spровod Ivke Budak“, Hrvatski dnevnik, God. V, br. 1420, 15. travnja 1940., str. 1; „Govor dr. Puka na pogrebu pokojne gđe Ivke Budak, supruge dr. Mile Budaka“, *Hrvatske novine* (Sisak) God. XVI, br. 16, 20. travnja 1940., str. 1

42 Ljubo Boban, „Dnevnik Alojzija Stepinca: Susreti s Budakom“, *Danas* (Zagreb) God. IX, br. 440, 24. srpnja 1990., str. 66–67. Također vidi uvodnu studiju koju su napisali Tomislav Jonjić i Stjepan Matković

u zborniku dokumenata *Iz korespondencije dr. Mile Budaka (1907.-1945.)*, Zagreb 2012., str. 102–103.

43 „Dnevnik Alojzija Stepinca: Na redu je Pavelić“, *Danas*, God. IX, br. 441, 31. srpnja 1990., str. 66

44 HSS je bila, posebno 1920-ih godina, antiklerikalna stranka. Tek je Radićev nasljednik na čelu stranke dr. Vladko Maček uspostavio nešto bolje odnose sa Katoličkom crkvom u Hrvatskoj, no ipak ne takve da se HSS 1930-ih godina može smatrati klerikalnom strankom.

45 HR-HDA-1361 Cenzura i zabrana štampe, kutija 34, inv. br. 3081, Pokušaj rasturanja zabranjene bro-šure među djacima, Sresko načelstvo u Glini Kabinetu Bana Banske vlasti Banovine Hrvatske, 18. XII 1940.

46 HR-DASK-765-2 Zbirka sudskih predmeta političkih procesa, kutija 22, Vkr 568/50, Zapisnik o sasluša-nju osumnjičenoga Pavla Crnkovića od 19. VII 1945.

47 HR-HDA-306 ZKRZ-ZH, kutija 150, broj 890; vidi izjave Franje Koželja i Slavka Mrgana u Glini 29. X 1944. pred Okružnom komisijom za ratne zločine ONOO Banije. Također vidi: Mario Jareb, „Da li su Hrvati postali Goti? Odnos ustaša i vlasti Nezavisne Države Hrvatske prema neslavenskim teorijama o podrijetlu Hrvata“, *Časopis za suvremenu povijest*, God. 40, br. 3, 2008., str. 869–882.

Osim povjerljivih razgovora u glinskoj bolnici, dr. Puk je u jesen 1940. više puta odlazio u Čuntić kod Petrinje i tamošnji franjevački samostan, gdje se tajno sastajao sa Slavkom Kvaternikom, u to vrijeme novim čelnim čovjekom domovinskog vodstva ustaškog pokreta.⁴⁸ Sasvim je izvjesno da je nakon ovih razgovora najbliži Pukov politički suradnik, dr. Mirko Jerec, postao Kvaternikov „pokretni izaslanik“, čija je zadaća bila da po svim hrvatskim krajevima prenosi upute i propagandni materijal, osniva ustaške organizacije i prima zakletve mnogih ustaša.⁴⁹ Neki drugi Pukovi suradnici, poput dr. Juraja Reboka,⁵⁰ tadašnjeg ravnatelja glinske bolnice, više nisu ni krili svoje stavove i razmišljanja, pa ni pred župnikom Žužekom, koji navodi da mu je Rebok „u razgovorima više puta govorio, kako će Srbi morati iseliti iz Hrvatske u Srbiju a njihova imovina da će biti otkupljena i njima novac predan“. Iz tih razgovora, župnik je zaključio da je dr. Rebok „frankovac idealista“.⁵¹

Bilo je to još 1940. godine, da bi početkom naredne 1941. kotarski načelnik u Glini izvijestio bansku vlast u Zagrebu kako je glinski kotar „u pogledu političkih strujanja šarolik, jer s jedne strane ima izvjestan broj Hrvata, u glavnom, ne seljaka koji su pritajeni manje ili više simpatizeri tzv. frankovačke akcije. Ovi se okupljaju oko dr. Puka, advokata, a s njim su i ekonomski vezani“.⁵² Drugim riječima, bile su to *Hrvatska štedionica* i Pukova odvjetnička kancelarija u Glini, obje na istoj adresi u ulici Kralja Petra Svačića, koje su predstavljale žarište ustaškog pokreta na glinskom kotaru, koji je neprestano dobivao na snazi, ponajviše zahvaljujući fanatičnoj upornosti i energičnosti svoga predvodnika, dr. Mirka Puka.⁵³

U samoj Glini dr. Puk je bio na glasu kao čovjek najtvrdokornije netolerancije, kaže postojeća literatura.⁵⁴ Na ulici je uskraćivao pozdrav srpskim susjedima, a i viđenijim Hrvatima za koje se znalo da prijateljuju ili poslovno surađuju sa Srbima. Sve do travnja 1941. njegova proustaška grupa „brojčano nije mnogo narasla, nikad više od pedesetak aktivnih pristaša“. Međutim, nova istraživanja i novi arhivski dokumenti,⁵⁵ kako pokazuje ovaj članak, otkrivaju najmanje dvije nove činjenice – prvo, ustaška organizacija na glinskom kotaru bila je gotovo dvostruko jača nego što se dosad smatralo, pritom brojnija i od petrinjske i od sisačke organizacije; i drugo, zahvaljujući dr. Puku i njegovim vezama sa emigra-

cijom u inozemstvu, pripadnici ustaškog pokreta na glinskom području bili su naoružani i prije vojnog puča u Beogradu 27. ožujka 1941., odnosno napada Hitlerove Njemačke na Kraljevinu Jugoslaviju, 6. travnja 1941. godine.⁵⁶

Danas znamo da je oružje za ustaške organizacije u Glini, Petrinji i Sisku najvećim dijelom stizalo iz Podravine, gdje je ilegalnim putem ubačeno preko mađarske granice, dok je jedan manji dio nabavljen iz Italije, preko Zadra. Ovo oružje pripadnici ustaškog pokreta su pohranjivali u unaprijed pripremljena skladišta. Tako je na području glinskog kotara bilo nekoliko ovakvih skloništa oružja, koja su bila raspoređena i smještena po selima kod zakletih ustaša. Jedno takvo sklonište bilo je smješteno i u glinskoj bolnici kod dr. Reboka, koji je bio ravnatelj bolnice, također zakleti ustaša. Tu je bilo pohranjeno oko 300 pušaka i 4 sanduka puščane municije. Pohranjenog oružja bilo je i u selima: Jukincu, Kihalcu, Prekopi, Maji i Glinskom Novom Selu. U ovim selima bilo je pohranjeno oko 750 pušaka i 10.000 puščanih metaka. Dokumenti također otkrivaju da je ovo oružje bilo podijeljeno ustaškim organizacijama neposredno pred dolazak njemačkih jedinica na ovaj teren, a razdijeljeno je s ciljem da ga ustaše upotrebe za razoružavanje jugoslavenske kraljevske vojske. Sve do proglašenja NDH 10. travnja 1941., ustaški pokret na području kotara Glina imao je svoje ilegalne organizacije u 16 sela: u Glini sa 19 članova, Maji sa 14 članova, Bučici sa 11, Prekopi 8, Slatini sa 7, Jukincu sa 5, Viduševcu sa 4, Joševici sa 4, Kihalcu sa 3, Taborištu sa 3, Donjem Degoju sa 2, Glinskom Novom Selu sa 2, Šatornji sa 1, Svrčići sa 1 i Selištu sa jednim članom ustaške organizacije. Prema podacima iz originalnog spiska ustaškog logora za kotar Glinu, potpisanog po logorniku Tiljak Mati, ustaška organizacija na kotaru Glina brojila je 84 člana, koji su položili zakletvu prije 10. travnja 1941. godine.⁵⁷

Sve je to bila zasluga dr. Mirka Puka, čije će dugogodišnje ekstremno antisrpsvo i antijugoslavenstvo uskoro postati i službena politika ustaškog režima,⁵⁸ a on sam – kao prvi ministar pravosuđa u Vladi Ante Pavelića – jedan od tvoraca i glavnih organizatora politike istrebljenja srpskog, židovskog i romskog naroda u zločinačkoj ustaškoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.⁵⁹

48 “U franjevačkom samostanu u Čuntiću, gdje su se izradjivali planovi o hrvatskom Ustaškom oslobodilačkom ustanku”, *Hrvatski narod*, God. III, br. 193, 26. kolovoz 1941., str. 6; Anđelko Mijatović, “Čuntićki župnik i gvardijan fra Honorije (Častimir) Marijan Herman (1914.–1990.), osuđenik na smrt i dugogodišnji politički zatvorenik jugoslavenskoga komunističkog sustava”, u: *Osam stoljeća Čuntića 1211-2011*, Petrinja-Zagreb 2012., str. 301 i 321–322.

49 “Jerec, Mirko, veliki župan”, u: *Tko je tko u NDH*, str. 171–172; “Jerec, Mirko, veliki župan Velike župe Gora”, u: *Petrinjski biografski leksikon*, str. 192–193

50 “Rebok, Juraj, stožernik”, u: *Tko je tko u NDH*, str. 342; “Rebok, Juraj, liječnik, stožernik”, u: *Petrinjski biografski leksikon*, str. 395

51 HR-HDA-306 ZKRZ-ZH, kutija 150, broj 890, Izjava župnika Franca Žužeka pred Okružnom komisijom za ratne zločine ONOO Banije, Glina, 18. X 1944.

52 HR-HDA-1363 Politička situacija, inv. br. 6431, Tromjesečni izvještaj sreskog načelstva u Glini o stanju opće uprave upućen Odjelu za unutarnje poslove Banske vlasti Banovine Hrvatske dana 3. I. 1941.

53 Da je *Hrvatska štedionica* bila sastajalište Pukovih istomišljenika potvrđuje intervju s Damirom Mirkovićem, umirovljenim sveučilišnim profesorom sociologije u Kanadi, od 11. svibnja 2014. godine: “Moj pokojni djed Josip Bosiljevac, učitelj u penziji, radio je kao knjigovođa u Pukovoj banci, pa kada

je Puk održavao sastanke sa svojim ortacima, onda je starome znao reći – Vi gospodine Bosiljevac možete sada ići kući.”

54 Slavko Goldstein, 1941. *Godina koja se vraća*, Zagreb 2007., str. 105

55 HR-HDA-1561 RSUP SRH SDS, 013.0.36, kutija 29, Djelovanje ustaša u razdoblju do II svjetskog rata i uspostavljanje ustaške vlasti, str. 1–3

56 Zoran Janjetović, “27. ožujak 1941.: uzroci, akteri, ideologija, posljedice”, *Časopis za suvremenu povijest*, God. 38, br. 3, 2006., str. 1013–1029

57 HR-HDA-1561 RSUP SRH SDS, 013.0.36, kutija 29, Djelovanje ustaša u razdoblju do II svjetskog rata i uspostavljanje ustaške vlasti, str. 2–3

58 Vidi radove Jozе Tomasevicha, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration*, Stanford 2001., i Stevana K. Pavlowitcha, *Hitler's New Disorder: The Second World War in Yugoslavia*, London 2008., odnosno Ive Goldsteina, “Nezavisna Država Hrvatska 1941. godine: put u katastrofu”, u: *Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb 2009., str. 29–41.

59 Za teorijsko tumačenje genocida, vidi djela vrhunskih autoriteta u tom području: Leo Kuper, *Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century*, London 1981., Helen Fein, *Genocide. A Sociological Perspective*, London 1993., kao i više priloga koje je napisao Eric Markusen u *Encyclopedia of Genocide*, Oxford 2000.

ZABORAVLJENA SLIKARICA ZORA PL. PRERADOVIĆ

LJUBAV ZA PEJSAŽ

PIŠE: **Ljiljana Vukašinić**

Na otvorenju Umjetničkog paviljona u Zagrebu, obilježenog svečanom izložbom Hrvatskog salona 1898. godine, izloženo je nekoliko radova Zore Preradović, Slave Raškaj, Jelke Struppi i Anke Marojčić koji su naišli na dobar prijem publike, ali potpuno nepriznati i zanemareni od kolega umjetnika i tadašnje likovne kritike

U godini u kojoj se obilježava sto pedeseta godišnjica rođenja i devedeseta smrti slikarice Zore pl. Preradović, malo tko će se moći prisjetiti lika i djela jedne od glavnih predstavnica ženske likovnosti na prijelomu 19. i 20. stoljeća. Opus slikarice dio je gotovo zanemarenog likovnog korpusa umjetnica rođenih u 19. stoljeću, danas razasut po privatnim zbirkama, galerijama i aukcijskim kućama od Beča do Zagreba. Na domaćoj likovnoj sceni sa radovima slikarice mogli smo se susresti tek na skupnim izložbama Zbirke Josipa Kovačića – *Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću*, održanim 1988. u Umjetničkom paviljonu kada je predstavljena kolekcija javnosti i kroz nekoliko postavki 2002./03. godine na izložbi *Hrvatske slikarice plemkinje*. Među plemkinjama umjetnicama, Zora se našla u društvu izuzetne Slave Raškaj, pet žena s prezimenom Drašković, Vere Nikolić Podrinske, Fany Daubachy, Zdenke Pexidr-Srića, Ivke Orešković, Vjere Bojničić i dr. Kako je još uvijek neriješeno pitanje stalne postave ove jedinstvene Kovačićeve zbirke u prizemlju zgrade u Radićevoj ulici, do daljnjeg ostajemo uskraćeni ne samo za uvid u slikarske opuse ovih izuzetnih žena, već i komplementarni dokumentacijski materijal, fotografije, dnevnike, zapise i osobne predmete koji otkrivaju (mikro)historije žena i umjetnica tog vremena.

Interijer, Zora pl. Preradović

Zora je kćerka poznatog preporodnog pjesnika i generala Petra Preradovića, čija familija potiče iz Počitelja u Lici, gdje im je i dodijeljeno plemstvo 1626. godine od cara Ferdinanda II. U trećem braku s Emom Regner pl. Bleyleben 1867. godine u Beču rodila se Zora. U ovom braku rodili su se i sin Milan (1866. u Milanu) i kćer Jelica. Oca je izgubila vrlo rano, u petoj godini života. Majka Ema rođena Bečanka, omogućila joj je školovanje na poznatoj Obrtnoj školi (1885–1895) koja je tada primala i učenice pa su uz Zoru ovdje slikanje studirale Elizabeta Halper i Antonija Krasnik. Za razliku od muških kolega žene su smjele pohađati samo zaseban Odio za slikanje cvijeća, tema koja će Zoru zaokupljati i biti joj u potpunosti predana do kraja života. Nakon Obrtne škole usavršavala se kod više dobrih majstora u Beču, od kojih je najpoznatija i najznačajnija bila predstavnica ugodajnog austrijskog impresionizma Marija Egner. Provela je i tri sezone na slikarskoj koloniji u Dachau kod Münchena. Za to vrijeme izlagala je u bečkom Künstlerhausu, Salzburgu, Pragu, Beogradu, Sofiji i Zagrebu. Na otvorenju Umjetničkog paviljona u Zagrebu, obilježenog svečanom izložbom Hrvatskog salona 1898. godine, izloženo je nekoliko radova Zore Preradović, Slave Raškaj, Jelke Struppi i Anke

Vrt s ljiljanima, Zora pl. Preradović

Marojčić koji su naišli na dobar prijem publike, ali potpuno nepriznati i zanemareni od kolega umjetnika i tadašnje likovne kritike.

**Opus slikarice dio je gotovo
zanemarenog likovnog
korpusa umjetnica rođenih
u 19. stoljeću, danas razasut
po privatnim zbirkama,
galerijama i aukcijskim
kućama od Beča do Zagreba**

Za razliku od ostalih umjetnica, Zora se nikad nije udavala pa je zbog lošeg financijskog stanja morala živjeti isključivo od prodaje svojih slika i pedagoškog rada u vlastitoj slikarskoj školi za djevojke koju je otvorila nakon preseljenja u Zagreb 1918. godine. Radila je uglavnom mrtve prirode u ulju, gvašu i akvarelu, ali i prve pejzaže u ulju različitih krajeva Hrvatske. Koliko su njezine mrtve prirode, osobito s motivima

cvijeća tih godina u Zagrebu postale popularne i komercijalne vidi se i po tome što je poznati Salon Ulrich od 1918. svake godine na Božić (pa i nakon slikaričine smrti) držao izložbe Zore pl. Preradović. Salon familije Ulrich nakon 1918. godine postaje za osiromašene slikarice plemkinje glavno mjesto izlaganja i promocije. O jednoj takvoj izložbi bilježi časopis Savremenik crticu Josipa Kolundžića: *... "Ulrichov salon u Zagrebu. Rasprodana izložba. Zora pl. Preradović na novoj svojoj izložbi, brzo iza pređašnje, kazuje ozbiljnost svoga umetničkoga shvaćanja i napredak. Nije značajno da žene slikaju pejzaž i smiraje (Stilleben): ljubav žene za biljku i njen ukus odabiranju stilizovanih krajina, osamljenih kutova i malih svetova daje joj najjaču pobudu. Umetnost ove radine žene leži po sredini između minucioznosti Predičeve izradbe i široko shvaćenih Krušlinovih ili Pexidrićinih krajina. Njene su boje jasne i određene, sunce na njenim slikama ne da joj u tonske ekstravagantosti, prostor je većinom vešto postignut. Kasnije, neke slike već ispovedaju moderniji umetnički kredo: s malo sredstava postižu velik jedan dojam celokupnosti. Lice se izložbe smeška najširem današnjem shvaćanju umetnosti, zato se slike njene i prodavaju i vole".*

Zora pl. Preradović umrla je u Zagrebu 1927. godine, iste kada je osnovan Klub likovnih umjetnica, koji će se zalagati za prevladavanje nejednakosti i afirmiranje njihova rada. Slikaričin grob nalazi se u Arkadama zagrebačkog Mirogoja.

45. MEĐUNARODNI FILMSKI FESTIVAL FEST, BEOGRAD

PUNINA PRAZNINE

PIŠE: Bojan Munjin

Pobjednici „Ne gledaj mi u pijat“ Hane Jušić i „Rekvijem za gospođu J.“ Bojana Vuletića po tematici i tonalitetu predstavljaju i središnju energetske okosnicu ne samo ovogodišnjeg FEST-a nego i šireg filmskog pejzaža ovih prostora. I jedan i drugi bave se temom zaglubljenosti današnjih ljudi u nekom međuvremenu, u kojem su se zbog ratova, tranzicije i beskrupuloznog kapitalizma raspali njihovi bivši životi, dok za novi početak ovi ljudi nemaju više ni snage ni elana

Dragi Beograde, festival je otvoren – ovim riječima je u Sava Centru slavna glumica Monica Bellucci otvorila ovogodišnji FEST. Naravno, kao i svaki filmski festival i današnje izdanje FEST-a bilo je posuto zvjezdanom prašinom po kojoj su hodale veće ili manje zvijezde iz svijeta filma, ali sadašnji glamur teško je usporediv s nekadašnjom atmosferom kada su se na beogradskom crvenom tepihu pojavljivali Marcello Mastroianni, Liv Ullmann, Francis Ford Coppola, Miloš Forman ili Harvey Keitel i mnogi drugi.

Premda je ovogodišnji FEST njegov direktor Jugoslav Pantelić najavio kao „veliku filmsku gozbu kakva već dugo nije bila servirana“, što prema broju filmova i nije daleko od istine, pogled na film i odnos prema njemu više nije gozba u svijetu u kojem se većina ljudi sve više boji rata i strepi kako da sastavi kraj s krajem. U deset dana trajanja festivala, od 24. februara do 5. marta, među ukupno 95 filmova prikazanih u

različitim kategorijama, 15 filmova iz 12 zemalja takmičilo se za glavnu nagradu FEST-a, program „Granice“ bio je rezerviran za „subverzivni i art film koji briše granice između dokumentarnog i igranog filma“, a u programu „Srpski film“ takmičilo se sedam naslova. Film koji je otvorio festival „Na mlečnom putu“ Emira Kusturice, publika u dvorani nije prihvatila sa naročitim oduševljenjem, dok ga je filmska kritika nazvala „samodovoljnim i slabim“ a film koji je zatvorio FEST, „Paterson“, kulturnog redatelja Jima Jarmuscha nagrađen je nagradom publike „Gorki list“ za najtraženiji film FEST-a.

Zapažen je bio dansko-islandski film „Heartstone“, Gudmundur Arnar Gudmundsona (nagradu žirija za najbolji film), ruski film „(M) učenik“, Kirila Serebrenikova (nagrada žirija za režiju), kao i filmovi „Toplotni udar“ (nagrada za najbolji scenarij) u režiji Argirisa Papadimitropoulosa, dok je specijalnu nagradu dobio iranski film „U sjenkama“ Babaka Anvarija. Već je poznato da je glavnu nagradu FEST-a, „Beogradski pobjednik“, odnio hrvatski film „Ne gledaj mi u pijat“ Hane Jušić, te da je u kategoriji „Srpski film“ prva nagrada pripala filmu Bojana Vuletića „Rekvijem za gospođu J.“, pa se može reći da ova dva filma, po tematici i tonalitetu, predstavljaju i središnju energetske okosnicu ne samo ovogodišnjeg FEST-a nego i šireg filmskog pejzaža ovih prostora. I jedan i drugi bave se temom zaglubljenosti današnjih ljudi u nekom međuvremenu, u kojem su se zbog ratova, tranzicije i beskrupuloznog kapitalizma raspali njihovi bivši životi, dok za novi početak ovi ljudi nemaju više ni snage ni elana. Ta civilizacijska apatija, gledana kroz prizmu pojedinca i porodice, oslikava se kao turoban pejzaž nesretnih ljudi, među kojima ovi stariji gotovo da su obamrli od tupe pasivnosti a ovi mlađi žele eksplodirati, frustrirani zbog nedostatka poštenih šansi za normalan život.

Tako u filmu „Ne gledaj mi u pijat“, čija radnja se zbiva u Šibeniku, „nijedan kadar nije lijep“, kako ističe filmska kritika, dok glumica u filmu „Rekvijem za gospođu J.“, Mirjana Karanović, govori nakon projekcije na FEST-u, kako joj je bilo „teško suočiti se sa toliko praznine glavne junakinje“. Tu energiju borbe u beznadežnoj socijalnoj situaciji prepoznao je i stručni žiri koji je dodijelivši nagradu filmu „Ne gledaj mi u pijat“ naveo kako je „svježina i nemilosrdnost kojom se autorica obračunava s rodnim gradom osvojio žiri i publiku FEST-a“, dok je za „Rekvijem za gospođu J.“ rečeno kako je to „film koji obigrava oko smr-

ti, prijateljski i bez morbidnosti, lista kalendar propadanja bez patosa i nadmenosti, u životu koji je još uvijek velik". Teme kao što su samoća i posesivnost, potraga za ljubavlju, grubost svakodnevice, ideološke histerije i promašenost života, dominirale su ovogodišnjim FEST-om i pokazale da se lice filma kao umjetničkog medija posljednjih decenija promijenilo, kao što se promijenilo i lice društva: nekada smo bili sretniji u životu pa je i film bio uzbudljiv poput tvornice snova, a danas u turobnom i tužnom vremenu, naše nesretno anonimno lice je i glavna tema filmske priče, koja više ne poznaje izuzetne junake. Snaga filma bazira se danas na iskustvu jednog porušenog svijeta, dok su prijašnji veliki filmovi pokušavali, kroz patos i dramu, sačuvati svijet u koji smo vjerovali. Film je nekada bio velika iluzija, a danas on pokriva prostor gole stvarnosti.

Premda je ovogodišnji FEST najavljen kao „velika filmska gozba kakva već dugo nije bila servirana“, pogled na film i odnos prema njemu više nije gozba u svijetu u kojem se većina ljudi sve više boji rata i strepi kako da sastavi kraj s krajem

Tako je i FEST, u svojoj historiji od četiri i po decenije, dijelio sudbinu svijeta i turbulentne promjene ovih prostora pa je i mijenjao svoje lice kako su ga već sustizale nedaće stvarnosti. Osnovan je 1971. godine kada se Jugoslavija činila moćnom socijalističkom zemljom, dovoljno otvorenom da su njeni stanovnici osjećali neprestanu glad za uzbudjenjima svake vrste, od traperica u Trstu i rokenrola do gostovanja kazališta iz Londona ili filharmonije iz Berlina. Prvi FEST, pod naslovom „Hrabri novi svet“, otvoren je 9. januara 1971. u beogradskom Domu Sindikata, projekcijom danas već antologijskog filma „M.a.s.h.“ Roberta Altmana. Zamišljen kao godišnji presjek najboljih filmova sezone, FEST je izrastao u jednu od najznačajnijih filmskih smotri svjetskog kalibra i postao je, kako piše u analima ovog festivala „jedan od glavnih događaja u kulturnom životu Beograda, uz koga su odrasle mnoge mlade generacije“. Za vrijeme tog prvog FEST-a, prikazana su u osam dana 73 filma, među kojima, uz „M.a.s.h.“, i slavna „Odiseja u svemiru“ Stanleya Kubricka, „Goli u sedlu“ Dennisa Hoppera, filmovi Érica Rohmera, Luisa Buñuela, Željka Pavlovića i drugih velikana. Stariji se i danas sjećaju tih nepreglednih redova za karte u kojima se stajalo satima: te godine na festivalskim projekcijama bilo je 105.000 gledalaca, iako je rekord

Ne gledaj mi u pijat, Hane Jušić

u gledanosti FEST dostigao 1977. godine, kada je zabilježeno preko 250.000 posjetitelja. Mračna vremena FEST-a bile su 1993. i 1994. godina kada on, zbog ratova, sankcija i izolacije, nije održan a 1997. je prekinut zbog batinanja gledalaca koji su se vraćali sa projekcije iz Centra Sava i naletjeli na kordon policije koja je razbijala demonstracije protiv Slobodana Miloševića.

U filmu „Ne gledaj mi u pijat“ „nijedan kadar nije lijep“, kako ističe filmska kritika, dok glumica u filmu „Rekvijem za gospođu J.“, Mirjana Karanović, govori kako joj je bilo „teško suočiti se sa toliko praznine glavne junakinje“

Ono što je godinama bilo lijepo i što će zauvijek ostati zapamćeno jest ta FEST-ova magličasta atmosfera puna uzbuđenja i iščekivanja, da se prije svih pogledaju ti legendarni filmovi kao što su bili „Cabaret“, „Ponoćni kauboj“, „Jagode i krv“, „Let iznad kukavičjeg gnijezda“, „I

konje ubijaju, zar ne?“, „Kum“ i mnogi drugi, s osjećajem da se ljudi jedne male i ne baš bogate zemlje deset dana nalaze u direktnoj vezi s čitavim svijetom. Tome su doprinosile i tadašnje filmske zvijezde koje su se mogle sretati na svakom koraku: Jacka Nicholsona su ljudi viđali kako sam šeta Terazijama, Jima Jarmuscha kako pijucka pivo na filmskoj Akademiji, a Kirka Douglasa kako se svađa sa ženom u Klubu književnika. Kažu da je Robert De Niro jedne godine, ostavši bez para, prespavao kod svog prijatelja u Nišu te da je Johny Depp svirao s „Partibrejkersima“ u Studentskom kulturnom centru. Kada je potpisnik ovih redova jednom zapitao Milenu Dravić gdje je upoznala Orsona Wellesa odgovorila je gotovo uvrijeđeno: „Bože, pa u ‘Tri šešira’ u Skadarliji.“ FEST je, kako kažu sociolozi kulture, bio liberalni Diznilend socijalističke Jugoslavije i sav njegov marketing sastojao se u tome da se moglo prečicom stići do New Yorka, Londona, Berlina i Pariza, da se vidi što se novo događa u svijetu filma, uz sav ponos pripadnosti zemlji koja nije ni Istok ni Zapad. Kada je na primjer Charlie Chaplin na FEST-u primao priznanje predsjednika Tita, kao specijalnu nagradu festivala, ostalo je zabilježeno da je tom prilikom rekao: „Pred maršalom kome čin nije dodijeljen ukazom, nego borbom protiv fašizma, ja kao redov te borbe, stojim mirno i salutiram“. FEST je u svojim zlatnim godinama doista bio čudo neviđeno, zbog kojega se padalo u nesvijest, kako je o njemu pisao filmski kritičar Viktor Čikeš i događaj veći od života, kako o FEST-u još uvijek sanjaju svi nostalgici onoga vremena. Na kraju tog romantičnog niza treba spomenuti još dva imena: Milutina Čolića i Nebojšu Đukelića. Prvi je bio osnivač FEST-a, sa dovoljno fantazije i hrabrosti za tako nešto, a drugi je vodio čuvene „Hronike Festa“, koje su po svom šarmu i uzbuđljivosti ostale jedinstvene do današnjih dana.

Requiem za gospođu J., Bojan Vuletić

Snaga filma bazira se danas na iskustvu jednog porušenog svijeta, dok su prijašnji veliki filmovi pokušavali, kroz patos i dramu, sačuvati svijet u koji smo vjerovali

Ovogodišnji FEST se odužio mnogim velikanima iz ranijih godina ovoga festivala, prikazao je dokumentarce o Abbasu Kiarostamiju i Stanleyu Kubricku, kao i restaurirane kopije filmova „Oči čornije“ Nikite Mikhalkova i „Skupljači perja“ Aleksandra Petrovića, uz podsjećanje na slavnu arhivu u programu „Fest klasik“. Ipak, kao što rekosmo, njegova misija već više godina nije magija nego traumatična stvarnost. U Srbiji u kojoj danas ima previše socijalne depresije i premalo novca za kulturu, današnje izdanje FEST-a pokazuje koliko je teško organizirati filmski festival u kojem će na pravi način biti spojeni prvorazredna estetika i

društvena aktualnost. Na ovogodišnjem FEST-u društvenih pitanja nije manjkalo ali, kako kažu dugogodišnji promatrači, njegova kvaliteta, u kojoj baš i nije bilo remek-djela, ozbiljno je oscilirala. Ili kako je to rekao filmski kritičar Aleksandar D. Kostić, uspoređujući kvantitativno obilje sa stvarnom kvalitetom ponude FEST-a: „Bezrazložno i, čini se, nepomirljivo udaljen od dragocene i mudre maksime manje je više, i ovogodišnji FEST – poput nekoliko prethodnih – tobožnjim repertoarskim bogatstvom i raznovrsnošću zapravo samo proizvodi i/ili uvećava konfuziju kod potencijalnih gledalaca, stavlajući ih pred dileme i izbore koji to u suštini i nisu.“

Uz osjećaj da ne možemo ignorirati ovakvo mišljenje, što da kažemo na kraju? Što god bilo, sigurno je da je najveća snaga FEST-a i dalje njegova publika koja je dupkom punila projekcije i ovogodišnjeg repertoara, svjedočeći da još uvijek postoji skriveni intelektualni kapital društva koji za kulturu sve manje mari. Konačno, uz sve probleme, ovogodišnji FEST kada bolje pogledamo i nije mogao biti bolji nego što je bio: to je danas tzv. *veliki mali festival* koji određenom puninom svoga repertoara koji je ispunjen traumatičnim temama, pokazuje svu prazninu svijeta u kojem živimo. Neko naročito blještavilo koje je ovaj festival određivalo godinama, danas bi na neki način izgledalo kao samodopadno izrugivanje, u vremenu kada nam je – zbog teškog života i jeftinih medijskih šljokica u kojima živimo – od takvog blještavila već postalo muka.

LJUDI OD VOSKA MATE MATIŠIĆA
HNK, ZAGREB

DRAMATURGIJA OSLOBOĐENJA

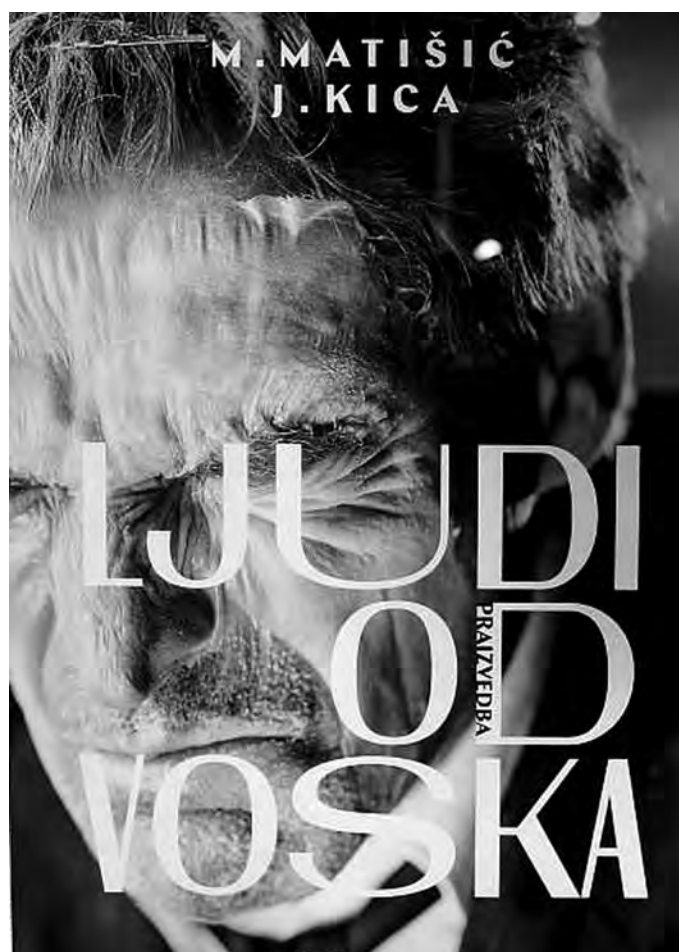
PIŠE: Igor Ružić

Složenac fikcije s dijelovima vlastitog života dao je veliki publicitet predstavi, ali i samom Matišiću. „Zagrebačka čaršija“, kako joj se može i treba tepati, ali i nešto širi krug nezdravo zainteresiranih, i prije i nakon premijere raspravljala je koliko je od napisanog i odigranog istina te smije li se tuđe biografije baš tako bacati pred reflektore

Mračan je svijet Mate Matišića. Njegov svijet je, međutim, i svijet svih onih koji na svoju sreću ili žalost, hodaju otvorenih očiju i oko sebe, na sebi i u sebi, kao i u sebi projiciranom na druge i druge reflektirane u sebi, vide sve što i jest tamo, ili ovdje. Tko ne želi, gledajući ili samo čitajući njegove komade, prepoznati koliko je groteska istinita, travestija točna, humor opor, smijeh crn a život mučan, ne može vidjeti kazalište oko sebe, ne može ga prepoznati, pa onda niti raskrinkati. Pitanje je kako ga uopće može preživjeti.

Nakon godina dramske šutnje, jedan od najzanimljivijih domaćih autora vratio se na pozornicu naizgled velikom gestom i u velikom stilu: praizvedbom trostavačne suite u nacionalnoj Drami, s potpisom glasovitog redatelja i respektabilnom podjelom. „Ljudi od voska“ Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu u režiji Janusza Kice kao da su programirani za uspjeh, čak onu vrstu uspjeha koja se događa i prije same premijere. Međutim, nije bilo tako – ne zbog kazališta, niti zbog redatelja, čak ne ni zbog, paradoksalno, samog autora.

Matišićev rebus, postavljen kao i gotovo uvijek, jasnim scenskim znakovima i govorom pojednostavljenim do dijalektalnih detalja, i ovoga je puta

pretjeran u onoj mjeri koju građansko uho ne može izdržati, a estetsko oko ne smatra vrijednim. Donekle je isti proces taj autor (pre)živio i nekoliko puta ranije, na primjer kad se javnost zgražala prepoznavajući neprepoznatljivo u Gradonačelniku u „Anđelima Babilona“ koji gaji nježnu simpatiju prema kozi ili kad je ipak bilo „prerano“ za složenu enigmatiku pripadnosti ne više krvnih zrnaca nego konkretnih dijelova tijela u „Ničijem sinu“, završnom i rijetko izvođenom, a zapravo zakopanom u prašinu domaćeg kazališnog „netalasanja“ dijelu „Posmrtna trilogije“. „Anđeli...“ jesu bili groteska koju je trebalo čitati nimalo mehanički, ali čija značenja su bila točna analiza bliske prošlosti i bliske budućnosti, ali i nažalost bliske tadašnje sadašnjosti koja nikako da (nam/nas?) prođe, i kojoj je humor, u obratu koji jedini ima smisla, ruralni dijalektalizam uzdizao nad prosjekom građanskog intelektualizma i navodnog kozmopolitizma. Iako nekoliko puta scenski čitan, ne samo u Hrvatskoj, taj je tekst ostao gurnut na marginu, osuđen upravo zbog izazivačkog stava koji računa na sukob i na rezultat što izmiče očekivanjima. „Posmrtna trilogija“ imala je drukčiju percepciju i sudbinu, zbog skokovite razrade ratnih trauma i poratnih, ali i prijeratnih, uvjeta za njihov nastanak i ne-nastanak. Najprije svojim samoodređenjem kao trilogije, što naglašava a donekle i potiče svojevrstu neovisnost pojedine drame, podržane i činjenicom da se scenska inauguracija dogodila praizvedbom samo prvog dijela, znakovitog naslova „Sinovi umiru prvi“. Po frekventnosti, vjerojatno i zato što je ekonomičnija u produkcijskom smislu, prednjači središnji dio „Žena bez tijela“, dok je završni „Ničiji sin“, iako već i naslovom sugerira određenu cikličnost, tematsku i uzročno-posljedičnu vezu, uprizorenje dočekao tek jednom, u sklopu Riječkih ljetnih noći na Trsatu, u režiji Vinka Brešana.

Razlog zašto „Ničiji sin“ nije uspio postati izvođenja, pa i poznatija činjenica domaće dramske književnosti, iako je istoimeni film Arsena A. Ostojića bio pobjednik Pulskog filmskog festivala 2008., isti je onaj zašto „Ljudi od voska“ u medijskoj i kuloarskoj percepciji imaju auru predstave-trača. U domaćim se okvirima, lokalpatriotski skučeno i malograđanski preuzetno, ipak zaboravlja koliko bi umjetnost trebala biti različita od zbilje i da je ono njezino čuveno ogledalo iskrivljeno upravo onoliko koliko je potrebno da se, paradoksalno, jasnije vidi. Točnije, da jasnije zrcali, kako bi ogledanje bilo učinkovitije, dakle snažnije, teže, bolnije i mučnije. „Ničiji sin“ priča je o identitetu koji se raspada na ono što je ostalo i ono što je nepovratno izgubljeno, slijedom povijesnih mogućnosti i datosti, obiteljskih, društvenih i povijesnih prilika. Nije, međutim, pritom šokantno njegovo stanje i uvid u istinu o vlastitom porijeklu, svojevrsno samoprebrojavanje krvnih zrnaca i spoznavanje činjenice Drugog (?) u sebi, nego njegova odluka da toj vlastitoj enigmi doskoči ritualnim, a stoga i barem donekle pročišćujućim, samoubojstvom. Vjerojatno je upravo taj zaključni dio drame, ali i cijele trilogije u kojoj se mrtvi skrivaju zbog živih, ali ni živi ne žive jer čuvaju sjećanje na mrtve, presudio i „Ničijem sinu“. Uz, naravno, sasvim osebujni Matišićev humor, koji od sasvim realnih, gotovo svakodnevnih situacija i uplitanja/preplitanja običnih ljudskih sudbina u tragedijsko tkivo gotovo klasične strukture, postavlja istodobno i kao komediju situacije, da bi se iz nje ipak iskristalizirala tragedija likova. U Matišićevom svijetu, ukratko, nitko nije i ne može biti sretan, nego tek donekle zadovoljan svojim statusom između, saldonom naplaćenog i otpisanog, dijeleći i sebe i svoj život na ono što se ne može otpustiti i ono što je već odavno oprošteno, ili s čime smo se oprostili.

Matišićev rebus, postavljen kao i gotovo uvijek, jasnim scenskim znakovima i govorom pojednostavljenim do dijalektalnih detalja, i ovoga je puta pretjeran u onoj mjeri koju građansko uho ne može izdržati, a estetsko oko ne smatra vrijednim

Na sličan način funkcioniraju i prva dva dijela ovoga puta ne više trilogije nego trostavačne suite s pogovorom „Ljudi od voska“. Oni su tipično matišićevski, naizgled svedivi tek na sudbinske obrate i naplate, jednoliko razdijeljeni na urbanu i zavičajnu stranu njegovog opusa, sa živim i živopisnim likovima bez obzira bave li se umjetničkim poslom u metropoli ili švercom ljudi i narkotika na periferiji. I „Obožavateljica“ i „Prvi musliman u selu“ dobro su skrojeni komadi koji mogu stajati zasebno, izvan okvira ove nove trilogije, što je Dramski program Hrvatskoga radija već i potvrdio,

ali ipak imaju sidrište, snažnije od motivsko-tematskih veza na koje se inače svode takozvane provodne niti. Riječ je o liku autora, pisca, scenarista i glazbenika, ovdje i oca i rođaka i susjeda Viktora. Njegova prošlost sustiže ga u prvom dijelu kad se naslovna obožavateljica javi kao majka nepriznatog i ocu nepoznatog djeteta, koje više nije dijete nego mladić u nezavidnoj situaciji. Činjenica da je obožavateljica iz Srbije, dodaje nešto začina cijeloj priči, ali bitno je ipak to da se ukupni odnos oca i sina svede na jedan telefonski poziv, po obojicu sudbonosan. U drugom dijelu glavni lik dolazi u rodno selo, nakon davnog „Bljeska zlatnog zuba“ kao i drugih referenci sad već mitske Ričice, gdje ga dočekuje prava matišićevska groteska od istodobnog vjenčanja i sprovoda, stradalih branitelja i onih koji su taj staž kapitalizirali na razne načine, sve do pitanja incesta u koji je, posredno i barem na trenutak sumnje, i Viktor upleten. Najluđi, ili ljepše rečeno, najzaumniji dio te središnje drame predstavljen je kao san, jer jedino u snu autor može od „svoji“ ljudi čuti svojevrstu presudu: „Glumiš da si nešto, a gori si od mene sto put... Napravio si karijeru na našim nesrećama i sad glumiš facu.“. Tu optužbu, koja pripovjednog ispovjedača ne ostavi ravnodušnim, namjerno pokušava i dodatno argumentirati u završnom dijelu naslovljenom „Ispod perike“, gdje se otvara nova razina autobiografskog u ogoljavanju glavnog lika. Viktor, naime, teatralizira situaciju u kojoj ga smrtno bolesna žena, udovica njegovog prijatelja, suptilno prisiljava da postane skrbnik njezinoj maloljetnoj kćeri, a kako je pritom i psihijatričar, njezino uvjeravanje istodobno je i otpis njezine krivnje za navodno loše majčinstvo ali i analitička seansa za samog Viktora, koji se tome opire na razne načine, moralno, ideološki pa čak i zanatski tj. dramaturški.

**U Matišićevom svijetu,
ukratko, nitko nije i ne može
biti sretan, nego tek donekle
zadovoljan svojim statusom
između, saldonom naplaćenog
i otpisanog, dijeleći i sebe i
svoj život na ono što se ne
može otpustiti i ono što je već
odavno oprošteno, ili s čime
smo se oprostili**

Složenac fikcije s dijelovima vlastitog zbiljskog života pod zajedničkim naslovom „Ljudi od voska“ dao je veliki publicitet i komadu i predstavi, ali i samom Mati Matišiću. „Zagrebačka čaršija“, kako joj se može i treba tepati, ali i nešto širi krug nezdravo zainteresiranih, i prije i nakon premijere krajem 2016. raspravljala je koliko je od napisanog i odigranog istina te smije li se tuđe biografije baš tako bacati pred reflektore. Sve to, naravno, uz potpuno i nekritičko poistovjećivanje

sudbine obitelji čiju je djecu zaista posvojio Mate Matišić s onom obitelji u njegovoj drami. Zanimljivo, međutim, da se nitko nije zapitao što se na kraju dogodilo s nesretnom Jevresom, nekadašnjom obožavateljicom rock sastava Prva ljubav u kojoj je Matišić zaista svirao u osamdesetima, kao ni je li Jozo na kraju kazneno gonjen zbog krijumčarenja narkotika preko mekane granice s BiH. To, naravno, nije važno kulturnoj javnosti, ali jest ugled i čast jedne dramske antiheroine koja možda na kraju i nije baš toliko majka-nemajka koliko se to čini na prvi, neosvijesteni i nekritički nego tek traču i prepoznavanju trača u svemu naklonjen, pogled. Jer, Matišićevo je dramsko tkivo kompleksno, ne samo na razini intrigantnosti sižeja ili višedimenzionalnosti likova, a ono autorsko i osobno vjerojatno još puno više, i jednostavno je prosto spuštati ga na razinu prepoznavanja trača. Uostalom, i sam Viktor kao matišićevski glas, rezignirano zaključuje „Jebeš dramu u kojoj se baš nitko ne prepozna...“.

Jedan od načina kako se može objasniti supostojanje među ljudskim bićima je i paradoks da drugima, bez obzira koliko bliski bili, dopuštamo ono što sami sebi nikada ne bismo, ali da istodobno i sebi dopuštamo nešto, ili više toga, što bismo kod drugih smatrali nedopustivim. Otprilike tako Matišić je gradio „Ljude od voska“ i njihovu, točnije – svoju, dramaturgiju oslobođenja. Zasićenost moralom, pojmom koji se danas i ovdje koristi češće nego ikada ranije a znači upravo toliko manje, on razabire nejednadržbom svojih izvora i izbora. Izvora u smislu onoga što nosi sa sobom i u sebi, od mnogo puta u javnim

nastupima isticane religioznosti i vječno određujućeg zavičaja, a izbora kao svega onog što si dopušta samo zato što si drugi dopuštaju nedopustivo. Na primjer, da razumijevanje fikcije svedu na prepoznavanje trača, dramski simbol na indeks prometnog znaka, ljudsku dramu na konotativnu dubinu neonske reklame i emotikona. Analiza „Ljudi od voska“ mogla bi, ukoliko se to želi, započeti već i samim naslovom, koji u tekstu nije ni spomenut niti problematiziran ali nudi mnogoznačnost u rasponu od voštanih figura do ostatka voštanice, od amorfne i podatne mase do materijala prirodnog i vrlo sličnog ljudskoj puti, pogodnog za krinku i ljusku ispod koje, kao i ispod perike, leži nepregledna i neuhvatljiva mreža osjećaja, želja, čežnji i strahova. Može se krenuti i od imena likova, jer enigmatična bolesnica je Jasna, provodni lik Viktor, a njegova supruga, koja svaki od njegovih više ili manje problematičnih izbora trpi i prihvaća uz inteligentno suosjećanje i privrženost ne više ljubavnice nego (i) partnerice/suputnice, Ana. Između jasnoće očito briljantne psihijatrice i nježne, milosrdne zahvalnosti supruge, ironični je Pobjednik, koji pobjeđuje tek samoga sebe.

Postoji, međutim, i još jedan interpretativni put, naznačen epilogom koji u prva dva dijela izgovara Viktor, dok ga u trećem piše Jasna, netom prije nego što je u dramskom pogovoru ovog triptiha donekle „rehabilitirana“. Lik Viktora se u svakom od dijelova bavi svojom djecom, rođenom ili nerođenom, vjerojatnom ili nevjerojatnom, bez obzira na biološko porijeklo i binarno stroge DNK analize. Složen postupak dokazivanja roditeljstva autor, ne više lik, otkriva kroz strategiju svog posezanja za zbiljskim, čak i autobiografskim činjenicama, ili njihovom

prilagodbom i obradom. Matišić je dramski pisac, materijal od kojeg on stvara je konkretan, što znači da se sve iz njegovog života, uključujući zbilju svih onih koje sudbina nanese u njegovu orbitu, mogu naći u poziciji da i sami, ili dijelovi njih i njihovih života, postanu gradbeni materijal njegovog dramskog svijeta. Iz njih nastaju njegova djeca: zapleti i likovi, metafore i anegdote, tekst i kontekst. Čak i trač, kojeg se Matišić rješava tako da ga uklopi u dramsku radnju i ono što je po zakonima žanra skriveno ali općepoznato, kroz dramski tekst napisan po narudžbi Drame središnjeg kazališta obznani i tako mu ospori upravo ono što ga hrani, a to je skrivenost i mogućnost beskonačnog ponavljanja, ovdje je tek repromaterijal čija je upisana moralna osuda upravo tom i takvom ugradnjom anulirana. Vertikala koja se pritom uzdiže ne pripada ni traču niti likovima koji posuđuju iz zbilje, nego odsutnosti pristanka na uzus nepisanih pravila političke i građanske korektnosti u licemjernom okruženju. No, čak i taj postulat Matišić na samom kraju dovede u pitanje.

„Dijalektički um je naspram vladajućeg uma neum: tek time što vladajući um razobliči i ukine, on sam postaje uman.“, piše Theodor Adorno, a „Ljudi od voska“, kao i ostali dramski tekstovi Mate Matišića, mogu stajati kao školski primjeri „Refleksija iz oštećenog života“. Iako se u ovom posljednjem čini da je riječ o opako neproničnoj akademskoj konstrukciji gdje se lik opire autoru, autor čovjeku, a čovjek publici koja sudi iako je sama, ne shvaćajući to, na optuženičkoj klupi, riječ je o sasvim primjenjivoj i razumljivoj analizi. Nije, naime, Matišićev svijet crn, on ga je samo točno preslikao.

LUKA RAZLIČITOSTI

VUK ĆOSIĆ, KONZULTANT U EUROPSKOJ PRIJESTOLNICI KULTURE RIJEKA 2020.

Naša pobjeda je zanimljiva jer je ekipa riječke kandidature bila sastavljena skoro isključivo od ljudi sa izrazitom kontrakulturnom, nevladinom progresivnom pozadinom, pedigreeom iz više država. Samo su dve osobe bile zaposlene u nekoj upravi, svi mi ostali smo nekakvi ljudi sa čudnovatim jeguljastim biografijama i iskustvom

RAZGOVARALA: **Anja Kožul**

FOTOGRAFIJA: EPK RIJEKA 2020

Vuk Ćosić digitalni je umjetnik, u svijetu poznat kao pionir net.arta. Po rođenju Beograđanin, po emigrantskoj liniji iz Ljubljane, odnedavno stanovnik Rijeke. U agenciji Europska prijestolnica kulture Rijeka 2020. zaposlen je kao konzultantski i komunikacijski stručnjak. „Moj dolazak u Rijeku nije bio taktika već splet okolnosti. Nisam dugo razmišljao jer je Rijeka superiorna sredina a u Ljubljani je posao završen. Tamo više nema šta da se radi, samo da se zarađuje i da se čeka smrt, ali meni to nije manir. Rijeka je mnogo izazovnija, u Rijeku se dolazi da se radi revolucija“, kaže na početku razgovora čiji je povod sve aktuelniji, a to je upravo važnost Europske prijestolnice kulture Rijeci, Hrvatskoj i njezinim građanima. Taj projekt će s nama živjeti naredne tri godine.

Rijeka već godinu dana ima titulu Europske prijestolnice kulture u svojim rukama. Vratimo li film na proljeće 2016. ne možemo da ne spomenemo tadašnjeg ministra kulture Zlatka Hasanbegovića koji je, vjerujem, jako teško primio ovo proglašenje. Kako komentirate pobjedu i kratku komunikaciju sa resorom na čijem je čelu bio?

Vuk Ćosić: Ja mislim da je naša pobjeda zanimljiva zbog toga što je ekipa same riječke kandidature bila sastavljena skoro isključivo od ljudi sa izrazitom kontrakulturnom, nevladinom progresivnom pozadinom, pedigreeom iz više država. Samo su dve osobe bile zaposlene u nekoj upravi, svi mi ostali smo nekakvi ljudi sa čudnovatim jeguljastim biografijama i iskustvom. Da,

već naša unutrašnja temperatura je bila kao neki maleni džep otpora, mislim, naravno, u bliskoj rimi sa samim etosom i pozicijom grada Rijeke u hrvatskom kontekstu.

A za tadašnjeg ministra Hasanbegovića bi pobjeda bilo kog drugog od gradova kandidata bila bolja od pobjede Rijeke. Čak bi i Pula na neki čudan način bila podnošljivija, jer ovo je baš ispalo kao da je neko na njega mislio kad nam je dodeljivao titulu. Šalim se, ja se nadam da smo je i sami zaslužili. Zanimljivo je reći da su svi kontakti sa ministrom bili formalno izrazito korektni, a bilo ih je nekoliko. Sa gradonačelnikom i pročelnikom za kulturu sastao sam se dva puta, a imali smo svi zajedno jedan veliki sastanak. Ministar se čak trudio da dodatno smekša ta jasna trenja, da bude direktan u komunikaciji, kolokvijalan i duhovit, što mu je i polazilo za rukom. Taj jedan susret koji sam ja imao sa njim uopšte mi nije ostao u sećanju kao nešto krivo i zlo. Ali naravno, ono što se na kraju dana broji su geste i stvarne akcije, a ne izgovorene reči i šteta koju je on naneo u svojih 25 minuta mandata, a koju sadašnja ministrica koliko ja vidim zapravo normalizuje. Ta šteta će ostati.

Kakvu saradnju imate sa ministricom Ninom Obuljen?

Vuk Ćosić: Možda je prerano za ocenjivati. Ministrica je posle više turnusa izraziti profesionalac, međutim očigledno da je odbrana balansa između struke i politike vrlo neugodna kada se dešava na unutra. EPK je sada na nekom čekanju. Ministarstvo između ostalog treba da se isprsi sa nekakvim

novcima koje je obećalo, ali nije naša saradnja samo to. Treba da pripazimo kako ćemo zajedničkim snagama učiniti maksimum da se obnovi ili postavi na noge neka kvalitetna intelektualna i duhovna infrastruktura u celokupnom ovom ambijentu savremene Republike Hrvatske.

U glasilima srpske nacionalne manjine bilo je malo riječi o projektu EPK Rijeka 2020. Ispravimo sada tu nepravdu, pa nam recite šta to EPK uopće jest, što je to Rijeci i Hrvatskoj i što će značiti za manjine?

Vuk Ćosić: To je jedan te isti odgovor. Sa blagim cinizmom moguće je EPK svesti na to da se tu radi zapravo o ponovnom širenju bratstva i jedinstva napaćenih naroda i narodnosti Evropske unije, što uključuje, dakle, sve napaćene narode i narodnosti balkanskih plemenskih saveza. U tom smislu i u toj meri ćemo se agresivno, aktivno i napadački baviti dokazivanjem da je suživot ne samo moguć nego i jedini moguć način za bilo koga. Kako prema evropskim narodima i evropskom ambijentu, tako ćemo se baviti tim istim dokazivanjem i ka unutra, ka hrvatskom i riječkom ambijentu. Rijeka nije percipirana kao prostor komplikovanih trenja između plemena, ali daleko od toga da nekih elementarnih trenja nema. Uvek ima posla. Koliko ja znam iz najbližijeg iskustva, takođe iz nekih ozbiljnih studija, u Rijeci veću stigmatu drugog i drugačijeg ima romska zajednica nego srpska. To sad nije neka super vest za srpske novine, kao juhu, mi smo drugi; to je pre svega za nas veliki posao.

Važno je reći da EPK za Rijeku i Novi Sad neće biti prilika za ne znam kakvo glorifikovanje vlastite plemenske kulture, mada ćemo se svi baviti i kulturnim izvozom, a ne samo uvozom. To je jako bitno i pomoći će lokalnoj sceni

Na koji način ćete se baviti pitanjem suživota? Kažite nam nešto o krovnim temama kao dimenzijama EPK Rijeka.

Vuk Ćosić: Mi imamo nadređeni slogan LUKA RAZLIČITOSTI koji zvuči malo kao evrovizijska pesma, malo je soft, ali taj okvirni koncept bratstva i jedinstva ćemo obrađivati kroz tri krovne teme. Jedno je VODA što je poprilično intuitivno i logično. Rijeka je na reci i na moru, geneza grada i cela istorija je vezana za te razne protočne tekućine.

Zatim RAD koji je fundamentalni koncept i on je sada, po ko zna koji put u istoriji, u nekom prelomnom momentu prepispitivanja. Ova neoliberalna paradigma sa svojim 'fantastičnim' dometima koji nas vode ka globalnim krizama i ratu, zatim celo to popuštanje ovog drugog vala globalizacije, onda novosti koje u koncept rata nose nove tehnologije u najširem smislu, uticaj produžetka životnog veka na eventualni (ne)produžetak radnog veka i

šta sa tim ekstra vremenom kojeg imamo... To su sve pitanja o kojima treba razmišljati.

Treća tema koja je za Rijeku bitna je tema MIGRACIJA. Ona je semantički pregnantna, ali je dodatno zaguljena u zadnje vreme zbog svih ovih valova migranata u Evropu koji su možda sredstvo nekog geopolitičkog nadmetanja. Migracije su naša realnost ka kojoj se jedan deo politike i populacije odnosi kao prema problemu sigurnosti, a drugi deo kao humanitarnom problemu koje treba na taj način sagledati i rešavati. To su ta tri polja i naših sedam programskih linija napada te krovne teme, svaka na svoj način.

Kakvu komunikaciju trenutno imate sa vijećima nacionalnih manjina u Rijeci? Ima li nade da se, makar u ovom dijelu Hrvatske, manjine na izvjestan način autaju?

Vuk Ćosić: Manjine su u svojim udruženjima zatvorene do neke mere. Sam koncept kulturnog društva vezanog za bilo koji manjinski identitet, bio on seksualni, verski, nacionalni, *skejterski* ako hoćeš, to je po definiciji neki mehanizam stvaranja ograde oko članova: to ne može biti drugačije. Ta zamka autogetoiziranja uvek postoji, zbog toga nisam nikad a priori negativan kad posmatram takve fenomene, makar ponekad izgledali isuviše folklorni, tromi i zatvoreni. To je zbog nekog istorijskog nasleđa, uvek je u pozadini neka priča o *zaslužnom uzajamnom nepoverenju*. Međutim, mudro vodstvo svake od tih organizacija i mudro članstvo po logici stvari bi moralo u nekim sinusoidama i valovima da se otvara i zatvara i da s vremenom osvaja taj prostor razmene.

U Rijeci znam aktore iz nekoliko kulturnih centara i znam za dobre saradnje. Evo baš jutros mi je neko iz tima o tome pričao. Uspostavlja se vrlo kvalitetan i sadržajan most između Gradske knjižnice Rijeka i knjižnice Srpskog kulturnog društva „Prosvjeta“ iz Rijeke. To je jako kul, to je užasno konkretna stvar! Fundus knjižnice, koji je ovde manje-više analogan i zarobljen u jedan vrlo staromodan oblik konsultiranja i posećivanja, sada se izrazito modernizuje uz pomoć Gradske knjižnice Rijeka i to pomaže obema stranama. To je super bombonica od projekta koji može imati ozbiljne posledice za tu poželjnu otvorenost.

Zatim, mi kao EPK pokušavamo da malo razbijemo i učinimo prozirnijima te zidove sa programom KUHINJA. To je programski pravac koji će se tek razvijati i to sad radimo kroz projekt koji se zove BAKANALIJE. Imali smo pre nekoliko meseci nešto *a la* Etno smotra, ali ovog puta je bila fokusirana na hranu. Devojke iz, čini mi se, jedanaest manjinskih kulturnih skupina su radile klopnu i delile recepte, to je bilo dobro zezanje u RI hubu. Na taj način pokušavamo da smekšamo tu priču. I taj slogan BAKA NIJE ODAVDE, na koji sam posebno ponosan, važi za recimo 94,5 % stanovništva Rijeke. Zamisli, ta jedna nona je doma radila pite i savijala nešto, pa to je baš ispalo korisno... Jednostavno, kad te podseti na baku onda krene malo opuštanje tih plemensko/ navijačko/batinaških refleksa.

Ove godine smo saznali da će 2021. godine Novi Sad nositi titulu EPK. Da li ste upoznati sa tamošnjim timom i njihovim strategijama?

Vuk Ćosić: Ja sam jako zainteresovan kako će to proći. Srpska unutrašnja politika je skoro bih rekao komplikovana, zapravo nije komplikovana, jako je jednostavna i to je čini veoma zahtevnom za bilo kakve ozbiljne razgovore o širenju bratstva i jedinstva. Posebno ekipa koja vlada u Novom Sadu nema

baš besprekoran track record iz sfere ljudskih prava, teško će pokazati neko obilje interkulturalnih projekata u svojim biografijama, bilo ko od upletenih. Ali hajde da ne grešim dušu, možda je ovo taj neki momenat promene, otrežnjenja i koraka napred. Dopustimo ljudima koji sad tek ulaze u jedan hiperzahtevan projekat kakvog nije bilo, da se snađu jer će možda otkriti taj potencijal.

Važno je reći da EPK za Rijeku i Novi Sad neće biti prilika za ne znam kakvo glorifikovanje vlastite plemenske kulture, mada ćemo se svi baviti i kulturnim izvozom, a ne samo uvozom. To je jako bitno i pomoći će lokalnoj sceni. Ali kad bude trebalo pokazati ovu drugu dimenziju pred ljudima koji tamo žive marinirani već 25 godina u onoj specifičnosti – to bi moglo biti kognitivna disonanca, nešto što je u temeljnom sukobu sa najosnovnijim identitetom.

U Rijeci se nalazi zatopljeni fenomen dvaju glavnih stubova lokalnog identiteta koje je najlakše sažeti u dve osobe, a to su D'Annunzio i Tito. Prema njima postoji jedan odnos kao kada u boljoj porodici na nedeljnom ručku ne govorimo o onoj tetki koja je otišla sa mornarima

Priča se da postoji sukob između nezavisne kulturne scene Novog Sada i ove komercijalne koja je, uostalom, dovela titulu.

Vuk Ćosić: To može biti čudno ekipi u Rijeci, ali tipično je EPK jako *mainstream* projekat. Ne nužno slab ili nezanimljiv što se tipično vezuje uz taj pridev, ali je tako umiven, zakopčan, bezopasan projekat, samo ponekad negde imaš pokušaje ponovnog ispitivanja i tematizovanja. To što smo mi u Rijeci takvi kakvi jesmo, možda nam se lupi u glavu, nikad ne znaš. Ovo je grad u kojem rade Oliver Frlić i Slaven Tolj, ovo nije grad u kojem se spava u kulturi.

Kao komunikacijski strateg imate zadatak iskomunicirati na više nivoa i u više smjerova. Čini se da je možda najveći izazov objasniti i približiti smisao EPK običnom građaninu. Kojim taktikama i strategijama ući u tu borbu?

Vuk Ćosić: Ja mislim da građani razumeju EPK kao što razumeju HNK i MMSU, kao „neku tamo kulturu, kao nešto što nije baš za svakoga, da je to samo za ove što znaju da završe rečenice i što su išli u školu, neke sumnjive cvikeraše“. To je jedan deo našeg posla, da samu percepciju kulture kao nečeg elitnog probamo da miniramo i učinimo malo fleksibilnijom i privlačnijom. Zato što na kraju balade kad se završe sve ove kafanske tuče – to je onaj identitet kojeg braniš.

EPK ćemo učiniti razumljivijim svakako tako što ćemo ga učiniti inkluzivnijim, participativnijim, što opet planiramo da uradimo na više načina i već smo počeli. Jedno je da raširimo samu definiciju kulture. Naravno da ćemo se mi baviti i stvarima koje će završiti u muzeju i galeriji, ali mi koncept kulture razumemo bitno šire, bavimo se kvalitetom života, ljudskim pravima, bavimo se stvarima koje naoko nemaju ništa s kulturom, a za nas su fundamentalne, to su hrana, sport, ekologija. Uz širenje polja kulture imamo i ideju apsolutnog uključivanja ljudi u maksimalnom smislu, i kod nekih otvorenih poziva. Doslovno da se učestvuje u nekim aktivnostima, ali i malo ozbiljnije, kod samog predlaganja projekata, čak i kod odlučivanja o finansiranju u jednom malom delu. To je, ja mislim, način kako ćemo mi oko sebe te postojeće zidove u percepciji ljudi porušiti i mobilizirati.

Posla ima gdje god se zagrebe, u svakom segmentu.

Vuk Ćosić: Ali celokupan posao EPK je da dignu grad, kao što je bio posao Olimpijade u Barseloni 1992. godine da dignu grad i ona je danas na mapi. U Rijeci živim godinu dana i posmatram je iz velike blizine i shvatam da je glavna stvar koju treba pošteno oštetiti je taj samoprezir, ta kombinacija samoponosa, koji ljudi ne umeju dobro da artikuliraju na drugi način osim što kažu da su ponosni, i prezira u vlastitim dometima u svojoj sredini.

Tu negde se nalazi zatopljeni fenomen dvaju glavnih stubova lokalnog identiteta koje je najlakše sažeti u dve osobe, a to su D'Annunzio i Tito. Prema njima postoji jedan odnos kao kada u boljoj porodici na nedeljnom ručku ne govorimo o onoj tetki koja je otišla sa mornarima. Dakle o tome se ne govori, to su dva nerešena pitanja, dve nerešene teme sa kojima nije bilo nekog smirenog kvalitetnog i proučenog suočenja. Po najkласičnijim teorijama ličnosti to su sada neki problemi koji će tek da nam se vrate nazad i eksplodiraju u facu. To je klizavo područje i kada promišljam komunikacijske kanale, poruke i taktike nosi me to razmišljanje o simbolima o kojima vredi razgovarati. Od morčića, orla, Tita, D'Annunzija, Galeba, Raba, Golog otoka, Guvernerove palače... To su sve neke tačke i simboli u tom mozaiku riječkog identiteta kojima se niko ne bavi. Ljudi imaju te a priori ultrastisnute predznake koje im je sugerisao župnik, komesar ili šef navijačke grupe. To su nezreli odnosi ka realnosti i to bi bilo krasno vratiti i preispitati.

U kontekstu tog ponovnog čitanja grada i redefiniranja odnosa, pada mi na pamet nešto poput zvučne mape Rijeke. Pretpostavljam da ima takvih zamisli?

Vuk Ćosić: Da, radimo nekoliko različitih mapa Rijeke, neke su konstatujuće mapirajuće, od ove istorijske koju ne radi EPK, to je vrlo duhovit i inteligentan projekat, preko jednog projekta koji se zove METRO o kojem još uvek ne mogu govoriti. Mogu samo da kažem da će to biti zbroj riječkih narativa u obliku turističkih šetnji. Takođe spremamo još jedan projekat koji kreće uskoro a zove se RIJEKA MIRISA.

Ima tu čudnih sinestezija od mapa Rijeke kojima se sami bavimo, a ima i projekata koje bi bilo dragoceno isprovocirati da se dese. Postoji jedna reč koju sam naučio u Sloveniji i još je nisam dobro preveo: domoznanstvo. Mi imamo domobranstvo ali to je dosadno, a domoznanstvo je jedan intelektualno ljubavni odnos prema vlastitom kraju gde postoji nekakav nacionalizam oslobođen pozitivni eros ka saznanju što više toga o prostoru koji te formirao.

МИЛОШ КОРДИЋ: *ГРУМЕН ЗЕМЉЕ ОЧИЊЕ*,
ЗАВИЧАЈНО УДРУЖЕЊЕ КРАЈИШНИКА
„НИКОЛА ТЕСЛА“ ПЛАНДИШТЕ, 2016.

ГРУМЕН ГОРЧИНЕ

пише: Чедомир Вишњић

Ниједна од српских прича из
последњег рата није лагана
ни јуначна, ако ништа друго,
коначни исход то не дозвољава.
Али ни из једне се не бије такав
мрак бесмисла и безнађа као
из Кордићевог *Грумена земље
очиње*, књиге о избјеглиштву
Крајишника у Србију, књиге која
садржином то није, али је по
свом духу

Прича је колико и људи, али је мало оних који пишу. А има крајева из којих писмени воле отићи, па је њихових прича још мање. А има и времена из којих писмени воле побјећи на сигурну удаљеност. Прича Срба из Хрватске никад није било много, чак ни оних из честих и бројних ратова, изузев Другог свјетског, који је опричан тако једнозначно и инфлаторно да је данас потпуно нестало и мораће проћи комад времена да видимо што ће од њега остати.

Ни из овог задњег рата нема их много и права је срећа да неке ваљају. О преживљавању Срба по хрватским градовима новеле су остварили Симо Мраовић и Драган Божић, о животу у ратом замраченом Бенковцу изванредан дневник је написао Ненад Косовић. Спомињемо само неке књиге у издању „Просвјете“.

Ниједна од српских прича из последњег рата није лагана ни јуначна, ако ништа друго, коначни исход то не дозвољава. Али ни из једне се не бије такав мрак бесмисла и безнађа као

из Кордићевог *Грумена земље очиње*. Књига о избјеглиштву Крајишника у Србију, књига која садржином то није, али је по свом духу.

И снажно аутобиографска што јој даје дио снаге и увјерљивости. Која се том атмосфером диже до литерарне висине која надилази своју изворну документарност и коју не би било лако постићи стандардним књижевним техникама, које иначе овај аутор воли и радо примјењује. То је један од оних сретних случајева у књижевности кад писац ни не зна што је урадио, него му то читаоци морају рећи. Пишући редовно за једну графички неугледну новину за бескућнике, добро уређивану, нетрагом дистрибуирану, дубоко је урезао црту о времену и људима. Ваља и то рећи, а на то би и сам Милош пристао, било би боље да он има мање читалаца, које је стицао причом о Комоговини која је одлетјела са свог мјеста пјесмом „Не носите са собом“, овом књигом ... Милошу Кордићу ово није главни књижевни посао, и зато је тако добро. Јер да јесте, мало ко би се освртао.

Као што се мало ко осврће за његовим јунацима, пожељно

Банијцима, али и осталим Крајишницима по београдским аутобусима и бувљацима. Ово је књига о тузи повратка и очају останка. О повратку Душана Д., мајстора за копање чатрње, који иде у своје село по „мештрије“ јер му не ваља вода у равници, а и ништа му тамо не ваља, који себи, кад дође изнад села поставља неизбјежно питање: „За кога смо подизали“. Један отишао у Аустралију, други у Канаду, све зарасло, хладно, обезљуђено, промијењено. И прича има једини животно и литерарно могући крај. О останку безименог дипломираног инжењера, ауторовог познаника: „Могу још само да останем без станарског права. Без свега другог одавно сам остао. Ћерке су одавно отишле на Запад. Тамо су завршиле факултете, удале се и имају своју дјецу. То јест, моје унучиће. Жена је послје краћег батргања овдје са мном, отишла за њима. Ја нисам могао. Спремам се у Хрватску...“. Може ли црње? Вјероватно може, али тешко и не свуда. Каква су то времена и какви су то животи којима је институт станарског права задња стечевина?

**Пишући редовно
за једну графички
неугледну новину за
бескућнике, добро
уређивану, нетрагом
дистрибуирану, дубоко
је урезао црту о
времену и људима**

Ово је књига о Милошу испод Шамарице, који се објесио у једном шумадијском селу, након што се скућио и изнова започео живот. Аутор као да му се мало чуди. А не би смио. Јер, неке се ствари не могу радити двапут, и то су оне најважније. Како се може живјети изнова, каква земља то мора бити која прекинуту жилу одмах прими и храни је? Какав је то однос према животу који овиси о цијени путне карте? И кад све направиш на другом мјесту каквог то смисла има? Не знам што бисмо морали мислити о свом народу да се барем понеко од њих није убио.

Два се правца размишљања намећу након читања ове књиге, од једно десетак табака, горња граница подношљивости за овакво штиво. Откуд такав безизлаз? Није ли барем дио одговора већ у предратној напуштености и запуштености тог народа, остављеног од својих образованих синова, без својих

свештеника, а често и без својих учитеља. Са јединим старим граничарским програмом чувања државе, јер ће их иначе неко поклати, а која им више није била иза леђа, него им је долазила некако бочно. Рећи ће неки, хисторија и политика су одредиле и правила игре и резултат. И то је тачно, али такав мањак храбрости, подузетности, програма, покушаја!? Какво право имамо да се жалимо?

**Ово је књига о тузи
повратка и очају
останка. (...) Каква су
то времена и какви су
то животи којима је
институт станарског
права задња
стечевина?**

Нису били кадри створити програм ни за дјецу своју. Односно, јесу, један магистралан програм; бјежање од домаће несреће. Они су то, као и онај Милош, живјели пуним плућима, али мало је њих своју дјецу и дјецу своје дјеце видјело како насљеђују, култивирају, користе оно што су они створили. Све су то били уклето једнократни животи подухвати, који завршавају неком од Кордићевих прича. Одлазак дјеце у свијет је у међувремену добио и своје тржишно, економско оправдање, али тај одлазак је био уписан у своје животне књижице много раније. У томе је основни разлог пораза, разлог тужног избјеглиштва, у томе је мотив ове књиге. Уосталом, као што и приличи завичају, ово је књига о мушкарцима и њиховој муци, жене су или дјевојчице или старице. Из група које не праве проблеме и чине живот топлијим. И та је чињеница јака потврда напред реченог живота у завичају, у којем су жене равноправне, каже аутор, или више од тога, јер су бројније, али равноправне у чувању свијета такав какав је био.

Можда је помало и неправедно све ове тешке ствари рећи и записати поводом једне књиге записа. Али њен садржај је тако озбиљан и тако већ заборављен, да чаврљање о њој нема смисла.

Зато је и одговор на неизбјежно закључно питање једнозначан:

- Да ли је аутор распетљао чвор избјегличке горчине?
- Није. Не може се то.

СВЕТЛАНА СЛАПШАК: *РАВНОТЕЖА*,
БЕОГРАД: ЛАГУНА, 2016.

РОМАН ЗА РАВНОТЕЖУ, СА ШЉИВАМА

пише: Сања Шакић

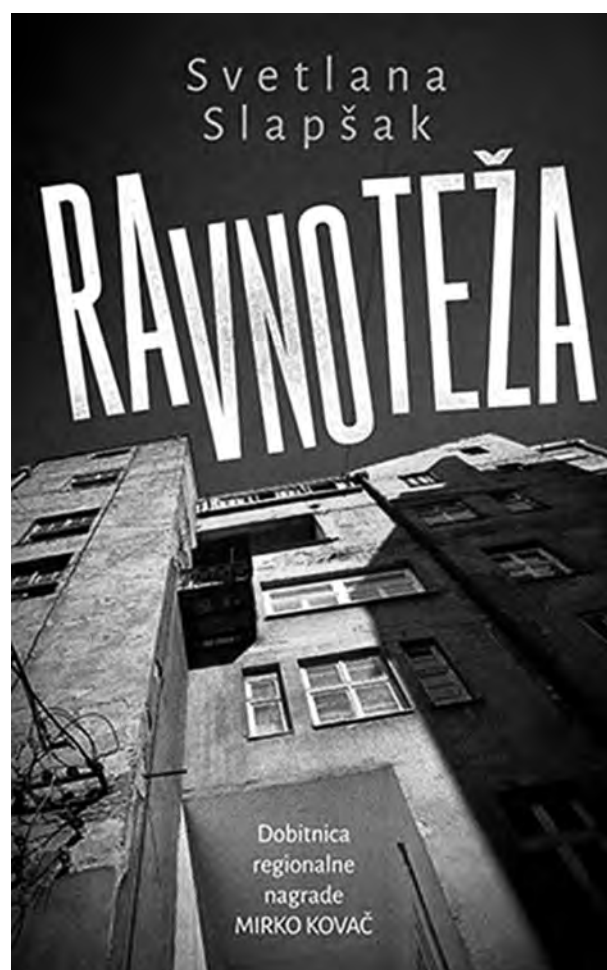
Равнотежа је роман који даје глас и право на причу бројним ликовима аутсајдера који су неправедно запостављени у службеним националним повијестима, а који су се супротставили рату и националистичком лудилу деведесетих

„А све ми се чини да ће, кад се рат заврши, најгоре кажњавати оне које су у већини биле против рата, жене, па и њихову љубав.“

(Светлана Слaпшaк: *Равнотежа*)

Нови роман Светлане Слaпшaк говори о скупини жена из Београда које су за вријеме 1993. и 1994. године скривале пријатеље, партнере и познанике од мобилизације, пружајући отпор насиљу и дехуманизацији пријатељством, стварањем, храброшћу и хумором. Награђен је Виталовом наградом „Златни сунцокрет“ за најбоље књижевно дјело, а нашао се и у ужем кругу за НИН-ову награду. *Равнотежа* је роман који даје глас и право на причу бројним ликовима аутсајдера који су неправедно запостављени у службеним националним повијестима, а који су се супротставили рату и националистичком лудилу деведесетих. У средишту приче су женска искуства у ратном периоду деведесетих, те борба за мир свих оних који се у том тренутку нису слагали са службеном политиком, ратном пропагандом, као и сви они који нису били спремни на смрт и убијање.

Роман се отвара припремом колача „Равнотежа“. Премда је његова креаторица одсутна духом док мијеси тијесто, колач ће већ од прве странице романа ставити акценат на политички аспект хране, свакодневицу и ритуале јунакиње романа. За припрему колача недостаје маргарин с мотивом звијезде који је немогуће набавити

у рату, а жена и мајка Милица Златановић Албини обавља „своје дужности са неприметном сетом читавих нараштаја притиснутих историјом бола и патње“. Рецепт за колач рецепт је за роман у којем се успјешно балансира између различитих типова дискурса присутних у тексту: пастиша романа сестара Brontë, пародије романа о рођењу оца нације, Његошевих стихова и модних савјета из часописа *Elle*. Милица и остале јунакиње не теже толико складу и равнотежи колико спашавању властитих и туђих живота у околностима у којима нестаје све што је донедавно било сматрано сигурним и стабилним.

У роман о интимној свакодневици Милице, Еле, Симке, Даре и њиховог завјереничко-пријатељског кружока уметнута су два романа на којима Милица ради. Први је роман великог националног писца „Прекуца“ којег читамо у фрагментима које јунакиња претипкава, а чији стил, патос и садржај двије најбоље пријатељице подвргавају критици. Поред овог романа, који ће зацијело остварити велики успјех јер приказује „кључне тренутке распада српске породице због комунизма“, Милица пише роман о Ешан (Емили-Шарлот-Ан Торпен) чији садржај неријетко обликују захтјеви једине читатељице романа, Даре. Неконвенционална дјевојка Ешан напушта обитељску кућу, проналази посао, налази се у околини која суствасно подређује жене и сањари о писању супротстављајући се улози коју јој је друштво намијенило. Прекуц и Милица схваћају књижевност као

избављење, а разликује их то што писац ствара за колектив и новац, а јунакиња бесплатно и за само једну читаатељицу. Милица и Дара у писању и читању проналазе ужитак, игру, бијег од стварности, а како два романа напредују постаје све јасније да књижевност није тек безбедна разбјига јунакиња романа. Наиме, уметнути књижевни текстови у роману упозоравају на различито схваћање умјетности и књижевности у конкретном повијесном тренутку при чему се најизразитије супротстављају женско/Миличино и мушко/Прекуцево разумијевање ратних збивања. Писањем Милица продужава живот те јој оно даје структуру, преглед и смисао који изостаје у нестабилној свакодневици: за разлику од непоуздане и каотичне стварности, књижевност приказује свијет који има смисла.

**Писањем Милица
продужава живот те јој
оно даје структуру, преглед
и смисао који изостаје у
нестабилној свакодневици:
за разлику од непоуздане
и каотичне стварности,
књижевност приказује
свијет који има смисла**

Опширним пописом ликова доминира „женски ланац“ чије су карике, осим споменутих, и „сталне жене у невољи“ попут Зорице и Шемсе, те низ мушких ликова који се успијевају спасити од мобилизације и напустити земљу захваљујући храбрости, спретности и креативности њихових заштитница. Ликови крхких, њежних, болесних и повријеђених мушкараца сугерирају идеју да рат производи и кризу мушких вриједности, те да се у новонасталим увјетима жене спремније и боље прилагођавају. Радња романа смјештена је у приватне просторе станова и соба у којима су ликови заштићени од вањског свијета и стварности београдских улица. Зидови су крхки, па у женски интимни простор продире стварност посредовањем медија. Политичкој пропаганди у којој се стапају национализам и порнографија супротстављен је свијет заједништва, љубави и пријатељства чије се јединке међусобно помажу, па ће управо та сурадња и људскост постати најјаче оружје против рата и патријархалног сустава вриједности.

Дјеловање у јавном простору назначено је суптилно, непосредно сазнајемо да Симка и Дара судјелују у антиратним уличним демонстрацијама и састанцима Београдског круга. Антиратни активизам у роману своди се поглавито на простор приватног који стоји у наглашеној опреци с догађајима у Београду. Роман подвлачи

како је оно што „женски ланац“ ради у приватности својих домова вредније или једнако вриједно као и јавно дјеловање. Тадашњи Београд описан је кратким излетима у којима Душан показује америчком истраживачу град ноћу и подземни београдски свијет. Дигресија у манири Дантеовог Пакла један је од ријетких тренутака кад ликови напуштају приватне просторе, а служи томе да странцу демонстрирају праву слику града јер би овај иначе мислио да је загађени медијски простор тек обични „комични шоу, ваш Монти Пајтон“.

Окосницу романа чине топле и духовите приче о међуљудским односима које афирмирају атмосферу пријатељства и мира. Међутим, причу не би било могуће испричати без београдског оквира и призивања озбиљне атмосфере рата и судбина малих људи који су постали жртве национализма. Безименим жртвама рата, дезертерима који се због властитих увјерења нису уклапали у идеални профил војника, антиратним активистима, припадницима ЛГБТ заједнице – свима њима роман даје могућност приче и аутентичног свједочанства премда их службена повијест држава насталих након распада Југославије суствено прешућује и игнорира. Образована средња класа која се одупрла национализму, а којој припадају сви кључни ликови романа, знају да им престанак рата неће вратити изгубљено и немају повјерења у будућност: „Неће више бити поновне изградње, ни помирења заснованог на признању, ни правде, ни казни, ни освете, ни наде, ни будућности, ничега, само притајеног кључања истог, док поново не прекипи.“ У земљи у којој се нису створили увјети за помирење јунаци више не проналазе своје мјесто па их у епилогу романа налазимо у стању трајне измјештености и лутања. Оно што ће их оставити повезанима је заједничко сјећање на отпор рату и насиљу, а то је оно сјећање којим се не може политички манипулирати.

Солидарност са свим жртвама рата обвеза је која се реализује само у женском окружењу, па ће Милица закључити како „спасање може бити само женског рода“ – мир се не може одржати у саставу који пропагира рат, привилегира национализам и подржава свеопћу необразованост. Афирмирањем улоге жена у рату роман разоткрива патријархалне конструкције и показује да је рат из перспективе јунакиња у својој бити увијек мизогин: „Овај рат, бар тамо где сам га ја доживела, није само рат комшија и злочинаца који су пре тога били само уснули: то је рат полова, жене се боре против мушкараца, а мушкарци их тлаче, убијају, силују, понижавају. Смрт у женским очима је најстрашнија, одмах показује кривца.“

Роман *Равнотежа* прича је солидарности и индивидуалним настојањима да се уреди свијет који ће рат неповратно уништити. Отворио је теме којима у српској књижевности, и књижевности у регији, до сад готово и није било мјеста, а прешућивана женска страна рата пронашла је мјесто у роману ауторице која је и сама судјеловала у мировним акцијама због чега је неријетко била нападана и прозивана у српским и словенским медијима. Десетак година након догађаја у роману, у епилогу, Дара ће Миличи у писму поручити како је колективно сјећање неповратно обиљежено мржњом. Сјећање на рат које су дијелиле жене драгоценост је која ће нестати без умрежавања, дијељења, читања, те једина стварна пobjеда у пустоши коју је рат оставио за собом.

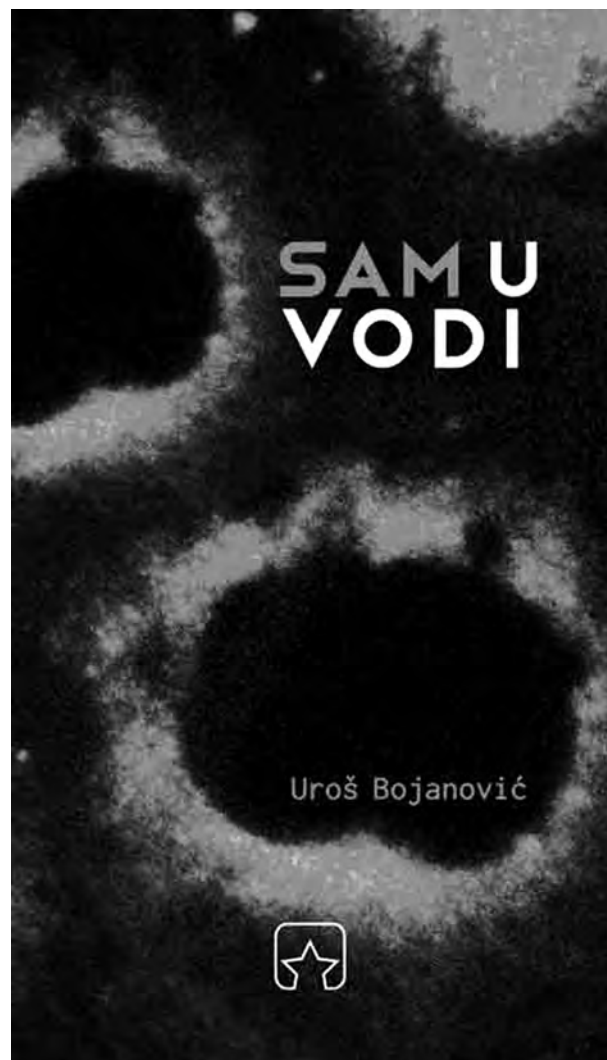
УРОШ БОЈАНОВИЋ, *САМ У ВОДИ*,
ПАРТИЗАНСКА КЊИГА, КИКИНДА, 2017.

У ВОДИ ДО ГРЛА

ПИШЕ: Срђан Гагић

Сам песник, из позиције
младог човека, који цео
свој живот проводи у
времену које се одређује
као „послератно” и
последицама тог конструкта,
пишући поетску хронику
Теслића, пише и интимну
и генерацијску историју
постјугословенског простора

Сам у води трећа је песничка збирка младог босанско-херцеговачког песника Уроша Бојановића, објављена у издању младе и у сваком погледу свеже *Партизанске књиге*. Читалачкој публици у региону управо је овом збирком скренута пажња на Бојановића, отварајући притом питање зашто се о овом аутору, аутентичне и ангазоване поетике, није више говорило поводом ранијих песничких књига. Већ је друга збирка, под називом *Из друге собе* представила Бојановића као једног од најзанимљивијих и најособенијих песничких гласова који су се у овој деценији јавили на простору БиХ. То, међутим, није препознато ни у оквиру „сцене” ни од стране критике, а разлози су вишеструко забрињавајући. Први се тиче јаза који и даље постоји између два БиХ ентитета, који се одражава, парадоксално, и на ону уметност која улаже своје капацитете у покушаје да се тај јаз премости. Језгра босанскохерцеговачке песничке сцене, везана углавном за Федерацију, у недовољној мери комуницира с појединачним песничким појавама које долазе из Републике Српске. У том смислу и Бојановић и још неки аутори, остали су неп(реп)ознати на књижевној сцени којој по географији припадају — јер песничко умрежавање

функционише доминантно у унутарентитетским границама, па је тако и босанскохерцеговачка сцена, иако жива и плодна, често недовољно отворена и уједињена. С друге стране, присуство поезије Уроша Бојановића на књижевним порталима и часописима у Србији (попут АГОН-а), још увек није био довољан повод да се тзв. песничка сцена у Београду или Србији заинтересује у правој мери за овог песника, што је опет у вези с укоренењем незаинтересованошћу која постоји чак и код оних који се декларативно, у најширем смислу, активно баве поезијом. На крају, разлог би могао бити и у томе што својом поетиком, Бојановић значајније одступа од доминантних поетика у новој поезији региона, макар су та одступања у његовом случају квалитативно оправдана. Проницљивост уредника *Партизанске књиге* и поверење које су указали младом песнику, чини се да полако отварају пут ка нешто ширијој рецепцији, а онда и адекватном вредновању поезије овог аутора.

Збирка *Сам у води* обједињује 34 песме, различитог, углавном краћег, обима, а већ се кроз првих неколико песама уочава тематски оквир који конституише срж Бојановићеве

поетике. Многе од ових песама делују као слике истргнуте из какве целине, фрагменти или скице филмског синаписа, које у невеликој количини текста доносе значајне експликације. Узбудљиве, онолико колико нам, са кнедлом у грлу, Бојановићева тематика дозвољава да у овој поезији уживамо, и колико нам истовремено не дозвољава да од ње одустанемо. Тематски, реч је о поезији која се на првој линији разрачунава са постратном стварношћу, у сталној потреби да се избегне аутоцензура. Сам песник, из позиције младог човека, рођеног на почетку рата, који цео свој живот проводи, заправо, у времену које се одређује као „послератно“ (постапокалиптично?!) и последицама тог конструкта, пишући поетску хронику Теслића, града који је позорница највећег дела његовог (животног и поетског) искуства, пише и интимну и генерацијску историју постјугословенског простора. Чак и кад се чини да у ауторској намери није било такве амбиције, да је писању приступио сасвим лично и исповедно (дајући свом лирском субјекту и своје име, препуштајући му свој идентитет, скоро се у потпуности откривајући пред читаоцем), Бојановићева песничка свест је таква да свако искуство и сваку песничку слику трансформише у оно што се препознаје као наша стварност и што на крају и даје овој збирци смисао хронике.

**Многе од ових песама
делују као слике истргнуте
из какве целине,
фрагменти или скице
филмског синаписа, које
у невеликој количини
текста доносе значајне
експликације**

Лирски субјекат у том исписивању ретко је сам – његова су искуства често проживљена у друштву пријатеља, прецизно локализована; или су пренесена искуства других, где се лирски субјект јавља као записничар, сведок, попут народног казивача. Други је важан као партнер, саговорник, саучесник, а највише као човек, јер се тек у односу с другим проналазе они жељени елементи људскости. Своје поетске јунаке Бојановић именује, они су стварни и истинити, онолико колико је ова поезија начин да се бележи истина и да искорак из интимног означи потребу за стварним именовањем света, не улепшавајући његове ликове.

**Језичка једноставност,
директност,
експресивност ове
поезије, препоручује
Бојановићеву
књигу за читање и
оним читаоцима
ненавикнутима на ову
врсту књижевног текста**

Збирку отвара песма која носи назив *Традиција*, а која барем на првом, појавном плану, не говори о колективним, већ о малим, неважним, личним традицијама попут испијања кафе у кафани. Међутим, та традиција није ритуалног типа и крије у себи дубљу заснованост. Стварно значење овој слици уписују место и време – место кафане је *преко пута болнице*, која је један од кључних простора Бојановићеве поезије, било да је то ратна болница, санаторијум за душевне болеснике или хитна помоћ. Традиција је садржана у перманентној могућности да се ту и тада буде *нико и ништа*. То није лагодна позиција комфорне неприметности, растерећености, већ напротив, стање у којем лирски субјекат *да има пиштољ убио би се*. Правилна репетитивност, извесност времена (суботом), места (мала кафана преко пута болнице) и осећања (суицидалност), указују на трајно, хронично стање апатије и упознају нас, већ на почетку са душевним стањем субјекта ове поезије. Његова аутодеструктивност с једне стране је свест о поседовању истовремене моћи и немоћи над животом, а с друге и могућност да се, релативизовањем сопственог живота, и себе самог схвати са довољно неопходне аутоироније. Свест о суициду, вештина смрти, делује као једини начин да се располаже животом, да се ово ја супротстави свету, јер то је, сазнаћемо, свет који не оставља много другачијих могућности. Тек са тим знањем, са том свешћу о могућности коначне пресуде, о коначности одлуке која не овиси само о историји већ и о њему самом, лирски субјект може себи да дозволи да буде онај који не само гледа у свет него га и *види*. Моћ да се види, ипак, истовремена је са свешћу да не може радикално да се делује, самим тим ни да се обнови властита виталност – ту моћ нема чак ни текст. Док се текстом поставља према свету и кроз текст га именује, обликује, успоставља поредак, физички и ментално лирски субјект није у стању да се у потпуности од њега заштити – под налетима света он пати и телесно и духовно. Он, који је *нико и*

ништа у свом малом, локалном мизансцену, на крају збирке, коју затвара песма „Јесоло“, поново осећа да га нико не види и чека да га море прогута. Тек ту он може да изговори *далеко од свих ја сам човек*, тек на месту елементарног јединства са осветнички расположеном Земљом, тренутно издвојен од људи, човек може бити човек; онде где нестаје питање одговорности и остаје простор чистог егзистирања. Оно, чини се, без других, ипак није одрживо, релационизам с другим је онај динамизам који омогућује трајање, а истовремено увек и увод у нове конструкте и из њих проистекле сукобе, што је, рекло би се, и у основи Бојановићевог кружног осећања историје.

**Бојановићева поезија се
дотиче и питања емиграције,
полне дискриминације,
корупције, она је по потреби
бунтовна, револуционарна,
разобличава деформације
патријархалних конструката
и различите облике
друштвеног лицемерја**

Простор и време важни су елементи ове поезије, кључни чинилац документарности, што нас и учвршћује у идеји да ову поезију треба читати (и) као хронику. Простори Бојановићеве поезије подржавају њен смисао – то су болнице, гробља, постратни градови на чијем се позорју лако читају трагови и последице историје – у којима можемо препознати типичне експресионистичке топове, какве нам је оставило искуство поезије и прозе југословенске авангарде. Бојановићев ратни реконвалесценти, стварне жртве рата, показују хуманост и трпељивост док други из крвавог рата излазе као заслужни грађани; њихови наследници већ виде потенцију понављања матрице. Својеврстан пар у том смислу чине песме *Незнани* и *Два ратна друга*, које су уједно и међу најуспелијим песмама у овој књизи и које би, можда, своје место у конструкцији збирке боље оправдале да су позициониране једна до друге. Већ контрастирани појмови у насловима – незнанац и друг – указују на два лирском субјекту различито удаљена јунака. Незнанац је неко ко припада времену *пре*, коме се не дознаје име ни судбина, ратни рањеник којем су ампутиране обе ноге. Пријатељ је студент медицине, у чијој визији будућности

поново стоје болница, ратни рањеници, ампутирана нога као неминовна исходишта конкретних узуса простора (поднебља) и времена (историје). Песме тако праве један временски лук од осведочене прошлости до предвиђене будућности, које у песничкој визији изгледају идентично. Између тога је оно *сада* о којем и из којег аутор пише, а које је подједнако обележено ратом и доноси другу врсту духовне и моралне ампутације, друштва која у континуитету живе последице и потенције старих и нових сукоба.

У том је смислу нарочито занимљива, мајсторски изведена, троделна песма *Три доје, једнака*, која кроз три, хронолошки пертурбоване, филмски монтиране слике, сублимира једини и прави, опсцени смисао рата и положаја човека у њему. Узнемирујућ садржај слика, као да је био разлог ове хронолошке рекомбинације, како би призори ужаса прогресивно водили песму према крају. Песма почиње самоубиством ратника, ПТС-овца, који је представљен сасвим обичним, људским особинама – он је „мој комшија/врстан риболовац, љенштина“, ни по чему, дакле, другачији од других, мали човек са траумом. У другој и трећој слици ми откривамо прави смисао трауме, праву природу „ратника“ – кроз сцене силовања жена и лешева јер „кад су физиолошке потребе у питању/тешко је војницима“. Цинизам и иронија постају начин на који се, не само песничка слика чини ефектнијом, већ и омогућује дистанца са које песнички глас може да пева о темама ратних монструозности, а да не склизне у патос и недостојност, или неприкривено гнушање.

Бојановић, међутим, није само песник постратне транзиције. Уз бројне упливе популарне културе, која у случају ове поезије не остаје само референца, већ често израста у праву малу социолошку анализу (*Рођи ме, Здравко, сретног*), Бојановићева поезија се дотиче и питања емиграције, полне дискриминације, корупције, она је по потреби бунтовна, револуционарна, разобличава деформације патријархалних конструката (*Двије слике*) и различите облике друштвеног лицемерја (*Лутка*). Она је интимистичка али се нужно, и у оним најинтимнијим, љубавним песмама, дотиче питања шире контекстуализоване стварности. Таква је сјајна песма која почиње стихом *Свако има своју Џејн*, у којој је песник, којег смо већ препознали као хроничара града, поднебља, историје, сада сам себе дефинисао и као биографа своје Џејн, у подтекст жовијалне љубавне песме, интегрисао горућу тему миграција младих с ових простора, коју посматра као интимно питање, питање немогућности да се оно интимно избори са притиском друштвене реалности.

На крају треба истаћи као значајне врлине ове поезије језичку једноставност, директност, експресивност, које, ако јој понекад можда понешто и одузму, засигурно је препоручују за читање и комуникацију и са неким, за поезију новим, читаоцима.

РАНКО БУГАРСКИ: *ЈЕЗИЦИ У ПОТКРОВЉУ*,
БИБЛИОТЕКА XX ВЕК, БЕОГРАД, 2016.

ИСКУШЕЊА МАЊИНСКИХ ЈЕЗИКА

пише: **Вирна Карлић**

Према ауторову мишљењу спорни термин државни језик „носи јак идеолошки набој, оживљавајући романтичарски и националистички идеал европске националне државе XIX века, која свој врхунски израз налази у свом јединственом и неприкосновеном језику“

Нова књига лингвиста Ранка Бугарског окупља студије о различитим језичним питањима, настале у последње двије године. Њезина структура прати уобичајени образац ауторових претходно објављених књига у Библиотеци XX век (која до сада броји преко десет његових наслова). Састоји се од четирију целина, од којих је свака посвећена засебној теми, с тиме да је посебна пажња посвећена једној од њих — мањинским језицима, на које се односи и сâм наслов књиге: „Наслов књиге симболички указује на искушења мноштва мањинских језика који се боре за опстанак под заједничким европским кровом, мада сабијени у само поткровље, док простране одаје на спратовима запоседају проширенији језици“ (стр. 5).

Прву целину књиге чине поглавља посвећена актуалној еуропској језичној политици, с нагласком на статусу и заштити мањинских језика, вишејезичности, мултикултуралности те односу језика и националне припадности, којима се Ранко Бугарски активно бави посљедњих двадесетак година као стручњак Савјета Европе за *Европску повељу о регионалним или мањинским језицима*. У овоме се приказу посебна пажња посвећује управо овој тематској целини књиге.

Друга целина књиге окупља поглавља посвећена сливеницама и жаргонизмима у српском језику, теми којом се аутор бави дуги низ година, и стога представља наставак његових претходних истраживања (в. нпр. књиге *Жаргон* из 2003. и 2006. те *Сармагедон у Месопотаманији — лексичке скривалице* из 2013.).

Трећа целина састоји се од некролога у спомен тројице истакнутих лингвиста Uriela Weinreicha, Charlesa Fillmorea и Joshua Fishmana те од интервјуа с аутором о различитим лингвистичким темама: *Изанђали језик политике* (оригинално објављен у београдском НИН-у 2012.), *Језици не настају нити нестају политичким декретом* (Новости, Загреб, 2013.) и *Језик је једна велика и неодољива мистерија* (Ослобођење, Сарајево, 2015.). У завршној целини књиге изложен је наставак социолингвистичке библиографије објављене у Србији од друге половине 2014. до краја 2015. године.

1. Што је то *Европска повеља*?

У првоме поглављу под насловом *Европска повеља о регионалним или мањинским језицима: поводом пунолетства* Бугарски детаљно приказује темељне поставке и значајке овог важног документа те представља рад еуропских институција задужених за бригу о језицима мањинских заједница. Наиме, њихова је заштита, објашњава аутор, заједно с многим другим задацима, у надлежности Вијећа Европе — најстарије паневропске политичке организације, основане 1949. године у Strasbourgu, с примарним циљевима оснивања Савјета Европе и Европске уније те спречавања ратова и ублажавања међудржавних сукоба. Данас Вијеће Европе обухваћа 47 држава чланица, односно све еуропске државе осим Бјелорусије. Најважнији пројект заштите угрожених језика у склопу рада ове институције започет је 1992. године усвајањем чувене *Повеље* — опсежног документа који представља једини постојећи интернационално обавезујући инструмент те врсте: „систематизован правни оквир, скуп стандарда препоручених чланицама Савета Европе у циљу заштите и унапређивања регионалних и мањинских језика на њиховим територијама, обухватајући под овим заглављем и нетериторијалне језике, као и мање коришћене језике

у службеној употреби“ (стр. 14). (Притом се појам *мањински језик* односи на језике чији су говорници у „апсолутној мањини“, тј. њихов језик није ни на једном дијелу територија државе већински, док појам *регионални језик* означава језике чији говорници чине „релативну мањину“ будући да су већински у неком дијелу земље.)

Повеља је понуђена на потписивање и ратификацију свим чланицама Вијећа Европе, а ступила је на правну снагу 2008. године, када ју је ратифицирало првих пет држава. С временом су им се придружиле и друге, тако да је до 2015. године, наводи Бугарски, овај документ ратифицирало још 25 земаља — укључујући Хрватску, Србију, Црну Гору те Босну и Херцеговину. Наставак овога поглавља Бугарски посвећује приказу структуре данога документа, процедуре провођења, проблема теоријске, методолошке и практичне природе, као и резултата постигнутих његовом примјеном.

2. Језик и мулти-/интер-културализам

У другоме се поглављу Бугарски бави појмовима мултикултурализма, интеркултурализма и њиховим односом према језику „као производу и изразу културе“. Док мултикултурализам аутор дефинира као „статичку коегзистенцију уз заштиту мањинских права“ (која уз своја позитивна обиљежја укључује и могућност сегрегације те *мултикултифодије*, страха од Другог), интеркултурализам одређује као однос који „подразумјева комуникацију и динамичку интеракцију међу културама, узајамно богаћење без обзира на већинско-мањинске односе, подстицајући интеграцију“ (стр. 40), посебно истичући како „једино интеркултурализам експлицитно признаје вредност разноликости уз инсистирање на мешању, интеракцији и хибридизацији заједница“ (стр. 41). Дакле, главна разлика између ова два појма лежи у томе што је интеркултурализам сложенији и напреднији концепт, који Бугарски помало иронично назива „мултикултурализмом у луксузном паковању — мултикултурализмом *de luks*“ (ibid.).

Будући да ови појмови подразумевају постојање више култура, они подразумевају и вишејезичност, коју аутор назива „правим рјешењем за преживљавање у процепу између асимилације и гетоизације, и путем ка интеграцији у већински колектив уз очување сопственог идентитета“ (стр. 42). Уз познати појам вишејезичности, у овоме поглављу Бугарски, аналогно претходно представљеним појмовима, представља *интерлингвалност*, која подразумева потребу учења и употребе других језика у *интеркултуралној* заједници те свијест о предностима међусобног прожимања у комуникацији за вријеме заједничког живота. У наставку поглавља аутор расправља о предностима и методама потицања и ширења *више-* и *међујезичности*, с посебним нагласком на формално-правним аспектима њихове реализације.

3. Пописи становништва: језик и националност

У трећем поглављу Бугарски се бави важношћу података прикупљених пописима становника, посебице када је ријеч о њиховом материјем језику те националној и вјерској припадности. Чињеница јест да се етнички, језично и вјерски хетерогене државе

(попут земаља бивше Југославије) сусрећу с проблемима утврђивања броја и профила различитих сегмената својег становништва, особито када је ријеч о мањинама, истиче аутор. Те проблеме ваља схватити озбиљно јер управо подаци с пописа становништва увелике одређују унутарњу политику и међународни углед земље — посебице у посљедње вријеме када наднационалне организације инсистирају на остваривању људских права. У овоме поглављу аутор расправља о проблемима који се појављују приликом провођења пописа становништва, недостацима актуалних упитника те вјеродостојности прикупљених података, као и о манипулирању приликом њихове интерпретације. Након тога слиједи кратак приказ резултата пописа становништва проведених у „првој“, „другој“ и „трећој“ Југославији, те посљедњег пописа становништва из 2011. године у одвојеним државама Србији и Црној Гори. Највећа је пажња у тим приказима усмјерена на однос, посебице „недосљедности“ међу резултатима у категоријама националне припадности и материјем језика становника („недосљедност“ се овдје односи на често неподударање између означене националне припадности и материјем језика испитаника — примјерице на посљедњем је попису становништва 29.600 регистrirаних Хрвата у Републици Србији навело српски језик као материњи). Аутор у закључку поглавља посебну забринутост изражава по питању манипулирања оваквим подацима, показујући притом на појединим примјерима због чега се и с којим циљем до сада манипулирало резултатима пописа становништва у Србији.

На ово се поглавље наставља Бугарскијев кратки осврт на дискусију заподјену на заједничкој сједници Комитета стручњака за *Европску повељу* одржаној 2013. године о једном термину који аутор сматра изузетно проблематичним и штетним, а заступљен је у службеној документацији и публикацијама. Ријеч је, наиме, о термину *државни језик*, који је унаточ упозорењима на концу задржан у употреби. Према ауторову мишљењу спорни термин „носи јак идеолошки набој, оживљавајући романтичарски и националистички идеал европске националне државе XIX века, која свој врхунски израз налази у свом јединственом и неприкосновеном језику“ (стр. 72). Аутор, надаље, закључује да је тако „отворена глорификација Државе у читом раскораку са актуелним инсистирањем на европским интеграцијама, вишејезичности и мањинским правима, будући да све ове вредности [...] експлицитно или бар имплицитно доводе у питање апсолутни примат једног државног језика“ (ibid.) те указује на предности термина *службени језик* и *национални језик*.

4. Поглед изнутра

Посебна вриједност ове збирке радова јест у томе што Ранко Бугарски уз изразито информативне студије о разним аспектима европске језичне политике везане уз регионалне и мањинске језике нуди и занимљиве „инсајдерске“ увиде у рад институција задужених за њезино утврђивање и провођење. Посебно је похвалан његов критички приступ који читаоцима омогућава објективне увиде у проблематику те им скреће пажњу на „склиска“ мјеста с којима се европска језична политика суочава „у поткровљу“.

ЗА ОДЈЕКОМ

Марија Драгнић

Марија Драгнић, рођена је у Никшићу 1990. године. Енглески језик и књижевност студирала је у Подгорици и Вестеросу, дипломирала на Катедри за англистику Филолошког факултета Универзитета у Београду. Објавила је књигу поезије *Друга обала* (2013). Пјесме су јој објављиване у *Рукописима*, *Културном додатку* листа *Политика*, у *Бетону*, часописима *Арс*, *Зарез*, *Агон*, на порталу за књижевност и културу Стране. На регионалном конкурс *Улазница 2016* освојила је другу награду. На конкурс за другу књигу аутора до 35 година који су расписали Други Сомборски књижевни фестивал и Градска библиотека „Карло Бијелицки“ у Сомбору почетком јануара 2017. жири је издвојио три рукописа „који су се наметнула својом зрелошћу, идејном заокруженошћу и целовитошћу“, међу којима је и њен рукопис *Језиком!*. Пјесме које доносимо су из тог необјављеног рукописа.

1

У овој пјесми
Сам сасвим сама
У простору ван имажинације
Само објекти и ја
Непомични
Бивствујемо
Као знакови без односа
Ово је пјесма мировања
У њој се ништа не креће
Не ломи
Не руши
Ово је празна пјесма
Ван читања
Живот је негдје ван те празнине
У овој пјесми
Бијела табла

Црне столице
И ја
Прострте ко на платну
Значење је негдје ван рама
Ми у највећем миру
Чекамо
Да нико не дође
Да останемо празне
Столице
Табла
Ја
Ништа нећу помјерити
У овој пјесми
Празној
Баш ништа неће да заболи

2

У овој пјесми
 Ти и ја
 Између тебе и мене
 Раздвајају се дланови
 И са врхова твојих прстију
 Повлачим се
 У ову пјесму
 Између тебе и мене
 Све је
 Између мене и мене
 Прострла сам се
 Чак до твог краја
 Чежње
 У овој краткој пјесми
 Између тебе и мене
 Ја

3

У овој пјесми
 Воз
 И Срђан
 Пише пјесму
 У Срђановој пјесми¹
 Ја
 У овој пјесми
 Нисам
 Као
 У Срђановој пјесми
 Нисам
 Пјесникиња
 У овој пјесми
 Је другачија
 У Срђановој пјесми
 Она спава
 Она дише
 Она можда не стиже
 У ову пјесму
 Не стаје
 Срђанова пјесма
 Почине када
 Стане
 Воз
 Жури
 Она спава
 Она дише
 Она можда никад не стиже
 У ову пјесму
 На проклету станицу
 Стижу само
 Пјесма
 Срђан
 И воз

¹ Ријеč је о пјеснику Срђану Гагићу и пјесми *Voz* из његове збирке пјесама *Prelazno doba*.

4

У овој пјесми
 Ушушкане смо
 Четири лампе и ја
 Двије одају жуту свјетлост
 Двије су без сијалица
 Поред нас стрпљиво чека
 Један регал
 Сигурно чека деценијама
 У овој пјесми
 Чека се
 Иза затвореног прозора
 По крововима
 И пожутјелом лишћу
 Први снијег
 Залегао је
 Простро се по улици испод нас
 Као пијанац
 Са пријатним презиром према животу
 Топлим као жуто свијетло у овој соби
 У којој лампе и ја
 Чекамо
 Заједно
 Док регал чека поред нас
 Неко је под прозором нагазио пијанца
 Зашкрипао је његов промукли глас
 Неко ко сада гледа прозор
 И жуту свјетлост чује
 Као надимак којим су га звали само у кући
 Али у овој пјесми
 Ушушкане смо само
 Лампе и ја
 И регал чак чека поред нас
 У овој пјесми
 Чека се
 Иза затвореног прозора
 Све који се враћају
 Грије
 Снијег,
 Велики Презир

5

У овој пјесми
 Мало је хладно
 У њој су
 Снијег и
 Улица што се одмотава
 Независно од корака
 Који престају
 У овој пјесми
 Испод затвореног прозора
 Враћа се
 Улица
 Се
 Одмотава
 Као да се не познајемо
 У овој пјесми
 Ушима је топло
 Од жуте свјетлости
 Иза затвореног прозора
 У овој пјесми
 Враћа се
 Улици
 Што се неумитно одмотава
 Не значи
 Свјетлост која чека
 Иза затвореног прозора
 Неко чека најдуже
 У овој пјесми
 Враћа се
 Испод затвореног прозора
 Снијег
 Сакрива трагове
 На улици што се одмотава
 И угријане уши лебде над њом

6

У овој пјесми
 Вјетар
 Капа
 Не, шешир
 Капут, љубичасте чизме
 И град
 ски парк
 У овој пјесми
 Се п(р)омиче
 Између стабала
 Раширених руку
 Се дише
 Из
 Пре
 кида!
 И
 Убрзано
 Се промиче
 У овој пјесми
 Ипак нема људи
 Некуд журе
 Ријечи
 Раширених руку
 Вјетар
 Шиб
 Испод већ празног шешира
 У овој пјесми
 Раширених руку
 Капут
 Се с
 Кида!
 У овој пјесми
 Се пролијеће
 Поред
 Љубичастих чизама
 Пада шешир
 Иза
 Раширених руку
 Град
 ски парк

7

У овој пјесми
 Ја сам у замци
 Није шала
 Што више чупам
 Више стеже чланак челичним зубима
 Не волим да сам у замци
 Није шала
 Моје чељусти ће пресудити
 У два гриза
 Ослобађам ногу
 У овој пјесми
 Усхићена
 Слободом
 И болом
 Љубим метал и још топле ножне прсте
 Љубим
 И настављам даље
 Истина је
 Идем даље и без стопала
 Јер
 У овој пјесми
 Не правим кораке него звијезде

8

У овој пјесми
 Имам двије главе
 Једном се бодем
 И љубавно гуркам
 Другу спуштам стилљиво
 И руге ми образи
 Имам четири ноге
 Двије високе затегнуте
 Сапи
 Напете спремне на трк
 Друге двије завршавају малим стопалима
 Њима се склањам
 И посматрам што би се могло збити
 Имам четири руке
 Све су исте
 Испружене дјечји
 Падају од умора
 По разбацаним словима
 У овој пјесми
 Коју је требало да започнем
 На онај други начин
 Оба моја грла
 Стегнуше се
 Пред уздах
 И пред рику
 Ово је пјесма
 Пред увир крви у срце
 Пред таласом спасоносне туге
 Пред цијепање
 Или смирај
 Ова пјесма је далеко пред пјесмом
 Пред отвореним дланом
 Пред говеђим језиком
 Заглављена у тишини
 Пред превременим рађањем
 И како стати
 У овој пјесми
 Којом ногом
 Изаћи из ње
 И одмахнути уморним рукама

Из ове пјесме
 Бацам се на главе
 Ова пјесма
 Хвата ме за реп

9

У овој пјесми
 Ја поново сама
 У соби без прозора
 Полуотворених врата
 Иза њих је мрак
 У овој пјесми
 Ја сама
 У соби
 Је страх
 Без прозора
 У овој пјесми
 И истој соби, сад већ празној
 Хе хе лелуја завјеса

10

У овој пјесми
 Нисам
 Ја
 Сам тамо
 Одакле допире глас
 Који назива се
 одјек
 ом

PANOPTIKUM

Goran Borković

GOVORIMO LI ISTIM JEZIKOM?

Deklaracija o zajedničkom jeziku, koja se pripremala duže razdoblje, službeno je predstavljena 30. marta u Sarajevu. Na predstavljanju su govorili profesor na sarajevskom Filozofskom fakultetu Enver Kazaz, hrvatska spisateljica Ivana Bodrožić, srpski pisac Vladimir Arsenijević iz Udruženja Krokodil, crnogorski pisac i novinar Balša Brković te Borka Pavićević, direktorica beogradskog Centra za kulturnu dekontaminaciju. Glavna tema bilo je referiranje na burne reakcije koje je Deklaracija izazvala i prije nego što je objavljena. Govornici su objasnili da im cilj nije bio stvaranje novog jezika.

„Govorimo jezikom koji svi razumijemo, tako se sporazumijevamo i u inozemstvu. Suština je jednostavna i svodi se na to da je car gol. To nas je dovelo do Deklaracije jer smo htjeli da diskusije urode alatom kojim ćemo pokušati mijenjati stvari u društvu. Inicijativa je došla od mladih ljudi iz Sarajeva, na njoj se radilo nekoliko mjeseci, raspravljali smo, pa čak se i svađali preko mejla i uživo. Danima smo preplavljeni medijskim reakcijama te smo zato odlučili jučer objaviti tekst Deklaracije i pozvati ljude da je potpišu 20 sati prije konferencije. Potpisalo ju je već prije 2000 ljudi. Sve te reakcije pokazuju koliko to ljude 'grebe', koliko se o tome raspravlja“, rekao je Vladimir Arsenijević.

U Hrvatskoj se dosta senzacionalno i promašeno počelo izvještavati o Deklaraciji, rekla je Ivana Bodrožić i naglasila da iza njih ne postoje političke institucije i stranke. „Nakon rata dogodilo se to da smo svi postali prisiljeni paziti kako govorimo, da ne govorimo čisto. Moja baka je bila Hrvatica i cijeli je život govorila na ekavici. Kada sam pisala svoj prvi roman, pisala sam njezine dijaloge na ekavici i jako sam se loše osjećala kad je došao lektor i htio to mijenjati u ijekavicu. To pokazuje da nas se pokušava emotivno i strukturno osakatiti kad je riječ o jeziku“, rekla je Bodrožić. Borka Pavićević je rekla da neki kažu da je ova Deklaracija provokacija, ali nema ništa loše u vezi provokacija u kulturi i umjetnosti.

BEZ NAGRADE ZA NAJČITANIJEG VELIKIĆA

Sudbina nagrade za najčitaniju knjigu u bibliotekama u Srbiji, koju je dodjeljivala Narodna biblioteka Srbije (NBS), zavisit će od odluke Zajednice matičnih biblioteka, saopćio je 3. marta upravitelj NBS-a Laslo Blašković povodom burnih reakcija koje je izazvalo ovogodišnje nedodjeljivanje tog priznanja. Blašković se pritom zauzeo za slovenski model, koji se primjenjuje i u Hrvatskoj, prema kojem pisci dobivaju novac iz proračuna od svake posuđene, a pretpostavlja se i pročitane knjige.

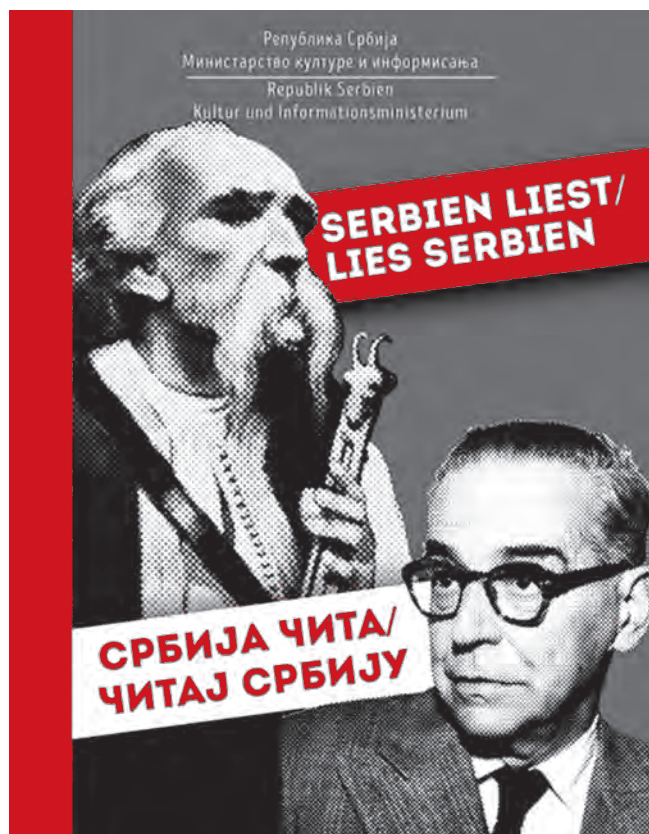
Ocjenjujući da nagrada za najčitaniju knjigu u mreži javnih biblioteka Srbije od samog početka nije bila dobro koncipirana, Blašković je u pisanoj izjavi naveo i da je zbir pozajmljenih knjiga „samo statistički podatak, uz to prilično neprecizan, jer bibliotekarstvo u Srbiji nije na takvom tehnološkom nivou da se sa sigurnošću može utvrditi tačan broj pozajmljenih, a kamoli broj pročitanih knjiga“.

Kriteriji su, kako je dodao, oduvijek bili nejasni, nedefinirani i „čitava ta stvar pre je ličila na falsifikat stvarnosti, nego na relevantnu i tačnu činjenicu“. Zbog toga je Upravni odbor NBS-a odlučio da se ne daje nagrada. „Rečju, ove godine, nagrada nije ukinuta, ali ni njen laureat nije unapred proglašen činom objavljivanja spiska 'najčitanijih' knjiga“, naveo je Blašković.

Nagrađivani pisac Dragan Velikić, čiji je roman „Islednik“ bio najčitaniji u bibliotekama u 2016. godini, izjavio je tim povodom da ga prije svega uznemirava način na koji je nagrada ukinuta – par dana uoči uručjenja i bez suvislog

objašnjenja, po modelu najnižeg partijsko-birokratskog djelovanja. Velikić nije prisustvovao obilježavanju Dana NBS-a, čiji je program prvobitno uključivao i razgovor sa njim na temu *"Najčitanija knjiga u 2016. godini"*.

Prošle godine je nagradu za najbolju knjigu u mreži javnih biblioteka u 2015. godini dobio Filip David, za roman *"Kuća sećanja i zaborava"*, za koji je dobio i NIN-ovu nagradu i koji je bio i najčitanija knjiga u bibliotekama u 2015.

SRBIJA ČITA/ČITAJ SRBIJU

Srbija se predstavlja na Međunarodnom sajmu knjiga u njemačkom Leipzigu od 23. do 26. marta postavkom *"Srbija čita/Čitaj Srbiju"* koja, u organizaciji Ministarstva kulture i informisanja, obuhvaća oko 300 aktuelnih knjiga: djela domaćih pisaca prevedena na njemački jezik, izbor iz suvremene pjesničke i prozne produkcije, nove tomove sabranih djela srpskih klasika, kapitalne monografije iz kulture i umjetnosti, izbor teorijske literature...

Dizajn srpskog štanda posvećen je nobelovcu Ivi Andriću, povodom 125 godina od njegovog rođenja, a o uticaju Andrićevih djela na suvremenu srpsku književnost govorit će pisci Vladimir Kecmanović, čiji se roman *Osama* referira na Andrićevu *Prokletu avliju*, te Vule Žurić, aktuelni dobitnik Andrićeve nagrade za knjigu priča *Tajna crvenog zamka*.

DANI SRPSKOG FILMA U ZAGREBU

Biseri srpske kinematografije, uz izbor suvremene filmske produkcije, iz fonda Jugoslovenske kinoteke bit će prikazani, na Danima srpskog filma u Zagrebu od 3. do 7. aprila u kinu Tuškanac. Na programu su prvi srpski igrani

film *"Karađorđe"* iz 1911. godine (Život i dela besmrtnog vožda Karađorđa), u režiji Čiča Ilije Stanojevića, kao i *"Grešnica bez greha"* (1930) Koste Novakovića i *"Nevinost bez zaštite"* (1942) Dragoljuba Aleksića. Kako tim povodom ističe ugledni hrvatski filmski kritičar i teoretičar Nenad Polimac, srpska kinematografija jedina u regiji ima dobro sačuvana ostvarenja nastala u razdoblju do Drugog svjetskog rata. Možete to provjeriti na DVD-ima i Blu-Ray diskovima koje redovno izdaje Jugoslovenska kinoteka, poručuje Polimac i dodaje da je taj fascinantni uvid u daleku prošlost plod pomnog pretraživanja zbirki starih filmova privatnih kolekcionara, kao i dobre saradnje sa drugim svjetskim kinotekama.

Iz perioda socijalističke Jugoslavije uvršteni su popularni filmovi *"Mara-tonci trče počasni krug"* Slobodana Šijana i *"Specijalno vaspitanje"* i *"Nacionalna klasa"* Gorana Markovića, kao i *"Plastični Isus"* nedavno preminulog redatelja Lazara Stojanovića.

Od novije produkcije odabrani su *"Tilva Roš"* Nikole Ležajića, *"Vlažnost"* Nikole Ljuge, *"Travelator"* Dušana Milića, *"Otvorena"* Momira Miloševića, *"S/Kidanje"* Koste Đorđevića, *"Praktični vodič kroz Beograd sa pevanjem i plakanjem"* Bojana Vuletića i *"Inkarnacija"* Filipa Kovačevića.

GRAND PRIX BITEFA DOBIO BURGH TEATAR

Grand prix 50. Bitefa osvojila je predstava *"Urnebesna tama"* bečkog Burgh teatra, koja je dobila i nagradu Politikinog žirija, a specijalna nagrada dodijeljena je predstavi *"Jašući oblak"* Rabija Mruea iz Libana i francuskoj *"Sviti br 2"*, koja je osvojila i nagradu publike.

Pobjednička predstava 50. Bitefa *"Urnebesna tama"* odnijela je i nagradu za najbolju režiju koju je Dušanu Davidu Paržičku dodijelio Politikin žiri. Predstava, nastala prema tekstu mladog njemačkog dramskog pisca Wolfram Lotza, govori o rastućoj autodestrukciji današnje civilizacije kroz šaren spektar likova koje izvode četiri glumice (somalijski pirat, zapadni vojnici, srpski švercer u afričkoj džungli, papagaj koji govori, zapadni mistici...). Lotz tematizira aroganciju zapadne civilizacije u percepciji "drugosti", a postavljajući pitanje o smislu suvremene civilizacije, pokreće i pitanje o smislu suvremenog kazališta – da li je ono mjesto pobune ili malograđanskog konformizma.

Dobitnici nagrada proglašeni su na oproštajnom partiju jubilarnog Bitefa, održanom nakon predstave *"Nad grobom glupe Evrope"* riječkog HNK Ivana pl. Zajca u Madlenianumu, koja je podijelila festivalsku publiku.

IN MEMORIAM

PREDRAG MATVEJEVIĆ (Mostar, 1932 – Zagreb, 2017.)

U *Imenu ruže*, Umberto Eco piše: "Ljudi su nekad bili veliki i lijepi (sad su djeca i patuljci), no ova činjenica je samo jedna od mnogih koja svjedoči svijetu koji sijedi".

Predrag Matvejević, koji je talijanskog i svjetskog pisca dakako poznao, i sam je uvijek bio uz gigante: najprije uz Krležu, naravno – kao James Boswell Samuelu Johnsonu – i knjigom i audio-snimkom *Razgovora s Krležom* koje će nekima od nas promijeniti život doslovno; Matvejević sa Sartreom i Malrauxom ali i, kako piše jedan talijanski list, "uvijek uz bok" disidentima Istočnog bloka, Saharovu i Havelu, Kunderi i Sinjavskom. Možda zbog toga, zbog takva okruženja, a uz njegovu sitnu staturu pride, nismo primijetili nešto sve donedavno.

Prije nekoliko godina, nakon piščevog povratka iz svijeta, kamo je u okrutnom okretu historije i sam tiho protjeran devedesetih, gostovao je jedne nedjelje u televizijskom programu uživo, emisiji koja je postala stvar prestiža pa se većina javnih ljudi u nas potajno nada da će u nju biti pozvana. No, čim je Matvejević počeo govoriti, tanušnim, visokim glasom ali profesorski sigurno, bez zastajkivanja, poštapalica, diskurzivno i sa širokim zamahom gdje je tema prelazila u temu bez napora – naglo se sve smanjilo oko njega. Zazračila je one nedjelje energija autoriteta, biografije i djela Matvejevićevog i, ne htjevši to, svela što je ostalo od nekad dičnog kulturnog centra, na sadašnju i pravu mjeru. Kako je samo malena postala popularna emisija, s njom i studio i televizija, a odjednom i grad i čitava zemlja i kultura u kojoj pisci ne čitaju i ne govore nijedan jezik osim maternjeg (pa onda ni njega ne mogu dobro znati), sve pojačano u jakom kontrastu s poliglotom Matvejevićem i tucetom njegovih knjiga pisanih direktno na francuskom i talijanskom. S Matvejevićem – doktorantom Sorbonne i, u sretnoj životnoj kružnici, kasnije profesorom svoje akademske alme mater, nositeljem Legije časti, talijanskim parlamentarcem i, čemu sam svjedočio, prvim našim piscem za koga ta velika i ravnodušna kultura uopće zna. I kod kuće (?), čovjekom koji je nekad u Jugoslaviji javno branio politički napadnute kolege, da bi ga u neovisnoj Hrvatskoj pred kraj života tužio jedan šovinistički, intelektualni miš.

I, tek tada kao da smo uvidjeli to da Eco nije bio sasvim u pravu.

Đorđe Matić

SUDJELUJTE NA FESTIVALU DJEČJE ILUSTRACIJE

SKD Prosvjeta – Centralna biblioteka, Središnja knjižnica Srba, krajem marta pozvala je sve zainteresirane da se jave na natječaj za sudjelovanje na *Festivalu dječje ilustracije 2017.* godine.

Središnja knjižnica Srba upućuje poziv učenicima osnovnih škola da sudjeluju na Festivalu dječje ilustracije 2017. ilustrirajući omiljene lik(ove) ili scenu iz djela Grigora Viteza. Krajnji rok za slanje radova je 20. maj 2017. godine. Tema ilustracije može biti iz bilo kojeg djela za djecu iz opusa Grigora Viteza prikazana na način kako ih djeca zamišljaju.

Učenici se mogu prijaviti s radom za četiri dobne kategorije; učenici 1. i 2. razreda, 3. i 4. razreda, 5. i 6. razreda, 7. i 8. razreda osnovne škole.

Ilustracije će vrednovati stručni žiri u sastavu: profesor srpskog jezika i književnosti, ilustrator i dječji pisac. Od najboljih radova priredit će se izložba u dvorani biblioteke, a najbolji iz svake kategorije bit će nagrađeni prigodnim nagradama i priznanjima.

Svaki rad mora na poledini imati čitko ispisane podatke: ime i prezime, razred, naziv djela na koji se ilustracija odnosi, adresu i kontakt telefon. Izbor tehnike rada je slobodan. Radovi moraju biti rađeni samostalno. Vrednovat će se kreativnost i originalnost. Format papira treba biti 330x220 (likovna mapa blok 3). Prestigli radovi na natječaj se ne vraćaju.

Radovi se mogu slati na adresu:

**SKD Prosvjeta-Središnja knjižnica Srba
Preradovićeva 18/1**

p.p. 739

10 000 Zagreb

Izabrani najbolji radovi bit će objavljeni na web stranici biblioteke (<http://biblioteka.prosvjeta.net/>) i u časopisu za djecu *Bijela pčela*. Točan datum održavanja centralne izložbe i dodjele nagrada bit će na vrijeme objavljen na web stranici biblioteke.

Cilj ove manifestacije je približiti srpsku književnost za djecu najmlađim članovima naše zajednice i potaknuti ih na čitanje i kreativno izražavanje. Krajnji cilj Festivala je približiti djeci kulturu i stvaralaštvo vlastitog naroda. Manifestaciju financiraju SKD „Prosvjeta“ i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

KADAR IZ FILMA HANE JUSIĆ NE GLEDAJ MI U PIJAT,
POBJEDNIK FEST-a 2017.

AУТОРИ

PAULINA ARBUTINA / GORAN BABIĆ / MLADEN BLAŽEVIĆ / GORAN BORKOVIĆ
MARIJA DRAGNIĆ / SRĐAN GAGIĆ / NENAD JOVANOVIĆ / VIRNA KARLIĆ
ANJA KOŽUL / ŽELJKO KRESOJEVIĆ / INES LOVRIĆ-JOVIĆ / DANILO LUČIĆ
ĐORĐE MATIĆ / IGOR MRKALJ / BOJAN MUNJIN / IGOR RUŽIĆ / DUŠAN T. RKMAN
SRĐAN SANDIĆ / SANJA ŠAKIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / LJILJANA VUKAŠINOVIĆ

www.casopis.prosvjeta.net

CIJENA 20 KN

